

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 95/1

XXIX. évfolyam

január-február

**Nógrád Megye Közgyűlése és a Palócföld Szerkesztősége által meghirdetett
1994. évi országos Madách Imre Irodalmi Pályázat
eredményhirdetése**

Szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány

I. díj

Andor Csaba

Budapest

Erős, mint a halál jelige

II. díj

Szenográdi Ferenc

Szécsény

Szécsény a történelmi
változások sodrában jelige

III. díj

Kántor Lajos

Kolozsvár (Románia)

Átminősülés jelige

Dicséretben részesült

Bobál Gyula

Salgótarján

In memoriam jelige

Versek, széppróza

I. díj

Onagy Zoltán

Esztergom

Liget jelige

II. díj

Pető Tóth Károly

Budapest

Madárjósítás jelige

III. díj

Chak István

Zalaegerszeg

Egervár jelige

Karsay Sándor

Pomáz

Síráká sztraná mája rádánája
jelige

Dicséretben részesült

Ardamica Ferenc

Losonc (Szlovákia)

Sorompó jelige

Tari István

Óbecse (Jugoszlávia)

Bácskai jelige

Marschalkó Zsolt

Salgótarján

Egy jenki, Alice és Gulliver
a falanszterben jelige

Kálnay Adél

Dunaújváros

S most a valónál mind elámulunk
jelige

Dibócziné, Ambrus Enikő

Pásztó

Egy szerelem alakváltozásai
jelige

Balassagyarmat város díja

T. Pataki László

Salgótarján

Szellemtestvér jelige

Salgótarján város díja

Dr. Baráthi Ottó

Salgótarján

Környezetbarát jelige

Dr. Gajzágó Aladár

Salgótarján

Üveggyári álmok

<i>Szepesi Attila</i> Szent Margit-legenda (vers)	3
Madách Imre emlékünnepe '95	
<i>Turczai István</i> Pályázók és pályamunkások	7
<i>Gáspár György</i> Biztos kamatozás	10
<i>Sárándi József</i> versei	12
VITA	
<i>Bilecz Endre</i> Választás előtt - választás után	16
VALÓSÁGUNK	
<i>Hatvani Dániel</i> A szabadság rejtett ösvényei	26
<i>Erdős István</i> Isten kemencéje	36
<i>Romhányi Gyula</i> Földközel (vers)	42
<i>Ardamica Ferenc</i> Nem loptam én életemben (novella)	45
MŰTEREM	
<i>Rideg Gábor</i> Egy próteuszi műfaj megmutatkozása	57
<i>József Attila</i> A szolnoki hídon	62
MŰHELY	
<i>Andor Csaba</i> Radó György emlékezete	63
<i>Radó György</i> József Attila életrajzi krónikája (1905-1922)	70

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata.

FŐSZERKESZTŐ
Pál József
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES
Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ
Brunda Gusztáv

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Rákóczi út. 36 sz.
Telefon:(32) 314-386, 310-022
Levélcím:
3101 Salgótarján, I.Pf.270

Kiadja
Nógrád Megyei
Közművelődési Központ

Készült
az UNIPRINT Nyomda
salgótarjáni nyomdaüzemében
Nyomdai előkészítés
szövegtördelés
Csiba Imre

Szerkesztőségi fogadóórák:
csütörtökön 11-15.30 óráig

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E számunk szerzői:

Andor Csaba Madách-kutató (Budapest),
Ardamica Ferenc író (Losonc, Szlovákia),
Bilecz Endre politológus (Balassagyarmat),
Erdős István író-publicista (Salgótarján),
Gáspár György tanácsos (Budapest), *Harva-
ni Dániel* író (Diósjenő), *Radó György* iro-
dalomtörténész, *Rideg Gábor* műkritikus
(Budapest), *Romhányi Gyula* költő (Balassa-
gyarmat), *Sárándi József* költő (Leányvár),
Szepesi Attila költő (Budapest), *Turczy Ist-
ván* író, költő, műfordító (Budapest).

*

E számunk illusztrációs anyagát

a *VII. Salgótarjáni Rajzbiennálé* anyagá-
ból válogattuk.

Borító I.: *Swierkievicz Róbert* grafikája;
borító IV.: *Asszonyi Tamás* A népakarat fája
című emléktábla látható.

Fotó: Buda László, Gyurkó Péter.

Terjeszti a Magyar Posta Vállalat. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban,
a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest
XIII., Lehel u.10/A - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a HELIR Postabank Rt. 219-9863 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra.
Egyes szám ára 50 Ft., előfizetési díj félévre 150 Ft., egy évre 300 Ft. Megjelenik kéthavonta.
Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.
ISSN 0555-8867. Index 25925
Folyóiratunk megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (Andrássy u. 45 sz.)

Szepesi Attila

Szent Margit-legenda

„...Bódog-Asszonnak klastromában, Nyulaknak-Szigetében, nagy erős bizonságnak és hitnek alatta Szent Margit asszont lelék csodálatos életű szentnek, miképpen életében meg vagyon írva...”

(Jókai-kódex)

Boldog királylány,
jele margaréta,
hajló virágszál,
mennyei mátka:
haja fürtjét
szellő bontogatja,
hamvas arcát
napfény záporozza.

Szeme párja
tavak tiszta tükre,
hangja halkult
harangok ezüstje.
Távoli tornyok
hívják hiába,
szirom keringél
lépte nyomába.

Királyok sarja,
szolgálók cselédje,
kórságos lelkek
járulnak elébe:
vakok és bénák,
nyálzó eszelősök,
enyhülni vágyó
nyavalyatörösök.

Nem figyel kardos
királyfiakra,
sem ördögfattyú
henye kalmárokra,
se kulcsárookra,
törvénytevőkre,
csak a felfénylő
egyetlen ígére.

Kártyavetők és
csillaglátók dúlnak,
tornyok repednek,
erősségek hullnak:
keselyű-szárnyon
kering a magasság,
alatta dögvész,
utálatosság.

Tombolnak körül
bélpoklos pogányok,
Istent káromolva
görbe úton járók,
vassal csörömpölő
püspökök, paráznák,
orzó lovagok,
koronás garázdák.

Fohászkodik értük,
magát veszni hagyja,
örvények nyílnak
fölötte, alatta:

teste a röggé
alámerülőben,
lelke szárnyakkal
emelkedőben.

Magát megalázó
mennyei mátká,
veszendő világ
világossága,
jut a boldogok
seregébe,
margaréta-szirmok
felragyognak érte.

Szeme kékje
búzavirágé,
ha ja szálló fürtje
aranyeső-ágé:
esettek, bávák
arcát idézik,
kínja megenyhül
aki hozzá bízik...

Emlékezzetek
boldog királylányra,
kitaszítottak
gyámolítójára,
szava csöndjére,
tekintetére,
sziklát mozdító
hite erejére.

Katona Zoltán ecsetrajza

MADÁCH IMRE EMLÉKÜNNEPSÉG '95

Turczy István

Pályázók és pályamunkások

Hölgyeim és Uraim, Tisztelt Pályázók és Pályamunkások !

Örömmel jelentem, hogy az 1994. évre meghirdetett országos Madách Imre Irodalmi Pályázat díjkiosztó ünnepségén van mit, van kinek és főként van miért kiosztani.

Nógrád megye közgyűlése és a közgyűlés által jegyzett Palócföld című közéleti, irodalmi és művészeti folyóirat hagyományokhoz híven két kategóriában hirdette meg a jeligés pályázatot: szociográfia, irodalmi riport, esszé- tanulmány illetve, vers-széppróza kategóriákban. A felhívásra több mint 2500 fleknyi terjedelemben 39 pályamunka érkezett a szerkesztőségbe, és külön öröm, hogy nemcsak hazai írók és szakemberek jelentkeztek, hanem határon túliak is, Erdélyből, Bácskából, Szlovákiából. Számomra ez a tény már önmagában értéket teremtő kezdeményezéssé növeli a pályázatot, és a szeizmográf érzékenységgel mutatja, hogy a karancsalji epicentrumból induló rezgés-hullámok a Richter-skálán néhány száz kilométerrel távolabb is mérhetőek. És ez a lényeg, még akkor is, ha a hatásuk nem olyan elemi erejű, hogy a róla szóló tudósítás bekerüljön a tévé-híradóba, vagy szalagcímben szerepeljen az országos napilapokban.

Itt és most az a legfontosabb, hogy kimondjuk: a Madách-pályázat rangot vívott ki magának a nem kis számú irodalmi pályázatok között. Tehette ezt két okból: először, mert rangot és méltó aurát, szellemi háttérrel biztosított számára Madách Imre neve és szellemisége, másodszer pedig, mert a pályázatot gondozó folyóirat, a Palócföld, a gerincsorvasztó idők ellenére vagy tán éppen azért, nem veszített rangjából és méltóságából, közlekedődedény tudott maradni, és képes volt a táj és haza, haza és táj közti időnkénti nyomáskülönbségeket is kiegyenlíteni.

Néhány országosnak titulált laptársával ellentétben esztétikai értelemben mérték – és értéktartó maradt, a szerzőihez való viszonyában – a közkeletű Aranypók-szlogennel élve - ügyelt a részletekre, a kultúrpolitizálás terepén szem előtt tartotta arányait és lehetőségeit. Nem ült füstparipára, ahogy Hamvas Béla mondaná.

„Mit hozott a Madách-pályázat idén?” – tették fel a nem költői kérdést tavaly a zsűrorok, s tesszük mi is, annak rendje és módja szerint, egy évvel később. Elvi válaszadás helyett nézzük a tényeket, amelyek, mint tudjuk, makacs dolgok.

A szociográfiák, irodalmi riportok, esszék és tanulmányok csoportjában mi is elsősorban a témaválasztást és az elméleti igényességet tekintettük a díjak odaítélése szempontjából „tárgyalási alapnak.” Az tehát nem véletlen, hogy a 4 díjazott pályamunka közül kettő Madách Imre személyével illetve a Tragédiával foglalkozik. Nem is akármilyen színvonalon!

A III. díjas Kántor Lajos „szénrajza” Az ember tragédiájáról nem annyira újdonságértékével, mint a háromféle közelítési mód szubjektív lendületével gyakorolt hatást: a költészet, amely a Tragédiában nem csupán formája, de tárgya is a műnek; továbbá Madách levelezése, mint lehetséges kulcs a mű megértéséhez; végül a partikularitás-egyetemes viszony, azaz a vidéki ember szellemi terét és lehetőségeit messze túllépő egyetemes nézőpont érvényesítési kísérlete – olyan aspektusok, amelyek vizsgálata író és olvasó számára egyaránt izgalmat jelentenek.

Nem véletlenül választott Maupassant-i jeligét (Erős mint a halál) a kategória I.díjasa, Andor Csaba, aki egyébiránt ugyanebben a kategóriában két évvel korábban már kiérdemelt egy megosztott I.díjat. Kitűnő témaválasztás: Madách és Veres Pálné kapcsolata-viszonya; elsőrangú feldolgozás: a lényegre koncentrál, azaz a.) volt-e szerelmi viszony kettejük között, b.) Madách élete végén érzett-e vonzalmat a hölgyemény leánya, Veres Szilárda iránt? Igyekszik a tényekre hagyatkozni, s ahol a tényeket jótékony homály fedi, ott a pletykák helyett előveszi a verseket, szóljanak azok, az érzékeny olvasó számára itt-ott árulkodóan.

Már csak műfaja okán is külön kell szólni a II.díjas Szenográdi Ferenc pályamunkájáról. Egy határszéli megye, határszéli települése Szécsény, a szociográfia tárgya. A saját sorsát alakítani tudó, vagy nem tudó közösség feltérképezésére vállalkozott a szerző, még esetlegességében is pontos látéletet készített, a helység városi rangról való lefokozásának, bénultságának, majd ébredésének történetéről, a mikroklíma természetrajzáról, és az új közösségi struktúrák kialakulásáról. (Ugyan nincs a kiírásban, de szívem szerint Szécsény város különdíjára javasolnám a művet, a díjtól függetlenül.)

A szépirodalmi dossziéba magától értetődően sokkal több pályamű érkezett. A zsűri abban egyetértett, hogy a pályázatok színvonala a prózai és lírai művek minősége megfelel az országos arányoknak, ti. több volt a gondosan felépített, témájában és nyelvezetében figyelmet érdemlő profi írás a prózában mint a versek között.

A békés egymás mellett élés politikáját vallva kapott megosztott III. díjat egy-egy próza és vers. Chak István Zala megyei költő posztmodern nyelvezetű, többszólamú, de szemléletileg egységes versbeszéde, illetve egy "outsider", azaz nem főállású író, Dr. Karsay Sándor orvos két sokkolóan megírt, a megtörtént dolgok lendületéből építkező novellája a Nagy generáció és a Köszönöm.

J.L.Borges óta tudjuk, hogy az esszé-vers életveszélyes mezsgye: félúton van a politikai-esztétikai kiáltvány és a szürrealizáló hablaty között. Pető Tóth Károly is tudta ezt és jó érzékkel

elkerülte a veszélyeket madárjósulás című apokrif töredékében. A világ-vége-hangulatot árasztó, kozmo-romantikus, Biblia-túltengésben szenvedő, zavaros vers-próféciák után üdítően hatott a két említett költő modern eszközökkel megfogalmazott relativista költői krédója.

1992-ben II. díjas, 1993-ban I. díjas lett a szépirodalmi kategóriában az esztergomi Onagy Zoltán. Szinte zavaró lett volna, ha e szépívű előzmények után idén nem ő a "befutó". Az Angyalok ligete című lírai elbeszélése azt ragadja meg, amely az ezredvégi ember egyik vitathatatlanul központi kérdésévé vált: az ember és természet viszonyát. Táj-ember egybelátó költészet ez, igaz, prózában, igaz, eszköztelenül, pörén, de hitelesen, felelősségtudattal átszőve.

Tisztetem, hogy szóljak a különdíjasokról és a dicséretben részesült pályaművekről is. Balassagyarmat város különdíját a Békák és bolondok című politikai szatíra írója, T. Pataki László kapta. A stílszerűen vörös dossziében elküldött kéziratot az olvasónál, azt hiszem, csak az írója szórakozott jobban. Ha a szerzőnek egy későbbi teljes publikálás reményében lesz lelkiereje és kellő önkritikája a modorosságok és a túlírt fejezetek átgerblyezésére, ismerek néhány jó kritikust széles e hazában, akik magas polcra helyezik majd Katánghy Menyhért kései utódjainak zaccos történetét.

Salgótarján város különdíját Baráthy Ottó Környezetbarát jeligére beküldött munkája kapta. Nem vagyok szakember, nem értek a szennyvizekhez, a városfejlesztéshez, egyet azonban tudok: munkája annyit ér majd, amennyit a város profitál belőle.

A dicséret nem valamiféle vállveregető lefokozás, hanem az, ami: az érdemes munkának járó elismerés, ha mással nem, hát azzal, hogy a Palócföldben publikálásra kerül... Ardamica Ferenc, Kálnay Adél, Marschalkó Zsolt, Tari István, Ambrus Enikő messzemenően megérdemlik, hogy az értékelésben is elhangozzék a nevük, és bátorítást kapjanak a jövő évi pályázathoz.

Kedves Pályázók és Pályamunkások!

Manapság a dolgok nehezen születnek meg, de mindig van egy kéz, amely egy tollvonással kész a megszüntetésükre. A hasonlatnál maradván: a síneket könnyebb felszedni, mint újakat építeni. A mi dolgunk mégis az, hogy távolságokat kössünk össze, állomásokat építsünk. Van, aki állomásfőnök lesz, van, aki masinista, kalauz, vagy éppen vasúti fékező, és hangosbemondónak is kell lennie. De a nagy hálózathoz viszonyítva mindannyian pályamunkások vagyunk. És nekünk is jólesik, ha nagynéha elismernek, támogatnak minket, dicséretben részesítenek. Gondoljanak erre is, amikor megtapsolják az idei Madách-ünnepség irodalmi pályázatának díjazottjait.

(Turczy István költő, író, műfordító, értékelése – felkérésünkre – elhangzott 1995. jan. 20-án a balassagyarmati Madách emlékünnepségen.)

Gáspár György

Biztos kamatozás

Tisztelt Hölgyeim, Uraim, Pályázók és Mecénások!

Madách Imre irodalmi pályázat. Immár hagyományosan. Először az utolsóként megszólítottakkal kezdeném. Művész és műélvező, író és olvasó egymásra találásában és egymásra utaltságában a művészettel is élő ember történelmében talán soha nem volt ilyen magától érthető, kikerülhetetlen, sokszor mindent eldöntő és meghatározó szerepe a Mecénásnak, nagybetyűvel. Persze, korábban is, már az antik világban is jelen voltak, de mára, a tömeges művészet-fogyasztási igény korára, az étvágyat nem lehet nélkülük kielégíteni. Az irodalmi jelenlét legközvetlenebb – egyben ítéletet is mondó (ha szabad ilyen új fogalmat használnom) – közvetítő mecénása az irodalmi műhely: a szerkesztőség, a kiadó, a lap, amelynek felelőssége sorsdöntő: felkarol vagy eltol. Szerepük a kezdeményezés, az írásra provokálás, ami ötletekben mindig gazdag volt. A Madách-pályázat irodalmi pályázataink legnemesebb hagyományainak folytatója. Gondoljuk csak meg: mennyivel szegényebb lenne irodalmunk, ha nem lettek volna a Kisfaludy Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia, a Baumgarten Alapítvány pályázatai, díjai? Lehet hogy nem ismernénk Az elveszett alkotmányt, a Toldit, az Ember tragédiáját? Persze egy ilyen pályázat meghirdetésére egyetlen folyóirat sem képes önerőből, Sőt, önfenntartására is kevés önjereje. És itt kell jönnie a most már nem okvetlenül „művészet-szakértő”, de műélvező és műpártoló, anyagiak felett is rendelkező újabb mecénásnak: manapság szükségszerűen.

Magam az utóbbi tizenhárom évben „hivatalból” figyelem az irodalmi élet, folyóirat- és könyvkiadás állami, helyi-önkormányzati és civil forrású támogatásának alakulását. Ma már jól láthatjuk, hogy a központi állami források beszűkülésével egyidőben, hatványozottan megnőtt a többi támogatási forma – a vidéken szerkesztett lapok esetében az önkormányzatok (már korábban is vállalt) – szerepe. A Palócföld léte, a Madách-pályázat elképzelhetetlen lenne Nógrád Megye Önkormányzatának nagylelkű támogatása nélkül. Eddigi bizalmukkal kapcsolatban van szerencsém bátran állítani, ismerve lapjuk kultúra föltáró, közvetítő szerepét, helyét az országban létező hasonló lapok között és – a szerkesztők megtisztelő bizalmának köszönhetően – az idei pályázati anyagot, hogy biztos kamatozású helyre fektettek be.

A több mint 2000 oldalnyi, az ország legtávolabbi pontjairól, a Felvidékről, Vajdaságból vagy Erdélyből beérkezett kézirat-anyag jelzi, hogy milyen rendkívüli jelentősége van az irodalmi pályázatnak a mai magyar szellemi életben. Mennyi gondolat lódul meg, kap indító im-

pulzust. És persze; ne áltassuk magunkat: ilyenkor jónéhány asztalfiókot újra kihúznak „amatőr” és „profí” szerzők egyaránt. Ahogy az is nyilvánvaló (az előbb idézőjelbe tettem): nincsenek sem amatőr; sem profí írók, csak írók.

Egyedül a színvonal minősít.

És ebből a szempontból a ma már hagyományosnak mondható Madách-pályázat a korábbi évekhez hasonlóan fajsúlyos, maradandó szellemi értékeket gyűjtött össze. Számomra – és anti fontosabb: úgy láttam a szerkesztők számára – jóleső meglepetést keltett, hogy a beküldött művek színe-java szinte betű szerint igazodott a pályázati kiírásban megfogalmazott feltételekhez: „Olyan művekkel lehet nevezni, amelyek elmélyült szakmai igénnyel mutatják be valóságunk közérdekűen időszerű kérdéseit, illetőleg, amelyek Madách Imre korára, életére, életművére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.”

Az előzetes munkamegosztás alapján a szociográfiák, esszék, tanulmányok értékelése rám vár. Nem vagyok nehéz helyzetben, mivel a bírálók az első helyen díjazott mű kiválasztásában teljes egyetértésre jutottak, szinte az első pillanatban. Virán felül állt az Erős mint a halál című tanulmány minősítése. Olyan, a részleteket belülről ismerő, filológiai alapossggal szerkesztett összeállítást olvashattunk Madách Imre és Veres Pálné – vélt?, tényleges– az irodalomtudomány által egyre inkább valószínűsített bensőséges kapcsolatáról, amit az eddigi kutatás ilyen mélységéig nem tárt fel. A Madách-irodalom újabb oldalakkal gazdagodott.

Nem a díjak sorrendjében haladva emelem ki egy másik díjazott tanulmány jelentőségét, amely az Ember tragédiájának újabb – bár nem ismeretlen – megközelítését kísérelte meg a műfaji meghatározás felől. Ez a problémakör Madách fő művének értékelésekor viszonylag ritkán kap kellő figyelmet. A „költemény vagy dráma” kérdésben egyértelmű a tanulmány szerzőjének álláspontja: a Tragédia műfaja (sőt részben mondanivalója is!) költemény. Remélhetjük, hogy megállapítása termékeny vitára ingerel más Madách-kutatókat.

A zsűri lényegében egyészes volt abban is, hogy a közvetlen tájhazai fogantatású művek közül miket, nevezetesen tehát a „Szécsény, a történelmi változások sodrában”, „Környezetbarát”, illetve az „Üveggyári álmok” jellegű pályázatokat részesítse díjban, illetve dicséretben. Azért kívánom ezt hangsúlyozni, mert az időnként elhangzó vádakra: miszerint nem szentel kellő figyelmet a vidéki folyóirat a helyi sajátosságokra – úgy érzem csattanós választ adnak ezek a művek. Irodalmi színvonalukat is figyelembe véve mondhatjuk, hogy megszületésükben, nyilvánosságra kerülésükben kezdeményező szerepe volt a Palócföldnek. A kisebb tájegység kulturális lapja mozgósíthatja a helyi irodalmi – kulturális – közéleti érdekeket, méltó teret adva, ha kell ütközőpontok vagy szellemi csatamezők megválasztására is.

Tisztelt Jelenlévők!

Remélem a lap számaint olvasva Önök is meggyőződnek arról, hogy az idej Madách-pályázat díjazottjai sem maradnak el az előző évekbeliéktől. Remélem lesz rá mód, hogy ez a kiírásban is hagyományosnak mondott Madách-pályázat a jövőben is éljen.

(Gáspár György miniszteriumi tanácsos értékelése –felkérésünkre – elhangzott 1995. jan.20.-án a balassagyarmati Madách emlékünnepegen.)

Sárándi József

Vázlat

Amikor kussolni kellett – *beszéltem*
Akik kussoltak: „fenegyerekei” e kornak
s vádolnak
hogy nem veszek részt
ebben a miben is?
Hölgyeim és uraim
nincs kedvem újabb diktátorokat
pajzsra emelni
kik elődeiktől tanulva
rajtunk szedik meg magukat
Nem állhatják ezek sem
a bíráló szót
mert *alacsonyak*

Műveltség? Okosság? Szellem?
Mehetnek az il dö francba
(Finoman fejeztem ki magam)
Mehetnek a picsába
lett volna helyénvalóbb
Bizony ott vagyunk
de ez egy mosdatlan
undorító bűdös picca

Belőlem kiöltek hitet
Sem Istent sem embert
nem ismerek
Lélektelen anyaggá váltam
Egy hetvenkilós test kószál
a vadkeleti sikátorokban
aki ugyan *lát ért*
de mert tudja: minden elveszett
nem társul bandériumokhoz

Áltassanak csak a tartásvesztők
 mindenre kapható tartásvesztetteket
 a milliomosoknak is fölkophat az álla
Itt a jóság szeretet szégyen
 Méltóvá lett „üdvére” a nímánd

Csupán a szerencsében bizakodom
 mert ami az életben fontos
 nem jár győzelemmel

Leányvár, 1989. IX. 28.

Restau-ráció?

Értelme annak van –
 vélelmed hiteles,
 akárha szeles vagy,
 akárha nem szeles.

Tévedtél? Istenem.
 Botlott lóvátévőd.
 Ne izgasd föl magad.
 Tégy úgy mint *azelőtt*.

Bizony bizony semmi
 fedezete nincsen –,
 ki megosztokodik
 nemlétező kincsen.

Leányvár, 1993. IV. 9.

Jóslás a születendő bárány(ok)/nak

/ragozva/

Én vagyok

Te vagy

Ő lesz

Mi vagyunk

Ti vagytok

Ők lesznek –

ha belcharap/nak/

a farkasokba

Esztergom, 1993. VIII. 3.

A fondorkodó és áldozatai

Választások előtt a hatalom
operettet próbál kreálni
a nemzeti tragédiából
tudván hogy noha különéletünk is dráma
szórakozva szeretnénk túl lenni
mindenkori válságainkon

Leányvár, 1994. II. 28.

Gaál József grafikája

Tisztább gondolatok felé

Vitára invitáljuk az olvasót! Annyi mindenről vitatkozunk mostanában. Utcán, piacon, baráti körben. Állíthatjuk-e ezekről az alkalmakról, hogy valódi eszmecserék? Igenis, nem is. Kétségtelenül fontos terepei a jelenkori közvélekedés alakulásának az előbb említett helyszínek. Hiba lenne alábecsülni akár egyiket, akár másikat, vagy azt állítani, hogy amelyeket nem említettünk, azok nem is léteznek. Mi azt tudjuk, hogy szerkesztőségünk Bilecz Endrétől kapott egy írást, amely alkalmas arra a megkerülhetetlen feladat elvégzésére, amelynek végcélja - szerkesztőségünk szerint - a nemzeti közmegegyezés. Szerzőnk egyetlen megye, szűkebb pátriánk politikai térképét rajzolja meg. Lehet vele egyetérteni, s lehetséges a nem-ek sorozatának kimondására. Szerkesztőségünk szándékosan nem értelmezi Bilecz Endre írását. Am invitál mindenkit, aki a saját véleményét artikuláltan képes a nyilvánossággal közölni. Legyen vita! Az a reményünk, hogy lesz. Kikre számíthatunk? Mindenkire, aki képes gondolatait a terítéken lévő tárgykörben írásban kifejezni. Várjuk a magukat függetlennek, autonómnak nyilvánított helyi értelmiségiek valóban tárgyszerű elemzéseit. Vitaindítónk olyan természetű, amely nem teszi lehetővé a helyi politikai erők egyikének sem a kibúvást az állásfoglalás felelősségteljes terhe alól. Lehetnek olyan, magukat komoly politikai tényezőknak tartó személyek is, akik tisztán saját koncepciójukat vázolják fel. Meghatároznánk-e a fentiekkel, hogy kik nyilváníthatnak érdemben véleményt Nógrád megye politikai térképéről? Nem, nem! Mindenki írását szívesen fogadjuk! Jelöltük azonban azt a felelős kört, amely helyzete folytán eleve nem kerülheti meg részvételét a vitában, ha érdekein túl morális felelőssége is komolyan vétetik. Mi azon leszünk, hogy a vitába megyén kívülről is bekapcsolódjanak szakértők. Mert nem vagyunk külön sziget...(A szerk.)

Bilecz Endre**Választás előtt – választás után**

(Nógrád Megye Közgyűlésének újjáválasztásáról – 1994)

A politikai esszéírás szabálya szerint nem statisztikai elemzést vagy történeti leírást készítek, hanem szubjektív értékítéleten alapuló, átfogó jellegű értékelést próbálok adni egy fontos társadalmi-politikai folyamatról.

Feladatomnak egy frissiben felvázolt vitairat közreadását tartom. Függetlennek is csak a napi pártpolitikai harcoktól való távolmaradásom tekintetében nevezhetem magam; értékrend-szerem alapján elkötelezett vagyok. Két lényeges értékelő megállapítást máris előrebocsátok.

1. *Hiába nőtt a választási részvétel december 11-én, hiába erősödik a helyi politika iránti érdeklődés Nógrádban – megyei és települési önkormányzataink működési esélyeinek csökkenése miatt a választási csalódottság jellemzi majd helyi közéletünket a következő esztendőkből.*

2. *A megyei önkormányzati választásokat Nógrádban senki sem nyerte meg, viszont egy nyerő helyzetet veszített el a baloldal.*

Piros és fekete "május"

1994 az országban és a megyében is a két választás éve volt. A májusi parlamenti választások lezárultánál pillanatától a politikai pártok országos központjai önkormányzati választási kampányba kezdtek. Legjobban a májusban abszolút győztes MSZP szorgalmazta a helyi választások mielőbbi megtartását és az önkormányzati választójogi törvény saját céljainak megfelelő módosítását. Joggal reménykedhetett a szocialista párt tavaszi országos győzelmén gyors helyi szintű megismétlésében egy őszi szavazáson. Sikereinek közhangulati feltételei adottak voltak, illetve a kormányzás és a törvénymódosítások segítségével fokozhatónak látszottak. A szocialista többségű kormányzat koncepciója a korábbinál kisebb szerepet szán az önkormányzatoknak és a civil társadalomnak a helyi közélet alakításában. Csökkenteni a települési önkormányzat gazdálkodási lehetőségeit a támogatások körének és összegének szűkítésével. Jórészt a megyei önkormányzat ellenőrzése alá kívánja helyezni a települési képviselőtestületek politizálását. A választójogi törvény módosításával vissza akarja fogni a helyi civiltársadalmi egyesületek politikai próbálkozásait, amikor kizárólagossá teszi a megyei listás választást. (Azóta tapasztalati tények igazolják, hogy ez a listás megoldás kizárólag az országos központokból vezényelt nagy politikai pártoknak kedvez.) Az egyfordulós választás tovább növeli a viszonylag legnépszerűbb párt (esetünkben az MSZP) győzelmi esélyét, mivel vele szemben

öt polgári párt megosztottan, egymással is vetélkedve indul harcra a szavazatokért. Kár itt külön kitérni az önkormányzati választásokkal kapcsolatos törvénymódosítások parlamenti vitájára, mert ezek a pártok pillanatnyi érdekeit tükrözték. Témánk szempontjából annyit érdemes megjegyezni, hogy a megyei (párt)listás szavaztatás ellen egyik párt sem tiltakozott érdemben. A szocialista kormányzati szándék az SZDSZ pozícióinak megtartását is hátrányosan érintette, az ellenzéki pártokat egyenesen létükben fenyegette és mindenáron szövetséggkötésre kényszerítette. Összességében tehát *a kormányzati akarat szabta ki a helyi választás minden lényeges feltételét és ezzel a várható eredményt is maximálisan befolyásolta.*

Nógrád megyében különösen adottnak tűnt a májusi eredmények alapján *a baloldal abszolút sikere* a megyei önkormányzati választásokon. Az MSZP Nógrádból hat képviselőt küldött az Országgyűlésbe, miközben az SZDSZ egyetlen listás helyet szerzett. Negyvenöt százalékot kapott májusban a baloldal és ősszel várható volt az MSZP és a Munkáspárt szorosabb együttműködése, esetleg közös fellépése. Májusban *minden polgári párt döntő vereséget szenvedett* a megyében. Úgy szerzett huszonhat-huszonhét százalékot a teljes liberális pártszövetség, hogy csak az SZDSZ jutott egyetlen listás mandátumhoz és a FIDESZ-szel is szembekerült. A szabad demokraták az őszi helyhatósági választásokat Nógrádban is szövetségesek nélkül, náluk erősebb baloldal és jobboldal közé szorulva várhatták. Hasonlóan minden politikai pozíciójukat elvesztették egyetlen hónap alatt a me-

gyebeli konzervatív pártok. Listáikra (közösen számolva) szintén huszonhat-huszonhét százalékot kaptak, viszont mandátum közélébe sem jutottak. Minden túlzás nélkül le kell ismét szögezni: *Schamschula György* és *Bencsik András* indokolhatatlanul szélsőséges fellépése politikai bukásba sodorta az MDF-et, és ez a KDNP-t is magával rántotta. Kikapaszkodásuk ebből a szakadékból néhány hónap alatt szinte lehetetlennek látszott.

Szocialista hibasorozat

A május után kialakult egyoldalú helyzetet a megyei MSZP-vezetés *sorsdöntő* politikai tévedéseinek sorozata változtatta meg.

Először a kormány megyei jogú várossá nyilvánította Salgótarjánt. Intézkedése tartalmilag indokolt, látványosan méltányos gesztus volt. A megyeszékhely erre a jogállásra minden tekintetben alkalmas város. Horn kormánya csupán pótolta azt, amit elődje megmagyarázhatatlan okokból elmulasztott. Salgótarjában évtizedekig nem fogják elfelejteni, hogy ki adott (és ki nem adott) többletjogokat és lehetőségeket egy különben is baloldali érzelmű városnak! Ilyesmikben érhető tetten a taktikus profizmus és a taktikátlan amatőrizmus különbsége a politikában. A szocialista kormány – teljesen jogszerűen! – kiemelte Salgótarjánt a megyéből, s ezzel komolyan megjutalmazta. A megyei jogú város önálló, nem tartozik a megye (újraerősített) hatalma alá. A hiba csupán a rossz időzítésben rejlett: az önkormányzati választások előtt tízezres nagyságrendű baloldali szavazatmennyiséget vettek ki a megyei urnákból. Valamilyen megfontolásból az MSZP megyei vezetése nem halasztotta későbbre a döntést, ám megtörténte után is Salgótarjánra összpontosítva szervezték az őszi választási kampányt.

Egyre nyilvánvalóbb lett a két baloldali párt megyebeli választási együttműködése. Csupán nyilvános betetőzése volt ennek a folyamatnak a salgótarjáni polgármesterjelölt közös szocialista-munkáspárti támogatása. A baloldal szemmel láthatóan bízott két pártja megyei győzelmében, abszolút többségük elérésében. Az SZDSZ-t ennek megfelelően jelentéktelen koalíciós partnerként kezdték kezelni. Látványosan rontotta a két párt kapcsolatát, amikor a megyei közgyűlés szabaddemokratáktól kilépett elnökét az MSZP megyei listájára tette, sőt valószínűsítette további elnökségét. Ez a jelölés feltehetően megbontotta a megyében működő szocialista pártszervezetek egységét, akadályozta a sikeres kampányt. Ettől a pillanattól a közvélemény előtt a közgyűlési elnök maradása vagy távozása a választás döntő kérdésévé vált. S ez a döntő kérdés nem csupán politikai, hanem területi alapon is polarizálta az ellentéteket.

Szocialista listaállítási problémák is születtek ellentéteket. Több salgótarjáni politikus szerepelt a megyei lista előkelő helyein. Más városokból talán nem mindig az ott legelfogadottabb jelölt jutott a lista elejére. Rendkívül félreérthető helyzetet teremtett a nagy megyei érdekképviseleti szervek vezetőinek leghagyása a szocialista jelöltlistáról. Az emiatt önállóan elindított TESZÖV-, MESZÖV-, ÁFÉSZ-, TESZ-listák valódi önállóságát a polgári pártok megkérdőjelezték. Valójában mindegyiküket a liberális pártok gyengítésére szervezett "kriptoszocialista" kísérletnek minősítették. Még olyan eset is előfordult, hogy ugyanaz az ember megyei érdekképviseleti listán és városi szocialista jelöltként egyszerre indult. Hasonló gyanút ébresztett konzervatív körökben a községi polgármesterek listájának önálló megyei indulása, illetve néhány városi "független" polgármesterjelölt fellép(tet)ése.

Legnagyobb sajtónyilvánosságot a szocia-

lista párt teremtett önmagának. Hosszú hetekig olyan dömpinggel szerepelt a megyei közgyűlési elnök a helyi lapokban, hogy az az MSZP kampányának lényegét jelentette. Rádásul szerencsétlen nyilatkozatokat is tett a reménybeli elnökjelölt. Túlzott magabiztosságról árulkodott a baloldal számtalan megnyilvánulása.

Határozatlan ellenzék

A polgári pártok vezetését és többnyire csekély létszámú tagságát a választási kudarc utáni passzív várakozásból a baloldal erőteljes akciói állították talpra. Az SZDSZ helyzete volt a legfureszább. Májusi szereplése felért egy politikai vereséggel: balról nyomta az MSZP túlsúlya, a másik oldalon a kormánykoalícióba lépés miatt mindegyik polgári párttól elszigetelődött. Választás előtti koalícióra komolyan nem is gondolhatott. Várható volt, hogy a párt elveszti városi polgármesteri pozícióit, a megyei közgyűlésben pedig a többségi MSZP súlytalan partnereként kényszerül szerepelni. A kényszerhelyzet elkerülése érdekében az SZDSZ inkább nem vállalta a tagjaként szereplő közgyűlési elnök újraindítását. Miután megtörtént a szakítás, a párt a választások utáni közgyűlési ellenzéki szerepre is felkészült, mivel nem szívesen vállalt volna koalíciót az ellenük is támadó szocialistákkal. Némi belső vita után az SZDSZ nem kötelezte el magát megállapodással a baloldal mellett, viszont ösztől már nem zárkóztak el az összes polgári párt választás utáni együttműködésének gondolatától. A kampányban az SZDSZ önmagának kevés nyilvánosságot tudott teremteni, ez későbbi eredményét is feltehetőleg károsan befolyásolta. Listái viszont szerencsésen álltak össze, jelöltjeik kiválasztása megfelelt a párt politikai és területi érdekeinek.

A FIDESZ hosszabb pártközi tárgyalások

után végül önálló megyei listát indított, mert ettől több közgyűlési mandátumot remélt, mintha a konzervatív pártkoalíció tagjaként áll választói elé. Vagyis a FIDESZ inkább májusban az SZDSZ mellé állt, liberális szövözői visszaszerzésében bízott és még a mérsékelt konzervatív MDF hívek voksaiban reménykedett. Eleinte igen kockázatosnak tűnt az önálló listaindítás (a csekély eredmény miatt), mert nem lehetett érzékelni az esélyek alakulását, a választói magatartás, aktivitás változását. Listáin a jelöltek alaposan kicserélte májushoz képest a párt: most nem szerepeltek salgótarjáni és megyén kívüli politikusok az élen. Nyilvános kampányuk a megyei sajtóban elenyésző terjedelemben és hatással jelenhetett meg. Megyei fellépésüket települési jelöltjeik szerepléséhez igazították. Tökéletesen figyelembe vették szavazóbázisuk területi elhelyezkedését: nyugat- és délnógrádi jelöltjeikkel biztosan jutottak a megyei közgyűlésbe.

A *konzervatív pártok* (KDNP, MDF, FKGP) megyei hármaskoalíciója lassan és elmentmondásosan szerveződött. A három konzervatív párt nógrádi szerepének változását külön-külön célszerű elemezni, mert későbbi választási szövetségükbe nagyon eltérő hozományt vittek.

A KDNP veszett májusban legtöbbet: négy képviselői helyéből egyet sem tudott megtartani és listás szavazatai csökkenésével a közepes pártok (Munkáspárt, MDF, FIDESZ) közé süllyedt. Kudarcra helyi okai közül reálisan ismerte fel a pártvezetés, hogy az MDF radikálisan jobboldali megyei irányvonalától nem tudott kellően elhatárolódni. Május után viszont megtörtént az önálló arculat visszaállítása és a KDNP néhány hónap alatt ismét Nógrád legerősebb konzervatív pártja lett. A kereszténydemokraták alapos belső vitában tisztázták koalíciós elveiket: li-

berális irányban is vállalták az együttműködést, a konzervatívokkal pedig a májusi választási eredmények arányában állítottak közös listákat. A KDNP a konzervatív koalíció érdekében hatalmas engedményeket tett, hiszen egyedül indulva jóval több képviselője jutott volna a községi listákról a közgyűlésbe. Elemi felháborodást váltott ki kereszténydemokrata körökben, amikor a választási kampány csúcspontján az MDF Nógrádi Krónikájában "ünnepelték" a szocialisták régi-új közgyűlési elnökjelöltjének a katolikus hitet védő több évtizedes tevékenységét. Végül a konzervatív közös kampány a KDNP szervezeti bázisaira épült és az eredmények is a keresztény párt jelenlegi befolyásával arányosak.

A Független Kisgazdapárt a megyében még mindig viszonylag szervezetlen, ugyanakkor az egységes konzervatív fellépésre őszintén hajlik. A párt közös községi sikerekre törekedve vállalta a megyei közös listát. Falusi szervezetei hatékonyan támogatták a konzervatív kampányt, közben azúttal a liberális pártokkal sem élezték fölöslegesen az ellentéteket. Kifejezetten jó a megyében az FKGP és a KDNP politikai kapcsolata. A nógrádi kisgazdák ebben a választási kampányban mások számára is elfogadható polgári koalíciós partnerekké váltak, mert nem szerveztek a konzervatívok ellen a MIÉP-pel közös jobboldali listát. Politikájuk változatlan folytatása esetén végleg megszilárdulhat az FKGP megyén belüli – eddig ingatag és tisztázatlan – pozíciója. Pártérdekeit tekintve a kisgazdapárt is áldozatot hozott, amikor nem egy szűkebb FKGP-KDNP megyei lista indításához ragaszkodott.

Az MDF helyzete Nógrádban május óta változatlan: MIÉP-stílusú kampányából származó veresége után a párt nem módosított álláspontján. Kétszeresen is megosztott párt

a demokrata fórum a megyében. Egyfelől vannak az előbb említett választási katasztrófát kiprovokáló népi-nemzeti jobboldali radikális hangadói – és velük szembenálló mérsékeltebbjei. Másfelől vannak az MDF-nek többségében nyugat-nógrádi polgári szavazói és vannak seregtelenkelet-nógrádi, budapesti radikális jelöltjei. Legtöbbet az MDF myert a közös konzervatív listával, hiszen az együttes fellépés ténye elleplezte a párt megosztottságát és társadal-mi elszigeteltségét.

A *konzervatív koalíció* közös kampányában hibának mondható, hogy nem tudták megnevezni közgyűlési elnökjelöltjüket. Azért bizonyult károsnak ez a hallgatás, mert kimondva-kimondatlanul mindenki a konzervatív koalíciót tartotta a baloldal legnagyobb ellenlábásának, céljait viszont nem testesítette meg egy nyíltan felvállalható közös elnökjelölt. Maga a konzervatív közös megyei kampány helyi szinteken zajlott és szerencsésen nélkülözötte a tavaszi propagandisztikus szélsőségeket. Ez a józan önmérséklet nagyban elősegítette a polgári erők későbbi közeledését, baloldal elleni összefogásának fokozatos kialakulását.

Általában a visszafogottság, a józanság jellemezte a liberális, konzervatív kampányt a megyében. Minden polgári párt összeszorított foggal törekedett saját szavazóbázisa mozgósítására. Fokozatosan kialakult egyfajta *1989-et idéző hangulat*: együtt lépünk fel az erősebb baloldal ellen, hogy Nógrádban is legyen polgári alternatíva. Így polarizálódott decemberre a megyében a szocialista baloldal és a polgári "jobboldal" – végül december 11-én egyikük sem győzött az urnáknál.

Bizonytalan eredmény

December 11-e legnagyobb nógrádi eredményének az *ötven százalékos választói részvétel* számít, mert ez mind a négy évvel ko-

rábbi megyei aránynál, mind a mostani országos átlagnál jóval magasabb. A felbontott adatok azonban csaknem szakadékszerű különbségeket rejtenek.

Salgótarjánban, Balassagyarmaton, Bányaterenyén és Pásztón a választópolgárok jó egyharmada szavazott. A községekben a szavazók aránya ötvenöt százalék, vagyis a városi részvételhez képest kimagaslóan vállalták településük és megyéjük politikai sorsának alakítását a vidéki választók. Teljesen valós okokkal magyarázható a hatalmas részvételi különbség. 1990 óta önállókká váltak és gazdaságunkban is minőségileg több lehetőséghez jutottak a községi önkormányzatok. Ilyen látványos önkormányzati eredmények a városokban korántsem születhettek a korábbi ciklusban. Ez a tény a részvételi arányokban is reálisan tükröződött. A legkínosabb tendenciák egyike az *érvénytelen szavazatok* feltűnően magas, öt százalékos aránya. Bonyolult volt a szavazás rendje, a többféle lista és a két egyéni szavazólap egyidejű kitöltése.

Elgondolkoztató a megyei közgyűlés teljes *elpártosodása*. Negyven tagjának többsége közvetlenül függ a különböző pártoktól, vezetői többségükben megyei pártelnökök, pártfunkcionáriusok lesznek. A jelenség pozitív vagy negatív voltát egyelőre nem minősíteném elhamarkodottan, ám az egyoldalúság tényét nyugodtan leszögezhetem. Mind a választók lélekszámához, mind részvételéhez mérten indokolatlanul magas a városi közgyűlési tagok aránya. Jelentős *falusi térségek* maradtak személyes *képviselést nélkül* Nógrád Megye Közgyűlésében. Az önkormányzati választójogi rendszer módosításától ezek a jelenségek törvényszerűen következnek. A módosító MSZP országos politikai céljait a változtatással nagyjából el is érte; politikai paradoxon, hogy ez éppen a sziklaszilárd Nógrád megyei bázisán nem sikerült teljesen.

Azonos, lényegében változatlan a májusi

képviselőválasztáson, illetve a decemberi önkormányzati tisztújításon a politikai erőcsoportokra leadott szavazatok aránya. A baloldal mindkét alkalommal – Salgótarján eredményét nem számolva – negyven százalék körül teljesített. A liberális arány a májusi 26-27 százalékról 22 százalék körülire esökkent. (Ez a jelenség azonban, mint később rátérek, jóval bonyolultabb összefüggéseket is tartalmaz.) Egyformán 26-27 százalékot gyűjtöttek össze és a tavasszal a konzervatívok összesített listái. A tíz százaléknyi maradék-szavazat egyaránt töredékekre oszlott. Mégis *mást* jelent és *más* hatalmi eredményt hozhat a májusi arányok decemberi visszaköszönése!

A baloldal pártjai nem jutottak a várt mandátumtöbbséghez a megyei közgyűlésben, több városban és a községek többségében. Azaz nem fejeződött be győzelemmel a tavaszi szocialista politikai áttörés. A számok nyelvén az MSZP tizenhárom s a Munkáspárt négy mandátuma csak relatív megyei többséget jelent, ami polgári koalíció esetén azonnal viszonylagos kisebbséget eredményez. Ilyen a politikai matematika természete. Nem hozott eredményt az MSZP és a Munkáspárt többnyire nyílt megyei együttműködése. Egyértelműen taszítóan hatott a munkáspárti szövetség salgótarjáni felvállalása a megyebeli szocialista szimpatizánsok állásfoglalására. Az SZDSZ-t ez a lépés távolította el végérvényesen a szocialista szövetségesség bármilyen formájú elfogadásától. Szintén a liberális szocialista viszony szétrombolásával függ össze a megyei érdekképviselők önálló listáinak alig leplezett szocialista támogatása. Ezek a listák ugyan nyilvánvalóan gyengítették a polgári pártokat, viszont nem hoztak szövetséges képviselőket a megyegyűlésbe, hiszen nem jutottak át jelöltjeik a bekerülési küszöbön. Önmaga ellentétébe fordult a másodszerű taktika: a fantomlisták mindenkinek ártottak.

A baloldal politikájának néhány lényegi *belső ellentmondása* Nógrád megyében *tartósnak* látszik. Arányos listás választási rendszer mellett még Nógrádban sem képes abszolút többségbe jutni a baloldal. Ez a baloldal egységes, vagyis az MSZP balra nyitott, s a Munkáspárt természetes szövetségese. Éppen emiatt is a szociálliberális politikával tartós együttműködésre képtelen, sőt kormányzati szövetségese ellen alkalmazta a legkíméletlenebb módszereket a szocialista párt vezetése. Az MSZP viszonylagos káderbősége ellenére sem akart más pártok számára elfogadható közgyűlési elnököt és városi polgármestert jelölni. Egyoldalúan megyeszékhely központú a szocialisták megyei politikája; ezt a községek többsége alig fogadja el, a polgárvárosok választói látványosan elutasítják.

A *liberális oldal* kiket jelent ma Nógrád megyében és milyen politikai erőt képvisel? Az SZDSZ továbbra is a liberális pártcsoport magva, annak szociálliberális oldala. Önmaga decemberi választási eredményét a párt kudarcként értékelheti. Hat mandátuma kevés, különösen a négy községi listás hely szerénységre intő teljesítmény. Megfelelőbb a két városi mandátum, viszont az SZDSZ elvesztette városi polgármesteri pozícióit. Az SZDSZ szavazói inkább a városi vállalkozói, értelmiségi körök maradtak. A párt mostani helyzetében, szövetséges politikai pártok nélkül a komolyabb sikerekre nem tűnik alkalmasnak. Az SZDSZ viszonya pedig a liberális oldal többi szereplőjével is tisztázatlan. A szocialisták és a kereszténydemokraták között eljátszhatják a szociálliberálisok a mérleg nyelvének szerepét, hiszen a politika kiegyenlített erőviszonyok közepette nem a szavazatok összesítésével ér véget, sokkal inkább csak azután kezdődik...

A kis liberális pártok (Köztársaság Párt, Vállalkozói Szövetség, Agrárszövetség) decemberben nem indított listát. Helyettük a nagy érdekképviselői szervezetek indultak. Mindkettejük eredménye elhanyagolható, csak hogy májusban az SZDSZ-nek, decemberben viszont az MSZP-nek kedvezett önálló fellépésük. Mi történt közben: visszaálltak a baloldal mellé az érdekképviselői szervezetek, vagy sohasem álltak az SZDSZ mellett? Nógrád megye sajátos politikai szubkulturájában nagyon hosszúra nyúlik a baloldal láthatatlan árnyéka... Nem értjük (vagy nagyon is értjük), miért indulnak balra szavazó megyei politikusok a jobboldali polgári mezőben?

A FIDESZ arányosan kapott négy mandátumot: egyet a városokban, hármat a községekben. Ők annyival szereztek több szavazatot, amennyit az SZDSZ elveszített. Taktikailag tehát bevált az önálló megyei lista indítása, mert a párt *túlélte* ideji krízisét, politikailag talpon maradt Nógrádban. Továbbra is tökéletesen tisztázatlan a megyei FIDESZ arculata, hovatartozása, távlati politikai célja. A párt új megyei vezetői egyértelműen a polgári pártszövetség keretében gondolják jövőjüket és szervezetük naggyá válását. Őket egyértelműen nem elégíti ki a gyenge nógrádi politikai mezőnyben most szerzett szűk hatezer szavazat. Édeskeveset jelent hosszabb távon ez a nyolc százalék, ha a FIDESZ nemesak az örök ifjúság örökzöld reményeinek pártja akar maradni, hanem a polgári Magyarország polgári pártszövetségének megszervezőjévé kívánja önmagát kinőni. Más megyei politikusai a pártot szívesebben látják örök törpének az egykori nagy testvér árnyékában, minél messzebb a konzervatív liberális szövetség más erőitől. Nógrádban is továbbfodorodik a FIDESZ harca: ifjúsági mozgalom maradjon, vagy nagy polgári párttá

nőjön a "liberális nemzeti középpárt". A vita végleges eldőlésétől függ a megyei FIDESZ további sorsa is, de ennél sokkalta többről van itt szó.

Siker vagy kudarc a *konzervatív koalíció* választási szereplése? Májushoz képest megálltak a lejtőn, nem süllyedt tovább szavazóik aránya. A törzsválasztók megértették a konzervatív szövetség megkötésének indokait és követték közös útján a három pártot. Tizenegy megyei közgyűlési, három városi polgármesteri hely, a községi önkormányzati pozíciók zömének megtartására volt elég ez az eredmény. A községi listán szerzett kilenc mandátum (haminc százalék) nem jó, de elfogadható eredmény, mert versenyben maradtak a baloldallal. A városi listák 2 mandátuma (húsz százalék) viszont a baloldalnál és a liberálisokénál is kevesebb, azaz egyértelmű kudarc. Akárhonnan nézzük, a falusi támogatottságú KDNP és FKGP a maga bázisán közepesen helytállt, a városokban viszont mindhárom párt ismételtelen sokat veszített. Az egyetlen valódi mérce: a megyei közgyűlés mandátumarányában *17:11 a baloldal javára!*

A konzervatív oldal válsága tehát a megyében egyáltalán nem ért véget, viszont a közös fellépés megállította a továbbzuhanást. Közös kivezető utat eddig nem találtak, valós erősrendjüket még kissé leplezi az együttes listaállítás. Közülük a KDNP a viszonylag leggyeségesebb és vitathatatlanul a legtámogatottabb, legbefolyásosabb szellemi-politikai erő. Idő kérdése csupán, mikor tud a párt fiatalodó vezetése a városokban is hitelesen megjeleníteni egy modernebb, világiasabb keresztény szemléletet; akkor a KDNP az egész megye vezető konzervatív pártja és a szocialista baloldal legkomolyabb riválisa lehet. Az FKGP politikai helyzete megszilárdult, koalíciós elfogadhatósága ismét helyreállt. Az

MDF karaktere és súlya továbbra is megállapíthatatlan: a tavaszi MIÉP és az őszi kaméleon kereszteződése...

A konzervatív koalíció számára létkérdés három pártjának további közelítése, integrálása. Személyes véleményem szerint Nógrád megyében valamilyen egyesülésük sem teljesen kizárt – természetesen csak a józan logika és a politikai belátás alapján mondom ezt. Mert amúgy... Hasonló súlyú probléma a konzervatív és a liberális pártok folyamatos együttműködése egy polgári platformon. Más esetben minden hatalom és politikai lehetőség magától a baloldal ölébe hull, a megye viszonylagos politikai kiegyensúlyozottsága azonnal felborul.

Választás után

December 11-én semmi sem dőlt el végérvényesen Nógrádban az önkormányzati választásokon, mivel egyik politikai erőcsoport sem kapott többséget. Ilyen értelemben tehát a választás után kezdődhet a megyei politizálás...

Az igazán figyelmes szemlélő előtt azért már a választás előtti néhány hétben kibontakozott egy helyi politikai alaptendencia: mind a régi megyei közgyűlési vezetés, mind a szocialista párt minden polgári párttal és a területi érdekcsoportok többségével tartósan szembekeült. Lehetetlen elfelejteni, hogy évekig akadályozta a megyei vezetés a települések vagyoni, infrastrukturális önállósodását minden módon és minden eszközzel. A szocialista párt kizárólagos hatalomra tört, miközben nem vett tudomást a megye és a megyeszékhely közjogi különválásáról. Ez a két jelenség váltotta ki a megosztott liberális és konzervatív pártok megyei közeledését, együttműködését. Együttműködésük értelmes formája a megye *közös konzervatív-liberális kormányzása* a közgyűlésben.

Értelemszerűen osztott hatalmat jelent ez a kormányzás: a december 22-én megválasztott SZDSZ-es elnök mellé konzervatív alelnököt választanak. A baloldal pedig parlamentáris jellegű ellenzékbe szorul. Ha pártokból áll a megyei közgyűlés, kikerülhetetlen az intézmény parlamenti rendszerű működtetése. Hogyan valósítható meg ez tartalmilag? Valamilyen közös polgári program alapján. Némely eleme automatikusan adódik a szövetséges pártok céljaiból. Gyengébb megyei hatalmi központosítást akarnak, mint a baloldal. A politikai vezetés fokozottabban ellenőrzi az igazgatási apparátus végrehajtó hatalmát. A megyei közgyűlés a települési önkormányzatok közös területfejlesztési programját valószínűsíti meg. Nem akadályozza a megye a települési önkormányzatok infrastrukturális tulajdonszerzését. Új alapokra helyeződik a megyei tulajdon esetleges privatizációja. Fokozottan különválnak a megye és a megyeszékhely önkormányzatának tulajdona, tisztázódik a közös fenntartású nagy intézmények kezelési költsége. A többi városok önhibájukon kívül megyei kezelésbe jutó nagy önkormányzati intézményei (kórházak, középiskolák) garanciákat kapnak fenntartásuk arányos támogatására. Nyitottá, áttekinthetővé válik a közpályázatok rendszere, különösen a megyei fejlesztési, beruházási versenytárgyalások

lesznek ellenőrizhetőbbek. Ez bizony polgári program, nem centralizált modernizáció. Kibontása, megvalósítása elsősorban a *polgári koalíció* feladata. Meggyőződésem szerint a megyei demokratikus közvélemény és a települési önkormányzatok többségének támogatására feltétlenül számíthat egy polgári koalíciós polgárosodási program. Érdekesebb problémát jelenthet, hogyan viszonyul mindehhez a hat szocialista képviselő és a kormány? Az MSZP országos vezetői negatív jelenséggé kezelték első nyilatkozataikban a nógrádi (és baranyai) polgári koalíciót. Mi változik akkor, ha az SZDSZ a parlamenti ciklus közben esetleg kivonul az országos kormányzathoz? Másik érdekes kérdéstípus: kialakul-e utólag teljes polgári koalíció a települési önkormányzatok testületeiben? Milyen viszonyba jut a megyei önkormányzattal Salgótarján (és Bánytereny) baloldali vezetése? Mennyire bizonyul tartósnak a széles polgári koalíció? Véleményem szerint tartósnak is bizonyulhat, mint a szocialista-liberális kormány, de ez már egy későbbi külön esszé tárgya lehet. December végén még csak a tapasztalatok összegzésénél és a lehetőségek mérlegelésénél tartunk.

Erdélyi Eta munkája

Hatvani Dániel

A szabadság rejtett ösvényei

Szubjektív eszmefuttatás a párhuzamos társadalmak lehetőségeiről

Mire eljött kilencvenkettő nyara, minden korábbinál mélyebb gödörben találtam magam. Noha egészségi állapotom sem volt rendben, nem ez izgatott elsősorban, hanem ellehetetlenült egzisztenciális helyzetem. *Jóformán egyetlen megélhetési forrásom maradt* – a két évvel korábban megállapított nyugdíjam 60 százaléka. Az összezszerűséget tekintve a közhelyes szlogen illet rá: a megélhetéshez kevés, az éhenhaláshoz sok. S a napi létezésnek még e módfelett csekélyke bázisát is bizonytalannak éreztem: a nyugdíjat két évre állapították meg, s határozatlanba foglalták, hogy a további folyósítás egy újabb felülvizsgálat eredményétől függ. Kitéphetetlen gyökeret eresztett bennem a fóbia, rossz passzban vagyok, s ezért lehetek akár félholt is, a nyugdíjat meg fogják tőlem vonni. A kívülálló számára a dilemma feloldása roppant egyszerűnek tűnik: valakitől, aki jártas az ilyesmitben, meg kell érdeklődni, mire számíthatok, esetleg mi a teendőm. Igen ám, csak közben lakóhelyet váltottam, az ország egyik sarkából a másikba költöztem; *depresszióm jóformán megakadályoz* a bizalmasabb kapcsolatok szövögetésében, de az elegendőnél máris több tapasztalatom van a tekintetben, hogy a frusztráltságot afféle lelki leprának tekintik az emberek: ha pokoljárásaimról hallanak, zavarodottság lesz rajtuk úrrá, s legszívesebben az utamból is kitérnének, netán attól tartva, hogy a kudarcos élet fertőző miazmát áraszt magából. Ha pedig megpróbálom őket gondjaimmal terhelni, mielőtt sietve tovább állnának, fogaik között szűrve a szót vetik oda a jótanácsot, hogy forduljak az illetékes hivatalhoz. Nem várják meg a választ, hogy épp a hivatal esetleg veszemre működő figyelmét nem kívánom fölkelteni. Mondom, akkoriban vizolygást keltő kiütéseként éltem meg a helyzetet, aztán rájöttem, hogy mások távolságtartó gesztusának sokkal prózaibb okai vannak: reflexeik, mi több, tapasztalataik arra intik őket, hogy a magamfajta kölesönkér, pumpol, tarhál, könyörödományokért esedezik. S nem várhatom, hogy feltételezzék: személyem a megnyugtató kivétel; sokat adok arra, hogy a bugyrok legmélyén is megőrizzek valami tartásfélét.

Mást nem tehetvén, készülök a legrosszabbra: ha bekövetkezik, ne érjen váratlanul. Töprengésem egyszerre két irányban mozdul: az egyik a jövedelemgyarapítási lehetőségeket, a másik az életvitel költségsökkentési módozatait próbálja körbetapogatni.

Az előbbi, egy vállalkozói dinamikus program felől nézvést, akár száználmasnak is volna nevezhető; életem java az újságírás és a folyóiratcsinálás vonzáskörében telt el, nyilván ezek-

hez értenék a legjobban, de státusz – legalábbis számomra – se égen, se földön, esetleg "kül-sőzhetnek", annak minden kiszolgáltatottságával együtt. Nehezíti a helyzetet, hogy ahová költöttem: falu, távol a nagy településektől. Maradna az irodalom, dehát verset ki olvas manapság, a prózában a Tiffany-k és a Juliák tarolnak, meg a sok hasonló broadwayi tünemény. Hogyan versenyezhetnék ezekkel? Azaz, hogy nagyon is tudnék vetélkedni, ámde épp ezért sem eresztenek közelébe az iparnak. Itt monopólium van, kérem. A rágógumi-kultúra egy emberöltőn át is bírja pénzzel és szusszal, s akkor az övé a terep, a piac mindenestül. Ereszkedjünk tehát lentebbi körökbe: végigtekintek kiterjedt, ámde kopár, ekét-kapát időtlen idők óta nem látott portámon, kecsketenyészet körül forog a vonzalmam, ólakat kéne építeni, de egy jól művelt kert is ellátna sok-sokféle étellel. Ezerszer inkább ez, mint elmenni mosószer-ügynöknek, vagy felülvén az Expressz-hirdetéseknek másfajta vigéckedésre adni a fejem. Ilyen csalikra már nem harapok. Még napszámosnak is szívesebben elmennék, idénymunkásnak, de megroggyant egészségem miatt sajnos már ezt sem tehetem. A kert, némi állattartással kiegészítve, még mindig nagyobb vonzerőt jelent.

Akármerre nézem, ez bizony visszavonulás, hátrálás parasztőseim élet- és szokásrendje felé, s ha ez így van, célszerű ehhez igazítani az életvitel kiadási oldalát is. Nézzük tehát, mi mindent lehet lefaragni a civilizáltak mondott, sőt nemrég még értelmiségi létforma velejárói közül. Tekintetem legelőbb is a könyvespolcra esik: resignált mosollyal gondolok vissza a 80-as évek közepére, amikor is kultúrpeszsimizmusom mélypontján szinte a teljes szépirodalmi részlegről "megszabadultam", s pár év sem telt el, már iszonyúan sajnálni kezdtem, leginkább a több mint 300 kötetes, a hazai és a világlíra javát tartalmazó versgyűjteményt, melyet már soha nem fogok pótolni; azt kell, hogy mondjam, fillérekért kótyavetyéltem el, a Művelt Nép furgonja jött ki tanyánkra az áruért, s amit végülis kaptam érte, a tízezer forintot sem érte el, azaz anyagi helyzetemen semmit nem lendített... Aztán, '92 márciusában, amikor minden korábbinál mélyebb agyagba döngölt a sors, előre nyögve a közeli költözés kényszeres nyűgét - noha még azt sem tudtam, az ország mely sarkában fogok kikötni -, közéttem egy pimaszul keserű szövegű hirdetést, fordulván az újjgazdag sznobokhoz. Ha kellően mélyen nyúlnak a zsebükbe, már jöhetnek is a könyvtáramért... Nem jelentkezett senki. Mostmár ne is jöjjön; legalább lesz valami, ami emlékeztet előző életemre, mely messze nem volt fenékgig boldogság, de volt egy körülmény, mely elviselhetővé tette: lehetett valamiben reménykedni. Magányos estéimen – és melyik nem ilyen? – tűnődhetem, hogy a két szobának az ikerlakással érintkező falain végigvonuló könyvespolc-rendszer a szellem fényűzése-e még, vagy inkább az értelmiségi önmegvalósulatlanúság emlékműve?

Ez az egyetlen és utolsó magaszt, melyre azutáni éveimből még visszatekinthetek. S most szinte zuhanásszerű alábbszállás következik. A póre kérdés ez: egyáltalán szükségem van-e a televízióra. Ha meggondolom, nem igazán. A hetvenes évek végéről való a fehér-fekete képernyős készülék; ilyet már nem sok helyen működtetnek, a hír- és hírljellegű műsorokon kívül mást nem nézek – akkor meg minek? Lám, a napilap olvasásától is mily „fájdalommentesen” megszabadultam! Mert már ez is a költségek lefaragása jegyében történt. A következő lépés:

a televízió száműzése. Marad a ceruzaelemes zsebrádió, naponta egyszer-kétszer meghallgatom a krónikát, s még mindig szinkronban maradok a világgal. Már amennyire ennek egyáltalán szükségét érzem.

A civilizált világból való igazi kifarolás csak ezután következik. Merészelem megkérdőjelezni a modern életnek nem csupán a dekorumait, hanem az ún. alapszükségeit. A villanyról van szó. Ha nem szolgál másra, csak világításra, miért ne pótolhatnám azt a hagyományos mécsessel? Vagy főleg a gázharisnyás világítással? Avagy miért kell órákat rostokolni ébren napszállta után? Szüleim télen, mikor már villanyunk, sőt rádióink is volt, este nyolcnál tovább nem maradtak fönn. Mi rossz lehet abban, ha az ember télen kétszer annyit alszik, mint nyáron? Ez is egy olyan póráz, mely visszavezethetne bennünket a természetes életmódhoz. Sok a kérdőjeles mondat, úgy látszik, kissé nehezen barátkozom a villany nélküli élet gondolatával. Ráadásul a gondolat háttérben ott mocoognak azok a lelemények, melyek a szél- vagy a napfény-energia felhasználásával lehetővé teszik a házi áramtermelést és -tárolást. Ezek azonban túl költségigényes befektetések, mostani helyzetemben komolyan nem gondolhatok rájuk. Indokoltabbnak látszik hűsleges konyhai segédeszközöm, a fagyasztóval kombinált hűtőszekrény "kiváltása". A keményebb téli fagyok lehetővé teszik a fagyasztást - mondjuk a padláson -, máskülönben erről a tartósításról is le kell mondani. Nem nagy ügy. Portámon van kerek kút (pillanatnyilag használaton kívül), a nyári hűtés kis kényelmetlenséggel megoldható. Ahogyan falusi-tanyasi eleink csinálták, s ahogy a módszert már az ókori civilizációkban is ismerhették. S itt adódik lehetőség az immár utolsó közszolgáltatás, a vezetékes vízellátás kiiktatására. Rendszeres használat által az ásott kút is jó vizet ad, ezt mindenki tudja, aki falun nőit fel. Főleg, ha kellő mélységben van a víz, miként az én kutamban is. A vízkivételnek ezt a módját be kell kalkulálni az életvitelbe - ennyi az egész. S télen ha módodom adódik hosszabb időre elutaznom, nem kell szoronganom, hogy uramisten szétfagy-e a vezeték, mire hazatérek.

Annyira koldus soha nem lehetek, hogy egy-egy palack gázra ne fussa, így konyhai főzőalkalmatosságnak megmarad a propán-bután. Az utcai szobába cserépkályhát kell csináltatnom, erdővidéken célszerűbb fűtési megoldást nem ismerek. Hogy miből lesz tüzelőm, ha megvonják a nyugdíjamat? Hát Istenem, úton-útfélen lehet odvas tuskókat, rönköket, kiszáradt csonkokat találni, összeszedem tehát a mesgyék mellől -, értve úgyis, hogy a törvényes beszerzés határvidékéről. Ki büntetné meg a gyűjtögető szegényembert? Ez a megoldás még messze nem tisztázódott bennem, de a gyakorlat majd kivajúdjá a lehetőségeket.

Az életvitel redukcója, ami a lakhatást illeti, ezzel megtörtént. Hátra van még az utolsó dilemma: ha eladom az autót, ezzel növelem-e a mozgáskorlátozottságot. Gyakorlatilag aligha, hiszen a benzinköltség számomra immár megfizethetetlen, s végképp az lesz, ha nem kapok nyugdíjat. Az éves biztosítási díj helyzetemben pénzkidobásnak tűnik. Nem szabad tragikusan megélnem, hogy noha 1970 óta mindig volt valamilyen autóm, de egy szép napon megint nem lesz. Az új rezsim minden intézkedésével kinyilvánítja; aki csóró, ne tartson autót. Az autózás, mint a hajdani világban, a régebbi "átkosban", újból a gazdagok privilégiuma lett. E tekintetben a Kádár-rendszer demokratikusabb feltételeket teremtett: a kötelező biztosítást beépítette

a benzin árába, s így az állampolgár azt érezhette: amíg kocsija motorját be nem indította, addig nincs rá kiadása. Ennek vége. Eladom tehát az autót, s veszek kerékpárt. S egy ügyeskező lakatossal csináltatok kézikocsit.

Látom magam, amint elnyűtten, borostásan, kopottas orkándzsekiben, gumicsizmásan kézikocsit húzok magam után a hegyi falu főutcáján. Hogy még pár évvel ezelőtt sem erre készültem? Nekem ezt hozta a sors, másnak mást.

*

Miután így, gondolatban, legalább száz évet léptem vissza az időben, felötlött bennem, hogy ezt a mozdulatot akkor elkezdtem, amikor Békéscsabán kiterítettem magam elé az ország térképét: előttem a 93 ezer négyzetkilométer. Volt egy harmadik emeleti kétszobás lakótelepi lakás, amit csak én birtokoltam, s amiben mardhattam volna, annak ellenére is, hogy nem szívelhetem a panelt, ámde képes vagyok értékelni: ha bárhonnán összefagyva, fáradtan megérkezem, meleg lakás fogad, sőt már a lépcsőház is fűtve van. S ezért nekem a kisujjamat sem kell mozdítanom. Nos, azt tényleg nem, a pénztárcámat viszont annál inkább: csak a fűtésre elment volna a töredék nyugdíjammak az egyharmada. S akkor van még a villany, a különkülön órával mért hideg és meleg víz, valamint a közös költség. Akkor már inkább egy kertés otthon, a fővárostól 60-70 kilométernél nem messzebbre, s lehetőleg szép természeti környezetben. Nagyjából-egészében ez "bejött". A lakótelepen a távfűtést nem lehet "kiváltani" - használni kell és fizetni érte keményen; egy kertés ház komfortjából bármi visszaépíthető.

S ha jól meggondolom, ezt a logikát követtem már 1983 elején is, midőn - akkor még családotól -, egy hatodik emeleti kétszobás panelt cseréltem el egy helvéciai tanyára. Akkor a tanyasi komfortnak nem a le-, hanem a minél jobb kiépítése foglalkoztatott, ám mégis nagy fellelegzést jelentett számomra, hogy leválhatok a városi közművek köldökzsinórjáról. Akkoriban komolyan tartottam attól, hogy a bolsevista hatalom, egy azidőtájt már bármikor bekövetkezhető társadalmi nyugtalanság esetén - manapság az ilyesmit nevezik polgári engedetlenségnek -, a közszolgáltatások megvonásával, vagy annak csak kilátásba helyezésével zsarolja a városi lakosságot. Ilyen szempontból a leginkább sebezhetőek a modern lakótelepek lettek volna. Kósza hallomásként jutott el hozzám, hogy a lengyeleket csakugyan riogatták ilyesmivel a katonai puccs bekövetkeztekor...

*

Nyugdíjamat – levonással terhelten – változatlanul kapom, az elképzelt programból úgygyszólván semmit nem valósítottam meg: biciklit vettem, a kocsit azonban nem adtam el, bár igen könnyen meg tudnék szabadulni tőle, ha jelentkezne egy erőszakos vevő. Cserépkályhám idejében elkészült, s az bizonyos, hogy immár életem végéig jól megleszek etázs-, vagy cirkofűtés nélkül.

Megnyugtató mindazonáltal, hogy a program bármikor mozgásba hozható, s egyáltalán

nem úgy élem meg, mint afféle szükségállapotot.

Fatalizmusnál jóval több ez a lelki készenlét, s eddigi életem kíméletlen tapasztalata összepontosul benne. Igaz, hogy többnyire rossz sorsom vitt a jég hátára, de az, hogy nem pusztultam ott, ugyancsak nem másoknak köszönhető. Patrónusaim soha, sehol, semmilyen magas hivatalban nem voltak, kudarcaimat saját erőmre támaszkodva kellett túlélnem.

Midőn még szellemi energiáimnak teljes birtokában voltam, s ez eltartott jónéhány esztendőig, nemcsak cseppent, csordult is némi pénz a tenyerembe, de minden takarékoskodási ösztönöm és neveltetésem ellenére szétfolyt az ujjaim közül. Soha sem tudtam ellesni, hogy mások hogyan csinálják, miként akumulálnak, hogy abból tényleges gyarapodás, "felmutatható" vagyontárgy legyen. Szociográfusi vonzalmam külön is csábított a titok meglesésére, de mindhiába: az önsanyargató gúzúlésnél, a körmönfont, raffinált umbuldáknál és a jószerencsénél, mint tiposus eseteknél többet följegyezni nem tudtam. Ezek közül egyiknek sem kerültem a vonzáskörébe, így maradt a kismemizettségbe torkolló józsefattilai keserű számvetés: "Elpazaroltam mindennem, amiről számot kéne adnom." No igen: mindkét házasságomból jóformán a rajtamvalóval léptem ki, hiszen mégis csak a pusztta életbenmaradás volt a legfontosabb. Amit fel tudok mutatni, az alig több a semminél. Annyi, hogy éppen van saját fedél a fejem fölött; ennek híján a hajléktalanság rémével kellene szembenéznem, ha még egyáltalán életben volnék. Egészében véve elmondhatom: nem volt szerencsém az anyagiakkal (sem).

Barátságot kötni a szegénységgel annyi, mint megbékélni a sorssal. A lázongás itt értelmetlen és nevetséges. A szemlélődés - beleértve az önön helyzetem szemlélését is - termékenyebb konzekvenciákhoz vezet. Már a rendszerváltás idején körvonalazódott bennem a kissé múlt századi ihletésű allegória: a szabadság istenasszonya, miután elhagyja a győztes barrikádokat, igyekszik mielőbb befeküdni a pénz ágyába. Ebből az a következtetés adódhatna, hogy a szabadság megvásárolható, s foka, minősége egyenesen arányos a pénzzel, a gazdagsággal, a vagyonnal. Ezer és egy köznapi tapasztalat igazolja, hogy ez nem egészen így működik. A sikeres és vagyonos vállalkozó általában nem akkor ül be a több milliót érő kocsijába, amikor kedve tartja, hanem amikor az üzlet valahová elszólítja. S hiába szeretne lezser és kopott farmergöncöt magára húzni, nem teheti, mert az a közeg, ahová őt várják, igényli a jól szabott öltönyt, a csokornyakkendő, s az egyéb "úriemberi" kellékeket. S a szabadság hiánynak ezek csak a külsődleges jegyei, a meghatározó tényezők az üzleti világ mélységi kapcsolatrendszerében helyezkednek el, melyek a kívülállók számára szükségképpen rejtve maradnak. Még az se tévesszen meg senkit, hogy vállalkozónk bármikor fogja magát, s New York-ba repül, mert nem tudhatjuk, hogy amikor a gép éppen magasba emelkedik, emberünk nem szívesebben menne-e titkárnőjével egy istenhátamögötti hegyi faluba.

Savanyú a szőlő? Ez bizony akkor is lehetséges, ha saját magamnak sem vallom be - ennyit mindenesetre tudni vélek a lélektanról. Fontosabb azonban, hogy személyiségem korlátait kellőképp ismerem, s miután egy bankszámlakivonattól csalánkiütést kapok, vállalkozónak aligha lennék jó, politikusnak nem felelnék meg, mert sem eléggé dörzsölt, sem eléggé aljas nem vagyok, művészi hajlamaim, melyek tömegek érdeklődésére tarthatnának

számot, nincsenek; ezzel nagyjából ki is merítettem a jómódhoz vezető típusos lehetőségeket - a rendhagyó alkalmakról itt most ne essék szó -, s józan belátással, mi több, derűvel illik tudomásul vennem, hogy földi pályámat épp oly szegényen fejezem be, mint ahogy végigélttem.

Mindezzel azonban árnyékban hagytam saját szabadságigényemet. S ez fölöttébb kényes pont: semmi nem lenne jobban ártalmamra, mint az, ha ebben a dologban hazudnék magamnak. Itt végképp nincs helye semmi önáltatásnak. Az egyértelmű megítélésnél célravezetőbb az árnyalt megközelítés. Azt mondhatnám, hogy a szabadságnak azok a szegmentumai, melyek extenzív kiterjedésűek – azaz tárgyiak és interperszonálisak – mindig is kínzó hiányt jelentettek számomra, s manapság még inkább ez a helyzet, miután életemesélyeim csökkentek azáltal, hogy közelítenek az alkonyat éveit, de meg a világ is a szabadság nagyobb ígéretével terhes, bárha ez az ígéret – s a gyanú végigvonul mostani eszmefuttatásomon - több tekintetben is illúzióknak bizonyul. Létezik azonban a szabadságnak egy intenzív, a világ belső megéléséhez kapcsolódó szegmentuma, s jóérzéssel adhatok számot arról, hogy ismerem a lélek feltöltekezett állapotát: etekintetben mind a szabadság-élményeim, mind a – kilátásaim elsőrendűek. Egyszerűbben szólva: belső integritásomat soha semmilyen körülmények között nem engedhetem megbontani, s tettem ezt nem egyszer nyilvánvaló érdekeim ellenére. A börtön azon kevés dolgok sorába tartozik, melyektől eddig megkímélt a sors, ám eleget olvastam ahhoz, s hallottam élőszóbeli beszámólót is, hogy könnyűszerrel elképzeljem: az igazán erős lelkek a börtönviszonyok között élik meg a határtalan belső szabadság magasztos élményét. Feltételezem, hogy ez az adottságom teszi lehetővé az életfeltételek zordabbá válásához való rugalmas alkalmazkodás fentebb részletezett módozatait, még akkor is, ha ezek többnyire megmaradtak az eltervezett program szintjén.

Önelemzésre bármikor kapható vagyok, minthogy az soha semmiféle lelki sérülést nem okoz számomra, épp ezért nem lehetek egy hajszálnyira sem részrehajló magammal szemben; a pszichikai ellenpróba ezúttal sem kerülhető meg: vajon nem a szegények örökös, s unos-unting ismert önvigaszának adtam-e helyt az imént? Vajon nem a "farkasok dala" üvölt-e ki a leírt szavaimból? A legjobb lelkiismerettel mondhatom, hogy nem, mindazonáltal a gondolkodási szigor kontrollja azért is indokolt, mert – nem lévén Grál-lovag – a kevésbé fennkölt érzületekkel (irigység, keserű lázongás, cinizmus) szemben csak részben vagyok immunis.

Annyi bizonyosnak látszik, hogy belsőleg megszenvedett szabadságomat, legalábbis közvetlenül, szegénységemből nem tudom levezetni. Ha pazar jómódban dúskálhatnék, az élet, a világ lényeges dolgairól nagyjából ugyanúgy gondolkodnék, mint most. A marxista közhely, miszerint a lét határozza meg a tudatot, esetemben csődöt mond. A küzdelemről, a fennmaradásról megfogalmazható nézeteim nem a kenyérharc hétköznapjaiban gyökereznek.

*

A szegénység és a szabadság egyáltalán lehetséges összefüggéseiben a premisszák, jobban

mondva az ok és okozat rövide zárása fölöttébb téves konklúziókhöz vezethet. Egy rosszul megragadott logikai lánc mentén haladva a munkanélküliek, de még inkább a hajléktalanok és a koldusok a legszabadabbak. Elképzelem, amint igen vaskosan és félre nem érthető módon tiltakoznának a feltételezés ellen az említettek, mint a témában leginkább érdekelték.

◊ Nemesak erkölcsi, intellektuális bátorság is kellene ahhoz, hogy igazukat bárki kétségbe vonja. S alighanem időnek előtte kifogyna az érvekből.

◊ A szóbanforgó páriákat a szociológusok a társadalmonkíviliség kategóriájába utalják. A szociológusoknak nem ez az egyetlen tévedése, bár talán a legkirívóbbak közé tartozik. Ha "társadalmon" a struktúrába való betagozódást értjük, akkor a kitiszítottak – e szinonímával ellentétben – nagyon is belül vannak. Legalább annyira belül, mint a pasaréti villák lakói. Csak nekik a sors az ellenkező póluson jelölte ki a helyüket: nem a Pasaréten, hanem a főváros metróállomásain. (Bár e kényszerű tartózkodás, mint „éjjeli menedékhely” megjelölése alighanem pontatlan; Budapest végülis nem Párizs, ahol a clochard-ok természetes mozdulattal rendezkednek be éjszakára a földalatti vasút megállóiban. A budapesti metróállomások moszkvai mintára készültek: mutogatnivaló márványos oszlopsarmok, melyek emberi tartózkodásra – a szerelvénnyek bevarásán túlmenően – alkalmatlanok.)

A piacgazdaság koldusok, hajléktalanok, s persze munkanélküliek nélkül épp úgy nem működik, mint menedzserek és vállalkozók nélkül. A félreállítottakat mindenestül elnyelte a kapitalista struktúra, annak foglyaivá váltak, sorsukon változtatni már nem tudnak, s talán nem is akarnak. A pária-réteget a "létező szocializmus" is kitermelte, mondanám, hogy szándéka és programja, azaz ideológiája ellenére. Akkor még többé-kevésbé helytálló volt a társadalmonkíviliségbe történő sorolásuk. Ma már egyáltalán nem ez a helyzet.

A szélsőséges lepusztulás, a végletes pauperizálódás a mai magyar társadalom mind nagyobb hányadát fenyegeti. Ez a jelenségek olyan összetett gubancát görgeti magával, melynek felfejtésétől itt eltekintenék. Témám szempontjából legalább annyira izgalmas az a jelenség, hogy a legszélesebb értelemben vett kisemberi társadalom, mely eddig még sikerrel elkerülte, hogy a nyomorszint alá süllyedjen, sőt bizonyos hányadában reális reménye van egy nagyon lassú felemelkedésre, rosszkedvű maliciával éli meg az utóbbi évek hazai változásait. Ugyanis szenvedő alanyként kell szembenézni azzal a példátlan történelmi szituációval, hogy a tényleges demokratikus kibontakozás a szabadsághiány legenyhébb esetben is átmeneti fokozódásával jár együtt. Pusztán azáltal, hogy a szabadság realizálhatósága sokkal közelébb került – egy korábbi állapothoz képest – a tárgyi feltételekhez, azaz a megvásárolhatósághoz, s mindez az életnívó tartósan ígérkező romlása közepette. Továbbá: a diktatúra, minden igyekezete ellenére, nem volt képes lefedni az egyéni élet jelentős terepnumait, az intenzív lelki megélés felé mutatókat kiváltképp nem, ezáltal játék- és mozgásteret biztosított a teljesebb életet igénylő személyiség számára, ugyanakkor a piacgazdaság mohóságánál és gátlástalanságánál fogva behatolt az élet legapróbb pórusaiban is, hogy a gondolkodás- és világképet a maga arculatára alakítsa át. Mindezekon túlmenően: a diktatúra nemcsak repressziót gyakorolt, de védelmet is tudott nyújtani az egyén számára – tekintsünk el most attól, hogy ezt paternalista hajlandósága

vagy inkább rossz lelkiismerete miatt tette –, ellenben a piacgazdaság sem kivételt, sem kíméletet nem ismer.

Megkezdődött egy harsány és agresszív amerikanizálódás, legtotálisabb mértékben a kultúra szférájában, mert innen remélheti – joggal – szellemisége hatékonyabb szétsugárzását. Ennek lényege, hogy elvben mindenki számára korlátlan a lehetőség az önépítésre, melynek emiatt alkotórésze a meggazdagodás. S mindez természetesen a struktúrán belül! S mindehhez nem kell sem szaktudás, sem alaptőke, sem közgazdasági alátámasztás, csupán határtalan önbizalom, merész föllépés és fogpaszta-reklámot megszegyenyítő vigyorgás. Íme, az amerikai "szép új világ" emberideálja, ki a sikerorientáltság jegyében skrupulusok nélkül sikkasztja el fejünk fölül az ózonburkot.

Hazai képviselői e mentalitásnak már megjelentek, s ez úgy terjed, mint a ragály a középkorban. Minap is a rádió reggeli műsorában megszólaltatnak egy könyvkiadói cégvezetőt, kiből tizenkettő egy tucat, s mondja ám nagy garral, hogy csak lendületre és hitre van szükség, s akkor megy minden, mint a karikacsapás. Nem ismerős valahonnan a szöveg? Dehogynem: "Elvtársak, nem támadhat olyan nehézség a szocializmus építése során, amit le nem küzdünk, ha van céltudat és kommunista elkötelezettség." Mások a szavak, de a lényegi tartalom ugyanaz.

Ebben az egészben van egy mélyen antihumánus mozzanat. Nevezetesen az a sugalmazás, hogy aki nem sikerre született, az nem is életrevaló, az csak útjában van a többinek, s jobban tenné, ha eltakarodnék a föld színéről. Ebben a világban depressziósnak lenni nemcsak sorscsapást, de önvészajtést is jelent.

A kérdés immár általánosabb síkon is megfogalmazódik. Mi legyen azokkal, akik nem a siker csillagzata alatt születtek? Mi legyen azokkal, akik nem „erősek” – elsősorban úgy érteve, hogy nem erőszakosak –, nem ravaszok, nem örökölték számottevő vagyont – azaz nem áll mögöttük masszív családi hinterland –, nem zseniálisak... (Közbevetőleg: tájainkon a zsenialitás nemhogy kiemelkedő, de még biztos egzisztenciát sem garantál... Sőt!) S mindezeket túl még bérrabszolgának, azaz munkavállalónak sem alkalmasak... A bolsevik diktatúra, leginkább az értelmiség körében, számolt a rendhagyó személyiségek egy bizonyos előfordulási arányával, s részükre mondva csinált intézeteket, szerkesztőségi műhelyeket – s más kvázi színekura alkalmakat - teremtett, az egyenlősdi alapján álló bérezés folytán mód nyílt arra, hogy ezek is kapjanak annyit, hogy ne forduljanak fel éhen. Tegyük rögtön hozzá, hogy a hatalmat ebben a ténykedésében korántsem emberbaráti érzület vezette, hanem az indokolt félelem attól, hogy a sorból kilógók szerveződése egyhamar az ellenzéki mozgalmak melegágya lehet. A hónapok alá nyúlással egyaránt megteremtették a korrumpálás és a szemmeltartás alkalmait.

Az ellenzékiség része a polgári társadalom struktúrájának, így az új hatalom semmi okot nem lát arra, hogy bárkit is gyámolítson, aki nem képes a betagozódásra.

*

De hiszen épp ezen fordul meg a lényegi kérdés: a polgári társadalom csak azokra tart-e

igényt, akik rá tudnak hangolódni a piacgazdasági hullámhosszra... Ha a válasz kizárólagosan igenlő, akkor számolni kell egy létszámban is jelentős embercsoporttal – teljesen nyilvánvaló, hogy e sorok írója is idetartozónak véli magát -, mely meggyőződéssel vallja, hogy az új rezsim semmivel sem különb a diktatúrájánál, sőt az állami gondoskodás elmaradása folytán rosszabb annál. Egészen más a helyzet azonban, ha a hatalom számol azzal, hogy sokak szemében a piacgazdaság utálatos és visszaszító. S ezért polgári demokráciához illő módon tolerálja, hogy a betagozódást senki ne tekinthesse kényszernek, az alól bárki és bármikor kivonhassa magát, anélkül, hogy represszióval kellene szembenéznie. Sőt kellő türelem kell, hogy megillesse a be nem tagozódóknak azt az emberi törekvését is, hogy testükre -lelkükre szabott feladat- és szerepkört találjanak maguknak. S nem utolsó sorban azt, hogy akinek igénye van rá, az meg is teremthesse az alternatív és/vagy defenzív életvitel kereteit.

Mindezt azért, hogy – szabadságigényünk minél teljesebb kielégítése végett – ki lehesen vonulni az adott társadalomból, akár azért, hogy izolálódjunk, akár azért, hogy párhuzamos társadalm/ak/at teremthessünk magunknak.

Nem komoly természettudós az ma már, aki az érzékszervekkel is megtapasztalható háromdimenziós világ keretein belül tud csak gondolkodni, s nem képes elképzelni - legalább elméleti síkon - az akárhány dimenziós adottságok között működhető párhuzamos világokat. S mindezt miért ne lehetne rávetíteni a fizikai világnál sokkal összetettebb, összehasonlíthatatlanul rétegeztebb emberi világra, közösségekre, társadalmakra? Az emberi populáció önszerveződési lehetőségei milliószor gazdagabbak, mint ahogy eddig hittük, gondoltuk. A huszadik századi totalitáriánus szörnyeteg rendszerek kimúlta után rá kell döbbernünk: önmagunk elleni bünt követünk el, ha olyan világban kényszerülünk élni, amelyben nem érezzük jól magunkat, és amelyhez – tespedtségből, restségből – mégis ragaszkodunk.

Aki netán arra gondol, hogy sanda módon akár egy megreformált kommunizmus ideológiáját és gyakorlatát kívánom visszacsempészni, az legalábbis vaskosan téved. Egyébként is, a diktatúra nélküli kommunizmus - fából vaskarika. Nem véletlen, hanem nagyon is törvényszerű, hogy tájainkon néhány évvel ezelőtt, amikor szétpattant a diktatúra bilincse, azon nyomban tápáskodni kezdett a polgári társadalom. Ezért úgy gondolom, hogy az osztályokról, s kiváltképp az osztályharcról szóló marxi rögeszméket nyugodtan átadhatjuk a feledésnek. Hozzáteve azonban, hogy jóval Marx előtt élt már egy nála több nagyságrenddel jelentősebb férfiú, aki egy ízben korbáccsal kergette ki a kufárokat a templomból, aki bizonyosan nem volt szocialista, ám minden volt, leendő és jelenlegi antikapitalista az ősatyját tisztelheti benne.

Az antikapitalizmus élő valóság, keresztény valóság.

„Üdvözlj az égben és boldogulj a földön!” – e némiképp szemforgatásra buzdító szentencia sokak által ismert, még többek által követett és gyakorolt, s nekünk sem lehet gondunk vele, amennyiben feltelezni merészeljük, hogy a földi boldogulás nem mindenki számára a vagyongyűjtést jelenti.

A tradicionális keresztény egyházak szószólói időnként minden alkalmat megragadnak, hogy elítélő szavakkal nyilatkozzanak a szektásodásról. Velük ellentétben úgy gondolom, hogy a piacgazdasággal szembehelyezkedő vallási szerveződéseknek nagyon is megvan a létjogosultságuk. Ezek alapjai lehetnek a párhuzamos társadalmak létrejöttének, főleg ha tagjaik az alternatív és defenzív életvitel keretei között elégitik ki szabadságigényeiket.

Óvakodnék – magamat is óvnám – minden fatális, minden végletes élethelyzet előidézésétől. A párhuzamos társadalmak is hús-vér, azaz gyarló emberekből szerveződnének, kiket viszarantethetnek a nem kalkulált nehézségek, akik megrögzöttségeiktől korántsem tudnak oly mértékben szabadulni, mint hitték és remélték. Ezért – oda és vissza – szabad átjárást kell hagyni a piaczgazdasági struktúrába. Mindez jóval többet jelent praktikus óvintézkedésnél; jelenti azt, hogy a párhuzamos társadalmak világát csakis a polgári berendezkedés keretei között látom megvalósíthatónak, a teljesebb emberi szabadság remélt hozadékával, s azzal az óhajjal, hogy a polgári társadalom képes legyen az önmozgásra, a folytonos megújulásra, a tömegtermelés és a fogyasztói életvitel emésztőcsatornájának a meghaladására. Csak azok az emberi képességek alkalmasak a szabad kibontakozásra – nemesak virágzásra, de a termés beérlelésére is –, amelyek nem rendelődnek alá sem ideológiai sem piaczgazdasági megfontolásoknak.

Eszmefuttatásom végéhez közeledvén szinte magam előtt látom az örök szkeptikus legyintőket: megint egy újabb utópia... Magam is úgy vélem, hogy a világmegváltást hirdető utópiák több kárt okoztak az emberiségnek, mint amennyi haszonnal jártak, s idejük egyébként is lejárt, hiszen többé-kevésbé valamennyien kételkedőkkelé váltunk. Önmagunk megváltása azonban olyan adósság, amelynek törlesztését még el sem kezdtük. Épp ezért az időszerűsége kétségbe nem vonható, s mivel „csak” annyi kell hozzá, hogy legyen bátorságunk felkutatni szabadság lehetőségeinket – kívül s belül egyaránt –, s ez mindössze olyan gyakorlati biztatás, mely semmiképp nem tarthat igényt az utópiák rangjára. Továbbá: nemesak a vallási szekták, de a pár évtized óta a világ sok-sok táján létrejövő kommunák, sőt bizonyos mértékig az izraeli kibucok is előképei a párhuzamos társadalmaknak.

Egyfajta földhözragadt szemlélet, amelynek a maga helyén nagyon is megvan a létjogosultsága, még praktikusabb szintre szállítja le az ellenvetést. Ez abból a tautológiából indul ki, hogy mindenfajta szervezkedéshez szervezeti keretre van szükség, ezzel egyidejűleg működési engedélyre, pénzre, induló vagyonra, törzstőkére, adószámra. Így, miközben ránk kattan a piaczgazdasági struktúra kelepcéjének csapóajtaja, csak állunk lebénultan, magunk sem tudva, hová tegyük önmegváltó eszmélkedéseinket.

Ennyire hozzászoktunk volna a mesterségesen leszűkített horizontokhoz?

A huszadik századi koncentrációs táborok működését – sarkkörön innen és túl. Keleten és Nyugaton – igen precízen adminisztrálták. Ellenben az őskeresztény közösségeknek nem volt sem alapító oklevelük, sem adószámuk.

Egyáltalán nem baj – tapasztaljuk manapság is –, ha az emberellenes tendenciák dokumentálhatóvá válnak. Ám a szabadság rejtett ösvényeinek felkutatásához nincs szükség semmiféle bizonylatra.

Erdős István

Isten kemencéje

Szögezzük le rögtön az elején: nem biztos, vagy figyelemre méltó, amit én tudok magamról, a vállalkozói életemről mondani, de csak akkor állok szóba magával egyáltalán, ha kijelenti, nem azok közül a nagyokos mindent tudó szociálpolitikusok közül jött ide, akik azt tartják: mindig csak a bajba jutottakban, szerencsétlenekben van a hiba, és egyáltalán örüljenek "ezek", hogy valaki "szakember" hajlandó foglalkozni az ügyeikkel. Köszönöm uram, örülök, hogy ezt a nemet ilyen határozottan mondja, mert nekem viszket a tenyerem néha ezektől a "jóhiszemű" hivatalnokoktól, akiknek eszükbe se jut az elemi önkritika, hogy ők ezt a szakmát soha nem tanulták, valaki valami iskola után bedugta őket egy íróasztal mögé, ahol most eljártsszák a jóistent, vagy legalább az ő szárnysegéd jóangyalokáját. Pedig uram, ehhez a munkához több szaktudás, tapasztalatszerzés kéne, mint az órásnak, vagy a tévéjavítónak ahhoz, hogy ki merje bontani a készülékek fedelét. Ha rossz a tévém, eszembe jutna henteshez vagy újságárushoz vinni javítani? Bolond ember lennék.

Ma az van, ha egy nyomorult cigány család ügyeiben baj van, gubanc van, ha mondjuk egy mozgássérült cigány-gyerek segítése a gond, akkor már bolond-emberré kényszerül lenni a családfő, mert látja, hogy olyanhoz járkal a hivatalba, aki nem is ért szakmailag az ügyekhez, és a segítség szándékát is csak tessék-lássék imitálja. Mindebből is láthatja, amit mondok, hogy én elég szigorúan ítélkező, véleményező cigányember vagyok, úgy vegye figyelembe, hogy nem a levegőbe beszélek, hanem én ténylegesen az elveim szerint kívánnék élni, gyereket nevelni, vagy szerencsétleneken segíteni.

Ápám Oláh nevű volt, én Kőszegire magyarosítottam a nevem vagy másfél éve, amikor jobban belendült az üzlet, és már a megismerkedés előtt egy levélaláírás szerint gyanús lettem, hogy nem cigány ez az Oláh? Az vagyok, nem is szégyenlem, de most előbb megismernek engem, szóba állnak velem, mint emberrel, üzleti vállalkozóval, kiismerjük egymást, és így már nem számít cigány vagyok-e vagy nem, mint amúgy meg se akartak ismerni a cigány-név lefedésében, takarásában. Én Nagylócon születtem 1956-ban, még cigánytelepen. Ha nem is putriházak voltak ott mind, de a szegénység, nyomorúság a rendes kis házakban is ott volt. Nagyapámék egyszobás házához apámék még egy szobát ragasztottak, és így éltünk ott hat gyerek, két szülő és két nagyszülő. Nagyapámék, apámék is egyformán vályogvetésből, nap-számból és muzsikálásból éltek. Én is dolgoztam velük mindent 8 éves koromtól, hogy en-

nivalóra, tüzelőre elég legyen a pénz. Fával, szénnel tüzeltünk, és mindig egy kicsit füstszagú, áporodott volt minden a lakásban, főleg a nagy zsúfoltság, helyhiány, kis ablakok miatt, és nem azért, hogy nem lett volna tisztaság. A mi családjunk tiszta volt, és rendetlenek, rongyosan se voltunk soha, csak talán olyan kopottas kinézetűek. Amennyire emlékszem rá, a családom úgy nevezte magát, "magyar zenész cigányok" vagyunk. A profi muzsikusság édesapámnak elég nagy tekintélyt biztosított a faluban, ma is él, ma is muzsikál még 62-63 évesen. Vallásos, templomjáró szüleim minket is vittek magukkal, és olyankor különösen ünnepélyes volt minden: templomba megyünk, mint a parasztok...

A legszegényebb cigányok, a nem dolgozó családok templomba se jártak, és semmihez se értettek, csak a folytonos civakodáshoz és kocsimázáshoz. A mi családjunkban soha, senki nem volt részeges, noha a mulatozást, jókedvet sokra tartottuk, és ittunk mindig, ami egészségesen jól esett. A mostani asszonyom édesapja volt akkor abban a bandában a klarinétos, ahol édesapám prímás volt. Jól kerestek, és 10-12 éves koromtól, mert ügyesen nyaggattam a hegedűt, engem is majd' minden lagziba magukkal vittek, érdekes volt, hogy gyerek is ott muzsikál a nagyok között, szerettek, kényeztettek.

Amikor 6-7 éves koromban beírtak engem az első osztályba, úgy 1963 körül, én egy árva szót sem tudtam folyamatos mondatban, rendesen, pontosan használni a magyar beszédben, mert otthon kizárólag csak cigányul beszélt a mi családjunk. Az első esztendő azzal telt el, hogy szavak kimondása mellett már néhány mondatot is ki tudtam mondani, így szinte természetesen megbuktattak, mert se írni, se olvasni, számolni nem tudtam megtanulni. Még a másodszor járt első osztályban is évvisméltésre buktattak meg, úgyhogy én jó szorgalommal is háromszor jártam ki a nagylóci iskola első osztályát. Ahogy megtanultam rendesen magyarul beszélni, úgy aztán egyre könnyebben ment onnantól kezdve minden. Cigányul egyre kevesebbet hallottam, beszéltem, már legalább fele-fele arányú lett a magyar meg a cigány beszéd a gyerekkorom végére.

Ami a cigány hagyományokat illeti, a népzene, a nóták, a muzsikálás mellett, az öreg nagylóci „Toncsi Béla bácsi” jelentette a művészetet az életünkben. Hát, az az öregebber úgy tudott mesélni, hogy az ember-gyerekekben megállt az ütő, ott olyan csend volt a szérún a háza előtt, ahogy körülülte 10-12 gyerek, hogy egy pissenést se lehetett hallani soha. Mesélt a régi cigányéletről, a vándorlásokról, vérbosszúkról, és igen humoros-vicces történetekről. Persze, hogy cigányul mesélt, ma is előfordul, hogy a feleségemmel elmegyünk Nagylóca Tarjából rokonlátogatásra, és a saját régi házaink, házhelyeink mellett az öreg Toncsi Béla telkének vélt helyét is bejárhatjuk, emlékeztetünk, ez a ház így állt, és itt volt a nagy eperfa, emitt meg a ti házatok eresze csurgatta az esővizet... De most csak üres, pusztaság ott az a nagylóci gödör-környék, de azért igen jólesik ott a régi időkre visszaemlékezni az asszonnal, aki hiába, hogy fiatalabb nálam, vagy öt évvel, ugyanezt a gyerekkort éltük át, ugyanazok a kedves emlékeink és bánataink a messzi-messzi régi múltból. Nagylócon végül is három osztályt végeztem el hat esztendő alatt, akkor sok család onnan Salgótarjába költözött, hogy ott jobb munkát kapjon, ez úgy 1967-68 körül volt, én azon túl, hogy még igen csúnyán beszéltem mindig, sok

hibával és selypítve "szürcsögve", kínlódva csak elbandukoltam a híres-nagy Rákóczi iskolába, ahol nem 14, de 16-17 évesen fejeztem be az általános iskolát.

A nyolcadik osztály után a szüleim péknek adtak, pedig én kalauz szerettem volna lenni, ahogy az egyik nagybátyám nagytekintélyű, szép szál ember volt, és mindenki szerette. Két évig voltam ipari tanuló, pék-tanonc, de aztán belémállt valami kalandvágy, szerelem-kergetés, meg lustaság, otthagytam az iskolát, a pékséget, elmentem dolgozni, segédmunkás lettem a városgazdálkodási vállalatnál, először a lakatosok mellett, később meg a kőműveseknél. Dolgoztam még munkásként az Öblösüveggyárban, a VEGYÉPSZER-nél, végül aztán az Acélgyában kötöttem ki, ahol 15 évet lehúztam, aztán igen-igen megbecsültek, szerettek ott a feleségemmel, még kiváló dolgozó címet is adtak, illetve adtak volna, ha nem éppen akkor mondom fel, hogy mostmár igazán sok pénzt akarok én keresni, ha már sokat gürcölök, dolgozok. Felmondtam, és nem adták oda a kikészített, nekem szánt kitüntetést. Aki, ha elmegy, ne kapjon kiváló dolgozó címet. Az Acélgyárban afféle ranglétrát jártam végig: csévéelő segédmunkás, majd targoncás voltam, azután meg darukezelő vizsgát tettem, és igen jó helyem volt, szép munkám volt végig. De akármilyen keményen dolgoztam 6 óra meg két óra között a gyárban, hétvégén az édesapám bandájával mindenkor zenélni, pénzt keresni mentem. 7-8 év alatt össze is gyűjtöttünk annyi pénzt a feleségemmel, akit én 21 évesen vettem el, ő meg 15 múlt csak, hogy építhetünk a nagyon szép helyen lévő Damjanich utcában egy szép családi házat. Nagy udvar volt, szép kert, na, mostmár jöhetnek a gyerekek. Jöttek is: a lányka 1977-ben született, a nevetem viselő fiúcska, Rudika meg 1985-ben.

Munkásként ketten az asszonnyal kerestünk 15.000 forint körül, meg én még körülbelül majd ennek a felét meghoztam a zenéléssel, a hétvégekkel. De már a jónál is egyre jobbra vágytunk, mindketten azt tartottuk, nem jófajta ember az, akinek nincsen új meg új nagy célkitűzése, hát úgy 1988 körül belevágtunk a vállalkozás közvetlen előzményeként a rongyos üzletbe. Egy-két tsz-szel (Buják és Érsekvadkert) álltunk szerződéses viszonyban, és még a könnyünk is kicsordult az asszonnyal, amikor még 1988-ban nagyon nagy pénznek számító, nettó 30.000 forintot egy hónapi munkáért megkaptunk, pedig a téesz, amelyik csak a nevéet adta az üzlethez, még nálam is sokkal jobban járt...

Szóval, ilyenfajta sikerindulás után 1990-ben úgy döntöttünk: jobb lesz, ha mi megállunk a saját lábunkon, akkor megalakítottuk a kereskedelmi és textiltfeldolgozási gécmkánkat, amibe a rongyozás mellett a kereskedelmi ügyek széles köre is belefér a MÉH, a színesfémek kereskedése, és így tovább. De a fő profil a rongy, a selejt ruhagyári-anyag, a textilhulladék, amit válogatás, tisztítás után bálázni kell, és különböző formákban, rendszerekben értékesíteni.

Kétszázötvenezerért eladtuk a családi házat, felvettünk 90.000 kölcsönt a feleségem nevére, és még százazret adott a család kölcsön az induláshoz. Ebből lett úgy a szép pálfalvai lakás mellé egy pálfalvai telephely-műhely, ahol egy régi házban, meg annak a telkén folyik a munka. Kemény munka, de megvan az eredménye: a jó mód, fejlesztési lehetőségek mind megvalósíthatók ilyenformán.

A lakás 2,5 szoba, összkomfort, minden benne van, ami mondjuk a gyárigazgató, vagy kór-

házi főorvos lakásában megtalálható. De az élet minősége szerintem mégse ezeken a videókon, meg import mosógépeken, elektromos kenyérpíritókon múlik, hanem a szereteten, a közös munkán, és a gyerekek jókedvű felnevelésén. Hogy az embernek, asszonymak, de a gyerekeknek is legyen kedve, szép akarata. Veszekedés? Balhé? Az is előfordul, de szép öröm is, például vagy négy-öt éve én győztem meg az asszonyt, hogy a nővére gyerekeit, akit a részeges, dologtalan férj, meg a sok veszekedés miatt intézetbe dugtak be, vegyük ki onnan, és a 12 éves lánykát a mi két gyerekünkkel egyenrangú családtagként, szeretettel neveljük fel az életkedésre. Úgy élt velünk 15 éves koráig, mintha az én gyerekem lett volna. Erre a nevelésre adtak nekünk eleinte valamit, 600 forintos pótlékot, de a feleségem visszaküldte, akkor valami hivatal megint kiküldte, még csak a feleségem be nem ment, és el nem magyarázta, hogy mi nem a pénzért csináljuk ezt, adják oda azt a kis pénzt azoknak, akik nálunk jobban rá vannak szorulva. Persze, ahogy ez nálunk szokás: hülyének néztek bennünket. A családi pótlék, az viszont már belefér a család rendes költségvetésébe, ami a kettőnk munkája nyomán 40-50.000 nettó lehet havonta. Ennyi pénzt meg be lehet osztani!

Egy-két rokon cigányt alkalmazunk, ha sok a munka, és szerződésben vagyunk a "Piramon" Mozgáskorlátozottak Egyesületi Csoportjával is, ahol 20-30 sérült ember dolgozik nekünk, teljesítménytől függően, akár 8-10-12.000 forintot is megkereshetnek havonta. Sajnos a tágabb családi körben is van két mozgássérült unokatestvér lányka, akit minden nyáron a magunk gyerekei mellett nyaralni viszünk valami vízpartra, rendszerint a Balatonhoz vagy a Tiszához. Nagyon boldogok velünk azon a két héten át, mert igen szeretik, imádják a vizet. Most azon törjük a fejünket, hogyan lehetne tovább bővíteni, gépesíteni a vállalkozást, hogy legalább 10-12 rendszeres foglalkoztatottal megháromszorozzuk a termelést. De nagyon nehéz ebbe belefogni, mert az állam, meg a bankok egyszerűen hülyének nézik a vállalkozókat, és már a viláért sem szabad ezektől kölcsönkérni, mert minden rámegegy a borzasztó kamatokra, törlesztésekre.

A vállalkozás mai formájában az első és a második év volt nehéz, amíg kialakultak a normális üzleti kapcsolatok, és elfogadták, mint becsületes partnert az embert, akkor is, ha cigány. Munkánélküli hál' istennek nincs a családban se, csak Béla, a nagyon távoli rokon, aki rendszeresen nálunk kap munkát a rongybálázás során. Ami az ősi mesterségeket illeti, kosárfonó van a családban, de Gyöngyös körül él, azon a piacon árulnak, de igen szegény a kereslet, inkább csak hobby, jövedelemkiegészítés neki ez az ipar, és kereskedés; nem üzlet, nem megélhetés.

Ilyen módon aligha lehetne nagyon kiterjesztgetni, kifejlesztgetni cigány munkanélkülieknél és mozgásképteleneknél. Az egyik bátyám is ősi cigánymesterséget tanult, kovács volt, míg csak be nem zárt a nagy kovács üzem, ahol dolgozott, és el kellett neki menni sofőrnek, hogy élni tudjon. Ez se igen piacképes szakma – felújítása, nagy tömegesen lehetetlen is... Marad a vályog, amelyiknek a száradó, összehúzó erejét ma is itt érzem néha a lábam szárán, szinte le kell vakarni a szőrszálakról a nem létező sarat, töreket, ami 8-9 éves koromban ténylegesen odatapadt. Hát a nehézségek mellett igen gyönyörű teremtő munka volt, ahogy elkészült, és

ott száradt, sorakozott a sok vályog, amiből aztán itt meg ott az utca végén egyszer csak szép ház lett... Ez igen. Ezt érdemes volna újra megtanulni, újra megtanulni, és újra kezdeni, esetleg gépesíteni is, mert ház, az mindig kell az embereknek, mert a gyerekek, unokák is megnőnek, és azoknak is lakniuk kell valahol. Arra a dologra egészen biztosan sok cigányember, meg asszony vállalkozna, mert nyilván, ahogy nekem, úgy másoknak is ott lehet a vérében, az emlékezetében a törekés sár taposásának emléke, örömkozása. De ami a szegény cigányságot illeti, ott majd mindig az a baj, hogy a családon belül is csak riasztják egymást az emberek: "úgyse sikerül". "Minek is belekezdeni?" "Ki fogja kinyögni az adósságot?" Így aztán összefogás sincs, se egyéni vállalkozás.

Isteni szerenese, hogy a mi családunkban más volt a hangulat, az érzelem. Itt mindenki azt mondta: csinálni és kockáztatni kell, majd fog sikerülni. Arról nincs nekem képe, hogy más térségekben, városokban hogy van, de az biztos, Tarjánban nagyon nagy a baj, sokan vannak munka nélkül, kenyér nélkül. Azt is látjuk, hogy a szülőfalunkban a dolgos, takarékos, húzó cigányok helyére nem is tudom miféleképpen telepedtek, akik csak segélyért állnak sorba az önkormányzatnál, de nem is nagyon keresnek munkát. A hatvanas-hetvenes évek Nagylócan négy-szer is leégett volna a képünkörül a bőr ennyi dologtalan ember, asszony láttán, noha, ahogy az elején is hangsúlyoztam, nemcsak ők tehetnek róla, hanem a történelmünk, meg ez a rosszul szervezett, igen önös világ, amelyikben élünk, és nem tudunk igazán segíteni a másikon... De hát Nagylócon az nemigen segít a cigányságon, ha a falu vezetőségének olyan a véleménye, hogy még a közmunkán is csak inkább italoznak, kötekednek, verekednek a cigányok, mint-hogy kitaróan dolgoznának...

Itt, Salgótarjánban, Zagyvapálfalván, ha sok is most a munkanélküli, azért mindenki iparkodik álláshoz jutni, vagy legalább alkalmi munkából pénzt csinálni. Ha nem keresnek az emberek, nincs miből kifizetni a lakbért, a villanyszámlát. Mi lesz ebből? Ki merne kilakoltatni egyetlen cigány családot (amiről itt már puszognak a városban), ha munkát meg nem tudnak biztosítani a keresőknek. Mindenképpen az a javaslatom, hogy építkezésekre, az üzemek talpraállítására kellene az államnak sok pénzt, külföldi hitelt biztosítani.

A cigányságnak, ha már különleges szakképzést tudnának biztosítani, ne régi szakmákat vegyenek elő elsősorban, hanem könnyen kitanítható, biztos jó szakmákat, mint az ácsmesterség, asztalosság, állattenyésztő szakma és ehhez hasonlóak. Azt gondolom, hogy valamilyen ösztönzésekkel Tarjánban is meg máshol is elvégeznék ezt a kiképzést a szakmunkás iskolák. Ott vannak a feltételek...

Szepessy Béla grafikája

Romhányi Gyula

Földközel

Gyűlöllek!
és mért ne tenném
mert ez is
mint annyi agyrém
változás
tehát gyönyör

nem baj
ha gyötör
ha ködös
nyirkos
fulladást hoz
ha közel lök
a halálhoz
ha csontig rág
és megaláz
ha felhasít
mint rongybabát
rossz gyerek
s földre vet

Gyűlöllek!
mert gyáva lettél
mert engem
köszöbre tettél
mert húsból
falva éltél
s csak a gyengék
ellen reméltél
az erősekkel
alkudtál puhán
eladtad magad
ostobán
vívítál légvárat
ha kellett
túrted a viselő
fegyelmet
s neveltél
sasok helyett
fészket pusztító
férgeket

Gyűlöllek!
mert megígérted
hogy minden
szavam megérted
hogy nem leszel
butább
mint ki elvektől
részegen okád
hogy vigyázod
szédülésem
ikaroszi
repülésem...
és lettél csak
egyre mocskosabb
elloptad minden
tollamat
s mutogatsz rám
zúzott dögre
a legyeket bíztatod:
"Köpjétek be!"

Gyűlöllek!
magam
magam
mutasd a tested
hogyha van
öltön alakot
az árnyad
gyújts erőt
harcra várlak
küzdj magadért
értem
ellenem

nem riaszt többé
a földközel

Zeke László munkája

Ardamica Ferenc

Nem loptam én életemben

Az emlékeim!

Behúnyom a szemem (így sokkal könnyebb, hamarább lesz a hópolyhekből gyapot!).

November eleje van, amikor belököm a könyvtár ajtaját... Néhány napig nincs kölesöznés, szünetel (mit fogok csinálni?), az olvasóteremben kiállítás nyílt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tiszteletére: szovjet könyvek kiállítása... Az asztalokat összetolták, vörös zászlóanyaggal bevonták és szétrakták rajtuk a könyveket... A belépés ingyenes, ha már itt vagy, tekintsd meg a kiállítást, noszogat az idős hölgy, még sohasem láttam itt, biztosan nyugdíjas, valahonnan a szovjetbarátoktól ráncigálhatták ide... Írd magad alá a vendégkönyvbe!... Kétféle aláírást szoktam használni, egy csúnyát, de olvashatót, és egy szépet, de olvashatatlant... Most a szebbikkel szaporítom a látogatók autogramjait... Azután lassan, ráérősen elindulok az asztalok között kanyargó ösvényeken arra, amerre a nyíl mutat... Jobbra az első sor csupa cirill betűs könyvekből áll, a suliban jól megy az orosz, folyékonyan el tudom olvasni a címüket, persze ahhoz, hogy eredetiben olvassam a műveket, nem érzek semmi hajlandóságot... Minek kínlódní? Van elég fordítás... Távol Moszkvától, Az ezred fia, Zoja Koszmozgyemjanszkájá, Az ifjú gárda... Zóját már ismerem, dolgozatot is írtunk belőle!... A teremben jó meleg van, kigombolom a kabátomat, megoldom a sálam, és nézelődöm tovább... Azután, a harmadik utcácskában, jóformán a sarokban, meglátom azt a kisméretű könyvet. Hosszasan elidőzők, ácsorgok mellette. Miért van az, hogy nem tudok tovább menni?! Valószínű, hogy a színpompás borító az oka, az bővölt el, vagy a leány, akit ábrázol... A lány valami ültetvényen guggol egy növény mellett, a növényen (a többin is!) fehér vattacsomók, mindenki azokat szedi, gyűjti a kosarába... Hülyeség, a vatta nem a szabadban nő, hanem úgy gyártják (Rico), ezt még a fiúk is tudják, bár nem használják havonta!... Olvasom a könyv címét – én ökö! – hát persze hogy nem vatta az, hanem gyapot, a lány meg Ajszoltan, a gyapotmezők leánya... A könyvnek szerzője is van, de hogy egészen őszinte legyek, nem érdekel, a nevét rögtön elfelejtem, engem csak Ajszoltan érdekel (de ő aztán nagyon!)... Ajszoltan gyönyörű, kissé ferde vágású szeme barna, tekintete meleg, nem a gyapotnövényt nézi, hanem engem...

Elolvad rajtam a ruha... És az a két csodálatos hajfonat!... A copfos lányok a kedvenceim!... Iziben belezúgok a könyvbe, a borítójába, Ajszoltanba... Most hogy hagyjam itt?!... Sehogy!... Magammal fogom vinni!... Szemvillanás a felvigyázónő felé, kötőtűi, pamutgombolyagjai lefoglalják, egy "csizma", egy "perkelt", anyám is így számolja... Számolóművész!... Ám számolás közben mindig szakít egy villanásnyi időt, hogy a fél szemét rám vessen... Bizonyára a kiállítás cerberusával sincs ez másképp... Az óvatosság nem árthat!... A szívem a torkomban dobog, már már kinyújtom érte a kezem, azután mégsem... Sohasem tettem még ilyet, igaz, sohasem éreztem még ilyen erős késztetést... Mi lesz, ha nem sikerül? Ha rajta kapnak? Nem élem túl azt a szégyent!... Tekintetem elszakad Ajszoltantól, a kötőtűt csattogtató nő felé vándorol, és találkozik az övével. Éppen engem nézett, na, mit mondtam?!... A kötőtűk csattogása hirtelen elnémul, abbamarad, az ajtó nyílik, a terembe egy osztálynyi tanuló tódul be, élükön a tanítóval, közrefogják az ülő nőt, aki hamarjában azt sem tudja, hogyan szabaduljon meg a kötésétől... Miután eltűnik a gyűrűben, még egy utolsó pillantást vetek feléje, most, vagy soha, és cselekszem... A könyvecske a szívem fölött lapul, az Isten is, akiben nem szabad hinnünk, a kabátom belső zsebébe teremtette... A könyveket símogatva vonulok tovább... Az egyiket "véletlenül" idebb húzom, a másikat "véletlenül" odább tolom, s Ajszoltan hullt helyét, hiányát már nem lehet felfedezni a vörös anyaggal bevont asztalon. Legyőzöm szaladhatnékomat, lassan sétálok tovább, a szívem ugrál, a gyomrom remeg, a fejem olyan könnyű, mint egy lufi, el akar szállni... Az ajtóban még visszafordulok, várom, hogy valaki utánam kiáltson, de nem, a tanulók a vendégkönyv körül tolognak, azt írják alá, s eltakarják az asszony előtt a kijáratot... Sikerült! Ujjongok az utcán! Sikerült! De mekkora izgalom árán!... S a tolvajok ezt naponta átélik! Hogy bírják?! Én... Velem... Először és utoljára!... Soha többé!... fogadkozom, és este már Ajszoltan történetét olvasom az ágyban... Másnap a mi sulinkat is kivevénylik a szovjet könyvek kiállítására, minden órában más más osztályt, az enyémmre dél felé kerül sor, no nem, erről szó sem lehet! Azonnal megfájdul a hasam!... Menj haza, legyint az osztályfőnöknő, lehet, hogy csak egyszerű gyomorrontás. De ha még holnap is csikarna, keresd fel az orvost!... Jó ötlet, kipróbálom!... Mire anyám hazaér a munkából, már az ágyban fekszem és játszom a nagybeteget...

Másnapra nem tanulok, a jó kifogás aranyat ér, s nekem jó kifogásom van, lesz, még akkor is, ha az orvos nem ismer el betegnek... Estére egy "picikét" "kijavulok, de csak azért, hogy befejezhessem a gyapotmezők leányának a történetét, s hogy reggel még betegebb lehessenek!... Az iskolaorvos nyomkodja a hasamat, itt is fáj, ott se fáj, az a baj, hogy magam sem tudom, mit hazudjak... Tény viszont, hogy sápadt vagyok, a kiállított könyv megfújása testileg-lelkileg igénybe vett. S habár símán véghezvittem, és a vendégkönyvben a szebbik, de olvashatatlan aláírást hagytam hátra, mégis ott bújkál bennem a bizonytalan érzés, hogy ennek dacára felfedezték Ajszoltan hiányát, s még mindig adódhat egy váratlan, számomra kedvezőtlen fordulat ebben az ügyben... Az orvos befejezi a nyomkodást, kopogtatást, a szemével folytatja a vizsgálatot, semmit sem kell túlzásba vinni (mire gondol?), kissé sápadt vagy, egyébként kutya bajod, elég lesz három nap? ...Igen, bólintok zavartan, ám végtelenül megkönnyebbülve, há-

rom nap alatt biztosan elmúlik a panaszom... Meghiszem azt, nevet az orvos, három nap alatt még az ilyen arcátlan szimulánsok is meggyógyulnak, mint te vagy... Zsebemben az orvosi igazolással iszkolok haza!... Otthon kinyitom a szekrényt, és sorra felpróbálom halott apám ruháit... Még beléjük kell nőöm!... Amikor elunom, visszarok az öltönyöket a szekrénybe, gondosan ügyelve rá, hogy az eredeti helyükre kerüljenek... Anyámnak nem kell tudnia a rögtönzött divatbemutatóról!... Meg másról sem!... Arról sem, amit akkor csinállok, amikor egyedül vagyok a lakásban... Rádobom magam az ágyamra, csak úgy alsónadrágban hentergek rajta, azután - nem akarok megfázni! - bebújok a dunyha alá... A plafont bámulom, de azért közben sem télenkedem... Nemsokára lekerül rólam az alsónadrág... Kibújok a meleg ágyból, átsetálok a másik szobába, a tükör elé. A látvány, melyet a tükör közvetít, meglepéssel tölt el... Tán még Ajszoltan is elégedett volna, ha... Ajszoltannak ezt látnia kell, Ajszoltannak meg kell mutatni... Magammal viszem Ajszoltant az ágyba, egyelőre csak gyönyörködöm benne, azután kezdem el vetkőztetni... Félig kitakaródzom, a fal felé forulok, a könyvet a falhoz támasztom... De jó, hogy ráérek, hogy nem kell sietnem, kedvemre pengettyűzhetek... Csak később, amikor már Ajszoltan(is) teljesen meztelen, térek rá más technikára... A szemem csukva, minden képzelőerőmre szükségem van, hogy összetudjam magamnak rakni a meztelen Ajszoltant (ó, azok a prüd, álszent ötvenes évek!), csak néha rebben meg a szempillám, amikor a lány arcára is szükségem van... Ajszoltan, te drága, te édes, ó, Ajszoltan!... Spriccelek! Óriásít, hosszút, egyenesen a könyv borítójára, a lány, Ajszoltan szeme közé... Bocsáss meg, Ajszoltan, nem akartam, illetve ezt akartam, de nem így, nem oda!... Törülgetem a zsebkendőmmel, félő, hogy ottmarad a folt... Ajszoltan nem haragszik, pedig volna rá oka! Ugyanúgy mosolyog, mint azelőtt! Ez azt jelenti, szeret!... Én is szeretem!... Másnap másképp csinálom, hasonfekve, a mélyedésbe, ahol a két matrac összeér... Meztelen farom ütemesen mozgatom, csak az a baj, hogy így nem látom Ajszoltant, túl magasan helyezkedik el a párnákon, mindet ledobálom, egyedül a kispárnát hagyom meg. Ráteszem a könyvet, egyre közelebb húzom magamhoz a kispárnát, arcom rátapad a lányéra (könyvízü!), vadul csókolom Ajszoltant (szegény matrac!), így telik meg az alám terített zsebkendő!...

Harmadnap azután valóságos orgiát rendezek, hiszen ez a nap az utolsó, melyet zavartalanul kettesben tölthetek el a lánnyal... a sarokba vonzoló az asztalt, és anyám vattájával (nem sokáig kell keresnem, tudom, hol tartja, előttem semmi sem maradhat titokban!) feldíszítem a szobát. Ide egy csomócska, meg oda egy csomócska, s a helyiség máris gyapotmezővé változik, s én a szőnyegen, illetve a mezőn, a gyapotnövények között szeretkezek Ajszoltannal. A mező földje száraz és kemény, tör és szúr. A szoba közepére dobom a dunyhát. Így már egészen más, ez már egy puha, frissen szántott, porhanyós, magra váró föld, hát ha még egy jókora csomó gyapot is kerül rá!... A gyapot nem volt túl jó ötlet, a vatta az ágyékomra ragadt, meg máshová, alig tudtam lemosni!... A szobát sem volt könnyű összetakarítani utána. Végre rend van, a maradék vatta visszakerül a dobozba. Ezt is kipróbáltam, Ajszoltan, drágám, hogy nem csináltuk még?... Ajszoltan mosolyog, és megsúgja... Ha meg én súgok neki valamit, például enged le a hajad, s bújtass el a sátor alatt, abba is beleegyeznek, s még sok minden másba...

Az egyik markomból a másikba lövelő ondóm oly fehér, mint Ajszoltan kezében a gyapot... Ajszoltan még sokáig szolgált engedelmesen, szeretője, férje, ura és parancsolója voltam, egészen addig, amíg más képek, vagy más élő személyek nem helyettesítették... De ez már egy következő történet... Apropó, történet! Ajszoltan történetére, amelyről a könyv szólt, nem emlékszem... Azt sem tudnám megmondani, hogy állt a tervvel, teljesítette-e a gyapotszedés napi normáját?... Igaz, ez sohase érdekelt, az a fő, hogy az én napi normámat (ne firtassuk, mennyi volt!) mindig segített teljesíteni!... Ma már tudom, ez nem a könyv írójának, hanem illusztrátorának az érdeme!...Én mégis úgy veszem, hogy a gyönyörűséget, amiben részem volt, a könyv adta... Nem csak egy könyvet loptam akkor magamnak, hanem kedvest is... Szerelmet lopni pedig nem bűn!... S mivel minden könyvben - a tudáson kívül, amit merítünk belőle - van egy icike-picike szerelem is, könyvet se!... Persze, a „kollégáim” (milyen nevetséges e kifejezés, ha patkányosokat takar!) előtt el kellett hallgatnom, hogy a könyvet a szovjet könyvek kiállításáról emeltem el... Halálra röhögtek volna magukat... Ajszoltanról sem beszélhetek... Nem szentségteleníthetem meg az emlékéit! A lányét, akivel annyi mindent megtettem anélkül, hogy azt megszenteltetésnek tartottam volna!... Lám, most is, annyi év után is képes izgalomba hozni! Ölem nedves, alsónadrágom ragacsos, pedig még sehol semmi! A java ezután következne! Igaz, magától nem fog bekövetkezni! Az az idő már elmúlt! Hiába húnyom be a szemem, mindez kevés... Ajszoltan se tud már annyit segíteni, mint azelőtt!... Kezem a zsembembe süllyesztem, de máris rámszólnak...

– Ha keleti kényelemre vágysz, nem is itt kéne ülnöd! – gúnyolódik Balog.

Kiskovács a pártján van.

– Annyit fészkelődsz a tojásaidon, mint egy kotlós! Még kiköltesz valamit!

– Biztos a pénzt keresi, hogy Véglezen fizethessen egy kört! – provokál a főnök.
Nincs mit tenni!

Az előbbi hangulat végleg oda van!

Hímvesszőm ismét nyugalmi állapotba kerül, érzem, hogyan kúszik vissza a kisebbedő makkomra az előbb feltüremkedett bőr. Marad a nedves alsónadrág, melyben nem csak a füttyülöm, de én is egyre jobban fázom.

Télen nem csoda, de máskor...?

Egyszer már részem volt ebben a jegességben...

Azon az augusztusi reggelen munkába igyakeztem. Épp át akartam kelni a zebrán, amikor dübörögve jöttek a harcokcsik. Egyik a másik után... Mennyit is számoltam meg? Mindegy, nem emlékszem... Csak arra emlékszem, hogy az utolsónak nyitva volt a teteje, egy gépfegyver kandikált ki rajta és egy katona. Az a katona úgy hasonlított Ajszoltanra, mintha az édestestvére lett volna... A szeme, az arca, a termete (már ami kilátszott belőle!), épp csak hogy coplja nem volt, vagy ha volt, elrejtette a sisak... Te vagy Ajszoltan öccse? Mit keresel itt? Tudja-e Ajszoltan, hogy itt vagy? S mit szól hozzá? Üzent nekem valamit?... Ilyeneket akartam kérdezni tőle, de a harcokosi aránylag gyorsan haladt, mindenre nem jutott időm, ezért önkénytelenül felemeltem a kezem, leléptem a járdáról, s egyetlen szót kiáltottam feléje: Ajszoltan!...

Azt hittem, meg fogja érteni. De vagy nem értette a zörgésben, vagy nem akarta, vagy nem ő volt Ajszoltan kisöccse, mert felém fordította az állványon lévő gépfegyver csövét, és addig kísért, követett vele, amíg át nem értem a túloldalra. Azután ez is, mint az oszlop többi harc-kocsija, eltávolodott, és befordult a sarkon... Eltűnt a szemem elől... Örökre!... Örökké a szemem előtt lesz!... A fogam vacogott, a testem jégcsappá változott, csak nem volt olyan kemény... Ki hallott még kocsonyás jégcsapról?!

Le is lehetett volna!

Ezt megúsztam!

De a kört a véglesi köpködőben nem úszom meg!

– Nehogy az út szélén állj meg! Tolass be a kocsmaudvarra! – tanácsoljuk Nagykovácsnak.

Kivételesen szót fogad.

Odabenn kikérem a kört, bevesszük, azután megjegyzik:

– Kettőt fizethetné! Még halsalátára se elég!

A többiek sem ütnek a zsebükre.

Akkor távozzunk!

Szépen, libasorban haladunk a kijárat felé.

Odakint ugyanúgy havazik, mint amikor bejöttünk.

Lefelé lépkedünk a középső lépcsőn. A kocsmá közepén van, baloldalt, ugyanabban az épületben található a vegyesbolt, jobbra meg a zöldséges.

A vegyesboltból is emlenőben van valaki, egy nő, kezében szatyor, tej, kenyér kandikál ki belőle.

– Odanézzetek! Ilyet még nem pipáltam! – figyelmeztet Nagykovács.

Hát, ilyet még valóban nem basztunk! (Elnézét a kifejezésért, de egyre mocskosabb a szám, mióta ebben a partiban dolgozom!)

A nő fogja a lépcső aljához támasztott kerékpárt (érdekes, a biciklit eddig nem is láttuk!), a kormányra akasztja a szatyrot, de nem a jobb oldalra, mint azt a normális ész diktálná, hanem a balra, s ahelyett, hogy tolná maga előtt a latyakos hóban, felpattan rá.

– Nem helyes, ez tény! – állapítja meg Balog. – Ilyen időjárásban...

– Miben fogadunk, hogy...? – kezdené Kiskovács, de arra sincs idő, hogy befejezze a mondatot, nem hogy még megkössük a fogadást.

Az az első, hogy a kerékpár megcsúszik, a nő kalimpál, elveszti az egyensúlyát, és szatyrostól kidől az útra. A bicikli meg rá.

Csuda nevetséges látvány.

Kár, hogy csak egy szemvillantásig tart!

Mielőtt jóízűen, úgy Istenigazából kinevethetnénk a pórul járt nőt, átmegy rajta egy kamion.

Hétszentség, hogy nem hatvanassal haladt, most már hiába fékez (ebben az útban!), jóformán a falu elején tud csak megállni.

Lábunk a földbe gyökerezik.

Mindnyájan kővé dermedünk... A főnököt kivéve, aki már ott térdel a hóba és biciklibe préselt valami fölött.

Ezen nem lehet tehetek! - mondja, körülnéz, s a hóban barnálló pénztárca után nyúl. - Takarjatok!

Úgyesen kiemeli a tárcából a papírpénzt, huszasok, ötvenesek, százasok, cserélnek gazdát, azután visszaejti a hóba... Felemelkedik, s arckifejezésem a következőket mondhatja vele:

- Látod, írókám! Így kell ezt csinálni! Igaz-e, van még mit tanulnod?!

Van!

Illetve volna... Csak az a kérdés, akarok-e?

- Tűnés! - adja ki a parancsot. Nem óhajtok tanúskodni!

Épp szállunk be a kocsmá udvarán az autóba, amikor ott terem a kamionos, meg a kísérelője.

- El akarnak menni? - kérdi magán kívül.

- El! Nincs már itt semmi keresnivalónk! - így a főnök.

- Már hogyné volna! Maguk az egyedüli tanúim!

- Az „egyedüli”? Hát a mitfárere?

- Nem a mitfárerem, hanem a váltótársam... S mivel velem van, nem biztos, hogy hisznek majd neki. De maguk idegenek... Maguk látták, hogy történt! - kiáltotta a kamionsofőr.

- Nem érünk rá! Írja föl a rendszámunkat! - jelenti ki a főnök a legnagyobb lelkingugalommal.

- Szívtelenek! - jajgat a kamionos.

- Miért né állnánk odébb?! Nem mi okoztuk a balesetet! - ellenekzik vele a főnök.

- Csak nem azt állítják, hogy én?

- Féknyom is van a világon! - jegyzi meg Nagykovács bölcsen.

- Benne akarnak hagyni a pácbán? - sírángozik a kamionos.

- Nélkülünk is benne van. Nyakig!... Sok még a dolgunk! Visszamenni a kocsmába nincs pénzünk, ácsorogni meg, amíg kijönnek a zsaruk...? Á, se kedvünk, se időnk!

- Itt egy százás! - vegyenek be addig valamit! - kap észbe a kamionos, és rémületében egy százás helyett legalább hármát dug a főnök zsebébe.

- Telefonált már? - enyhül meg a főnök.

- De... de... dehogy... - dadog a szerencsétlen.

- Akkor menjen be a kocsmába telefonálni! A társát meg állítsa ki az útra, terelni a forgalmat! Nehogy az autók szétcincálják az asszonyt! Kész csoda, hogy eddig is...

A kamionos futva indul a kocsmá felé, de a főnök meggondolja magát és utána kiált.

- Tudja mit?! A telefont bízza rám. Szaladjon inkább a kamionhoz, s egy darabon tolasson vissza!... Túl messze állt meg!... Érti?

Hogyné értené!

A főnök megvárja, míg a gázoló véghez viszi a műveletet, majd eltűnik a kocsmában, melyből egy-kettőre kitódulnak a vendégek... A hórétég miatt a baleset nem okozott különösebb zajt, s most mindenki szörnyűködik: senki sem hallott semmit, s egyszer csak itt hever ez az asszony, illetve az, ami megmaradt belőle.

Amíg a zsarukra várunk, jönnek, haladnak az utók, van némi remény, hogy szétverik a kamion féknyomait. No meg a hó is hullik cefetül.

– Eredj! – szól rám a főnök. – Kérj a kocsmárosnőtől egy abroszt, letakarni a palacsintát. különben belepi a hó, s nem lesz mit lefényképezni!

A főnök szava parancs!

A kocsmárosnő adná is, meg nem is az abroszt, újságpapírt, csomagolópapírt kínál.

– Elázik! – utasítom vissza, s lekapom az első asztalról a viaszosvásznont.

– Ne azt! Van rosszabb! A másíkról vegye le... azt a szakadozottat!

Hiába! Ez nem terülj, terülj asztalkám!

A halottra a rongyos is jó!

Amikor az asszonyon a viaszosvászon, az út azon oldalán, amelyiken a baleset történt, fel-tűnik egy hógyalu.

– Csiga-biga...

A főnök a gázolóra néz, az meg rá...

A sofőrt nem kell biztatni, arca rókaarc, odasettenkedik a kamionhoz, felmászik a kabinba, s valamennyit még hátrál.

A hógyalu udvariasan kikerüli a baleset színhelyét, és szorosan besorakozva a kamion elé, folytatja munkáját.

Volt féknyom, nincs féknyom!

Az egyenruhások, a bibaszok sokára jönnek, tele vannak panasszal, micsoda időjárás, egyik baleset a másik után, nem győzni a munkát!

A főnök alájuk nyal, hangosan sajnálja őket, majd rögtön hozzáfog alkudozni.

– Nézzék, elvtársak, valamennyien ugyanazt láttuk, untig elég lesz egy jegyzőkönyv, amit mindnyájan aláírunk.

– Teljesen szabálytalan volna! - kapja meg a választ a közlekedésiektől.

– Sok még a munkánk... Sietnénk...

– Sietnének, amikor halálos kimenetelű baleset történt? Kocsmázni bezzeg ráérték?!

A főnök vállat von és felénk fordul.

– Hiába minden, fiúk, nem hagyják magukat befolyásolni!

Még egy autó érkezik(VB), indul a helyszínelés, a kamionos gesztikulálva magyaráz, minket meg beszállítanak a legközelebbi őrsre.

Útközben a főnöknek szófosása támad, hangosan, szájbarágóan elmeséli, hogyan történt a baleset.

Mire odaérünk, mindenki betéve tudja.

Bár egyenként hallgatnak ki minket, az egyik jegyzőkönyv olyan, mint a másik. Úgy hasonlítanak egymásra a bennük foglaltak, mint egyik tojás a másikra.

A lényeg?

Az asszony felszállt a kerékpárra és elindult, előnyt nem adott. Elvesztette az egyensúlyát, meg is csúszott, a kamion kerekei alá esett.. Hogy miért az útra zuhant, s nem fordítva, a kocsi-

ma, illetve a bolt felé, arról valószínűen a csúszós hó tehet, s a baloldalra akasztott bevásárló szatyor... Sem arról, hogy előre láthatta-e a helyzetet a kamionos, sem a sebességről, amellyel haladt, nem tudunk nyilatkozni, mert mindnyájan az asszonyt néztük, s nagyon megijedtünk. A baleset gyorsan játszódott le, egy pillanat műve volt, nem lehetett megakadályozni!

Csak én keveredek ellentmondásba.

A többiek azt vallják, a kocsinkban gyengén működött a fűtés, azért álltunk meg téára.

Egyedül én állítom, hogy kávéra.

Ezt meg kell magyaráznom...

Úgyesen kivágom-magam.

– A többiek teáztak, én viszont kávék vagyok!

Hogy ügyes voltam, azt a főnök elismerő pillantása jelzi.

– Alkoholt nem fogyasztottak?

– Hogy képzeli?! Munkaidőben? Azt hiszi, ha vaj van a fejünkön, bevárjuk a rendőrséget?

– Utóvégre semmi közünk az egészhez! El is mehettünk volna! – avatkozik bele a főnök.

– Azért! Mert megfújathatom a tisztelt társaságot!

– Ember! Ez a hála?! Elfelejteti, hogy mi telefonáltunk? Hogy mi hívtuk ki magukat?!

Miután az egyenruhás mindnyájunk autogramját megszerezte, visszavisz minket a kocsmá elé.

A baleset áldozatát épp most szállítják el.

Ez is valami!

Legalább nem kellett végignéznünk.

A tömeg lassan oszlik.

Aki nem akar elmenni, az egy púpjáig kigombolt flanelinges férfi.

– A férje! – jegyzi meg valaki a kíváncsiskodók közül.

Ha nem mondaná, akkor is kitalálnánk: neki nyújtja át az egyik rendőr a barna pénztárcát.

– Semmi vész, fiúk! – nyugtat meg a főnök. – A fémaprórt, meg néhány tízest bennehagytam.

A flanelinges – anélkül, hogy belenézne – a nadrágja zsebébe süllyeszti a pénztárcát, gyűrött zsebkendőt húz elő, és vérbeborult szemmel elkezdni összeszedni a felesége szétfröccsent agyvelejét.

– Ha mi nem takarjuk le, most nem tudná összegyűjteni! – mondja neki a főnök, azután felénk fordul: – Sipirc innen!

Ami azt jelenti, nem várjuk be, amíg a flanelinges befejezi a műveletet.

A motor nehezen akar begyúlni. Nagykovács meg kínlódik.

– Az aku is szar!

– Meg minden!

Végles után egy darabig még hallgatunk, azután megindul a csevely.

Velem kezdik.

- Miért vagy olyan csendes, írókám? Szólj már valamit!

– Taknyos volt a zsebkendő!

– Tessék? – hülledeznek.

– Taknyos volt a zsebkendő... amibe az agyvelőt szedegette. Láttam! - ismétlem meg az érthetőség kedvéért.

– Csak abban rántottázhatott, ami kéznél volt! – menti fel a férjet Nagykovács és szenvtelen arccal vezet tovább.

– Bizony! Az ember ilyenkor nem lehet válogató! – bölcselkedik Kiskovács.

– Temetésig meg fog romolni! – állítja a főnök.

– Ha beteszi a hűtőbe, akkor nem! – spekulál Nagykovács.

Feltűnő, hogy Balog eddig még nem szólt hozzá a témához.

Nézzük, hát látjuk, hogy halálsápadt... Nyitja a száját, de nem beszédre, mert akkor nem kapná eléje a tenyerét.

Nagykovács a visszapillantó tükörben jól látja, mi készül, a habozás nélkül rátapos a fékre, ami ilyen időben kimondott könnyelműség.

Miután Balog hátrahagyva a megbecstelenített havat, düledező gürü szemmel visszatér, folytatjuk utunkat.

Egy félóra múlva játszani kezd az abrak a főnök seggében.

– Fiúk, itt ez a pénz... El kéne költeni!

– Helyes! Ma még se nem ettünk, se nem ittunk! – csatlakozik hozzá Kiskovács. Hangja tele szemrehányással.

– Egy kevés pia rámférne... – rebegi Balog, de ételről nem tesz említést.

– Írókám? – kérdi a főnök.

– Ahogy a többség dönt.

– A pilótát még meg sem kérdeztétek!

– Szentigaz! – helyesel Nagykovács. – A pilótának az a véleménye, hogy elege volt az üres teakból? Ezért holmi falusi kocsmáknál nem hajlandó többé megállni! – jelenti ki sofőrünk megfontoltan.

– Tehát? – kérdi a főnök.

– Csak otthon!... A Korona borozója lesz a legmegfelelőbb... Oda melós ruhában is beengednek! S az sem mellékes, hogy a Koronától mindössze egy ugrás a Sugár!

A Sugár alatt brigádunk "székháza" értendő. Közte és a Korona között utcányi a távolság.

A kollégák elfogadják Nagykovács javaslatát. A főnök úgyszintén.

A városba érve Nagykovács egyenesen a Korona elé hajt, s miután kiugrálunk a kocsiból, elviszi az autót a garázsba.

A borozóban az egyszál cigány és az egyszál pincér egyszerre indul felénk. Versenyezve egymással hajbókolnak.

– Nem vagyunk egészen ismeretlenek! – kacsint felém a főnök, látva csodálkozásomat.

Letelepedünk egy rozoga asztalhoz.

Azután, mivel mozog a lába, meg amúgy is össze akar roskadni, rögvest átülünk egy másikhoz.

– Aperitifet kérünk és étlapot! – parancsolgat a főnök a pincérnek.

A pincér előbb az étlapot hozza!

A főnök a kezébe veszi, belenéz, és Balog felé fordulva felkiált.

– Jé, vesevelő is van! Ki kér velőt?

Balog felugrik az asztaltól, és tenyerét a szája elé tapasztva elrohan a mellékhelyiség irányába.

– Jé! – kiált fel a főnök ismét. – Most látom, hogy elfogyott. Kihúzták!

De Balog ezt már nem hallhatja.

Ülünk és várunk.

Egyszerre hárman tartanak az asztalunk felé...

Nagykovács a bejáratnál, a pincér a lengőajtó mögül, Balog meg a vécét takaró függöny felől érkezik.

– Ez mi? – förmed rá a főnök a pincérre.

– Cinzano!... Aperitifet kértek, vagy nem?

– Aperitifet, hát persze hogy aperitifet, de nem erre gondoltunk. Az ilyesmi nőknek való!

– Visszavigyem?

– Csak azt ne! – rimánkodik Balog a pincérnek. – Ezt is megisszuk! Elpusztulok, ha azonnal nem hajtok föl valamit!

– Miért vagy olyan hebehurgya?! – szidja a főnök. – Ha vársz egy kicsit, megspórolhattad volna a rókázást! A velőt törölték az étlapról!

Balog megragadja a cinzanot, s egy hajtásra kiissza.

Mi sem tehetünk mást!

A főnök második aperitifnek mindenkinek egy deci vodkát rendel és előételnek disznósajtot ecetes hagymával... Harmadik aperitifnek boroviczkát fogyasztunk. (Nagykovácsnak is eleget kell tenni!) Ezt követheti a hurka-kolbász csipős paprikával, meg a vörösbor!

A második kancsó vörösbor után a főnök elrikkantja magát...

– Fiúk! Az az érzésem, hogy ma még be fogok rúgni!

A cigány ezt felhívásnak veszi és elkezd cincogni.

– Ácsi! – inti le a főnök. – Majd ha elfogyasztottuk a töltöttkáposztát! A töltöttkáposztáig még van némi megbeszélőnivalónk!

A megbeszélésre azonban csak a töltöttkáposzta és a ki tudja hányadik kancsó bor után kerül sor.

A főnök átöleli a vállam, s azt mondja:

– Látom, hogy búvalbaszott vagy!

– Nem vagyok! – válaszolom dacosan, és lesöpöröm a kezét a vállamról.

– Ne búsulj! – ölel át újra.

– Nem búsulok! – durcáskodom tovább.

– Akkor jó! Tanuld meg, az életben nem minden sikerül úgy, ahogyan elképzeljük!

– Miért? – kérdem, miközben két patak könny indul el lefelé az arcomon.

- Nem tudom! Ezt neked, mint írónak, jobban kell tudnod!
 - De ha egyszer nem tudom!
 - Még sok mindent nem tudsz! Lopni se tudsz! A könyveket is elpuskázta!
 - Könyvet lopni nem bűn!
 - Mást se! Csak kellemetlen, ha rajtakapnak!
 - Rossz volt a tipp!... Hogy került oda az igazgató, no hogyan?! Nem azt mondtad, hogy egyedül egy nőci lesz ott, aki rábaszarintja a pecsétet a munkalapra, meg egy pedellus, aki kísérgetni fog. Erre föl megjelenik a suliban egy csomó ember! Szünidőkor!
 - Nézd, az igazgató, az igazgató! Annak nem parancsol senki! Akkor jelenik meg, és ott, ahol és amikor akar! Vedd úgy, hogy véletlen volt.
 - Véletlen?
 - Szerencsétlen véletlen!
 - Vagy véletlen szerencsétlenség!
 - Nevezd, ahogyan akarod! Csak már ne sírj!
 - Nem sírok! - állítom az ellenkezőjét annak, amit csinálok.
 - Akkor jó! S máskor ne fogj olyasmibe, amihez nem értesz! Ne politizálj, de főleg ne lopj egyszerre egy zsákra valót! A lopásra itt vagyok én! - döngeti a mellét. - Megértettél? - emeli fel figyelmeztetően a mutatóujját.
 - Dehogy értett meg, hát nem látod, hogy tovább bőg?! - világosítják fel a többiek a főnököt.
 - Mit picsogsz?
 - Nem tehetek róla, de egyszerűen kell... muszáj... amikor arra gondolok, hogy már elégették...
 - Hogy égették volna el?! Azóta még fel sem boncolták!
- Kiskovács teljesen el van tájolva.
- Félreérted a helyzetet! Írókánk nem a szerencsétlenül járt véglesi asszonyt siratja, hanem az eltüzelt könyveket! - okosítja föl a főnök.
 - Nahát! Ki baszott még ilyet?! - csodálkoznak kórusban.
 - Jól mondják, minden író bolond!
 - De nem minden bolond író! - védekezem.
- Az asztalt csapkodják, úgy nevetnek.
- Végre egy kis vidámság! Ide, füstös!
- A főnök a zsebében kotorászik, egy bankót akar kihalászni, hogy a cigány vonójába húzza, esetleg ráköpve a homlokára ragassza, de mellé nyúl, s egy ugrókötelet húz elő.
- Bambább arcot még senki sem látott.
- Mindenki magán kívül van, potyog a székről.
- Kikapom a főnök kezéből a kötelet, a borzózó közepére perdülök, és hegedűszóra ugrálom át a kötelet.
- Mint egy kisasszony!

– Pofa be! Örülj, hogy végre megjött a jókedve!

Megjött... De meg ám!

– Gyorsabban, cigány!

Belegabalyodok a kötélbe!... Egyik vége kicsúszik a kezemből, a padlón hever!... Ahelyett, hogy lehajolnék érte, ráugrom a kötél piros, műanyag fogójára, csizmám sarkával ripityára zúzom. De ezzel még nincs vége! A mocskos kötél görcsét a fogam közé veszem, harapom, marcangolom, köpködök...

Amikor a görcsnek már nyoma sincs és rojtos a kötél vége, egyetlen lendülettel felugrom a legközelebbi asztalra, megforgatom a fejem fölött a rögtönzött karikást és elrikkantom magam:

– Nem loptam én életemben...!

Lajos öcsém rázendít, húzza a talp alá valót.

Pattog az ugrókötélből lett ostor, rá se rántok, hogy néha rajtam is csattan.

Dalolom, járom a csárdást.

Csak bírja az asztal!

Csak kibírjuk mind a ketten!

(Ardamica Ferenc novellájának első része megjelent folyóiratunk XXVIII évf. /3. 209-221.)

Sulyok Gabriella grafikája

Rideg Gábor

Egy próteuszi műfaj megmutatkozása

1982-ben rendezték Salgótarjában, a Nógrádi Történeti Múzeumban az első rajzbiennálét. Voltaképpen ezzel zárult az a folyamat, amelyben a vidéki nagyvárosok osztozkodtak a képzőművészeti műfajokon. Mondhatnánk az ismert gyermekrigmus példájára ("Virágéknál ég a világ..., stb."), hogy Salgótarjának, mivel "későn futott" neki, csak a béka füle jutott.

Bár korábban a nógrádi megyeszékhelyen már rendeztek országos műfaji kiállításokat, a tűzzománc népszerűsítésére, de erős versenytárs jelentkezett ebben a műfajban Kecskemét "személyében", és a szakma átpártolt a Budapesthez közelebb lévő, feltörekvő alföldi városba, ahol kedvezőbb lehetőségek nyíltak. Kapóra jött tehát, hogy a rajznak még nem akadt gazdája, mert azt mindenki jól tudta, hogy mi *nem* a rajz - se nem táblakép (ezt a műfajt Szeged kapta), se nem plasztika (az országos kisplasztikai kiállításokat Pécsen rendezik), nem is akvarell (Eger), de mégcsak grafika sem, így nem tartozik a miskolci sokszorosított grafikai biennálé profiljába sem.

Visszaulva az imént emlegetett gyermekversikére, a rajz valóban ama bizonyos képzőművészeti béka "füle", amolyan próteuszi műfaj, minden műformában jelenlévő, műfajokban bujdokló, voltaképpen megfoghatatlan, és főleg hagyományos kategória rendszerekkel definiálhatatlan fogalom. Ugyanakkor, amikor magam is azt vallom, hogy minden vizuális, minden képzőművészeti tevékenység alapja, "szülő atyja", egyszersmind hitelesítője a rajztudás, műtárgyként nem lehet egzakt módon leírni. Talán, ha nem a tárgyiasult végeredményből indulunk ki, hanem az alkotói folyamat mibenlétéből, közelebb jutunk a megoldáshoz. A rajz, készüljön az bármilyen nyomot hagyó eszközzel, anyaggal, a legpriméresebb képzőművészeti rögzítési mód. Elsődleges gesztus, amelyben a külső vagy/és a belső impressziók a legközvetlenebb módon fejeződnek ki, a művésznek az alkotói folyamat további fázisaihoz tanulságul szolgálva, inspirációt nyújtva (vázlat, tanulmányrajz), vagy eleve műélvezetre szántan, a néző számára megjelenítve. Megjegyzem az előző eset sem zárja ki a műélvezet lehetőségét, elég, ha csak Leonardó rajz-vázlataira gondolunk.

A rajz primér alkotói gesztusként történő meghatározása azt is jelenti, hogy spekulatív rajz, mint olyan, nem létezik, mert a spekuláció (minden esetleges pejoratív felhang nélkül) olyan összetett, bonyolult szellemi folyamat, amelyben a priori megfontolások szerint különböző elemek társulnak egymáshoz, amelyben a gesztus elsődlegessége elvész. Spekulatív kép ettől függetlenül még létezik, és, mint említettem, a spekuláció önmagában még nem pejoratív mi-

nősegi kategória, de a spekuláció által létrehozott műalkotás véleményem szerint akkor sem rajz, ha a legklasszikusabbaknak számon tartott eszközökkel, mondjuk ceruzával vagy szénrel készült.

A meghatározások bonyolultsága és bizonytalansága is magyarázatul szolgál arra, hogy miért e műfaj szakkiállítására maradt utolsónak gazdátlanul. Így tehát Salgótarján nehéz feladatot vállalt magára, amikor erre szegődött, bár a körülmények és a lehetőségek akkor jóval kedvezőbbek voltak. A múzeum országos gyűjtőkörrel megkapta az egyedi rajzot, ennek "profil gazdája" lett, szakmai háttérként beindították a nyári nemzetközi egyedi rajz alkotótelepet - mindez roppant előnyösnek tűnt, hiszen fajlagosan az egyik legalacsonyabb költségű képzőművészeti műfaj a rajz, mind egy valóban komoly, országos gyűjtemény létrehozása, mind az új művek születésének alkotótelepi támogatása szempontjából.

A műfaji bizonytalanságok azonban kezdettől fogva végigkísérték a kiállításokat és az alkotótelepeken folyó munkát egyaránt. Ha jól emlékszem, a "hőskorban" még az is felmerült, hogy valamelyik alkotótelep "temetikája", mint a legkisebb közös többszörös, a „2 B”-s vagy a "HB"-s ceruza legyen - "az eszköz korlátozott, de szabad a szellem" gondolat jegyében -, mondván, hogy így bizonyosan rajzok, méghozzá egyedi ceruza-rajzok születnek a szorgalmi idő alatt.

Az ötletből aztán, úgy tudom, nem lett semmi, már csak azért sem, mert néhány „forradal-már” művész becsempészett a telepre rajz-szenet, egy-két üveg tust, pitt-kkrétát és hasonló, „fellazító” eszközöket.

Visszatérve azonban eredetileg kijelölt témánkhoz, a biennálékhoz, és ezen belül is a mostanihoz, a hetedikhez, ha valamelyest is egységes kiállítást szeretnénk szemlélni, a fekete-fehér katalógus lapjait kellene a falakra feltűzni, mert rajtuk egy képkalkoló komponenssel, a színnel, kevesebb lévén összevethetőbbé válik a vonalban vagy a formában, esetleg a formává sűrűsödő vonalhálóban megtestesülő rajz. A fekete-fehér reprodukciók azonban egyben árulkodóak is. A színesség jónéhány munkának látványosságot kölcsönöz, ennek hiányában azonban semmitmondóakká, üreseké válnak.

A semmitmondásról jut eszembe, hogy talán az olvasó megbocsájtja, ha nem követem a katalógus-előszó írójának módszerét, sem kissé ügyetlen politikai fejtegetései tekintetében (én ugyan az előző érárt nem tévesztem össze a mostanival, sem vissza nem sírom, sem előre nem siratom a „poszt kommunizmust”, csupán jelenként megélem), sem abban, hogy valamiféle tudományos igényű csoportosításra, rögtönzött névsor olvasásra vállalkozzam.

A kiállításról, mint vizuális egységről szeretnék, néhány részlet felvillantásával, és most már a képek technikájára való tekintet nélkül, véleményt formálni.

Előjáróban csak annyit, hogy minden együttérzésem a kiállítás rendezőjének, mert tapasztalatból tudom, a rendelkezére álló térben milyen nehéz feladat lehetett elhelyezni 207 művet, közöttük jónéhány nagyméretű alkotást, nem is számolva az előző biennálé két díjazott művészenek kamara-kiállításán szereplő képeket. *Peák Ildikó*, a Nógrádi Történelmi Múzeum művészettörténésze becsülettel megoldotta ezt a feladatot, nem emelt ki, nem is dugott el nagyon

senkit, az egymáshoz való műveket egymás mellé tette, sőt néha a szerencsés átnézetekkel figyelemre méltó új korrelációkat teremtett, ráébresztve a szemlélőt a látszólag eltérő felfogású művek belső rokonságára.

A kiállítás egészét szemlélve bizonyos értelemben időzavarba kerülünk. Nem tudjuk vajon ez a két évvel ezelőtti, vagy a két év múlva sorrakerülő tárlat e. Nemcsak azért lehet ez az érzésünk, mert a kiállítások rendszeres szereplői közül oly sokan bevált, vagy legalábbis rég megtalált modorukban alkotnak (tisztelet következetességükért azoknak, akik változatlanul minőséget hoznak létre), mégcsak nem is azért, mert, ha a cédulákra írt neveket nem olvassuk, az esetleges távolmaradók helyét, stílusát átveszik az újonnan jelentkezők – persze, déja vu érzésünknek oka lehet az is, hogy ugyanazokat a művészi tendenciákat látjuk most is, amelyek már hosszú évek óta uniformizálják a kiállításokat, műfajoktól függetlenül, – hanem elsősorban azért ilyen időtlenül változatlan a kép, mert a kiállított művek többsége csupán önmaga akar lenni, az, aminek a jelentését pusztán önmaga létezése adja. Ez a mai divatos irányzatok, a „minimal art”, a „neo geo”, az „expresszív gesztus”, stb. természetes korlátja, ha sok van belőlük egymás mellett, hasonló művészi programmal, unalmassá válnak. Egyenként még elámulhatunk egy sötét és egy világos felület ütköztetésének belső művességén, a raszterek finom változatosságán, de a szem lassan belefárad a részletekbe, ha nincs más szellemi impulzus, amely figyelmünket ébren tartja.

Mégis, milyen ez a kiállítás? Egyfelől állíthatjuk, hogy színvonalas, mert, ha nem is mindig (többségükben nem) a rajz műfaján belül, de zömmel szakmailag perfekt módon létrehozott

Banga Ferenc grafikája

képeket látunk, az alkotók önmaguknak szabott igényei szerint. Másrészt megállapíthatjuk, hogy csak kevés művésznek van közlendője a nézővel, aki a művek többségével szemben értetlenül áll, és ezért egyre ingerültebbé válik. Ingerültségének első jele tünetető közömbössége, majd kiközösítési hajlandósága.

A következő felmerülő kérdés: vajon jellemző-e ez a kiállítás a mai magyar rajzművészetre, vagy mindannak a műformának az állapotára, amelyet a biennálé felvállalt? Nem ismerem a beérkezett anyagot, azt sem tudom, hányan mondtak már eleve le a részvételről, olyan művészek, akik változatosabbá, gazdagabbá tették volna az összképet, de az az érzésem, hogy, amit a kiállítás felvonultat csak ama bizonyos „torta” egy szelete csupán, és szerencsére nem az egész. Kisebb vagy nagyobb szelet-e, nem tudom, mindenesetre olyan, amilyenné nem elhanyagolható módon a megfelelési kényszer és a zsűri válogatási szempontjai alakították.

Az önisméltésről még néhány gondolat: szomorú, hogy azoknál a művészeknél is a kifáradás jeleit látom, akik korábban a modern magyar grafika vagy festészet meghatározó, legalábbis nagyon jelentős egyéniségei voltak. Például *Banga Ferenc* "horgolt", groteszk figurái mintha már nemcsak a papír síkján lebegnének teretlenségben, de szellemileg is egyre inkább légtérbe kerülnének. Ennek ellenére *Banga* kiállított toll-rajzai még meglehetősen eruptívek, még van minőségi fedezetük, mint ahogy *Szemethy Imre* rajzai is még gondolkodásra készítőek. A gondolkodás tárgya részben már az, hogy vajon *Szemethy*t, a művész kifejező készsége mellett nem *Joyce* és *Szentkuthy Miklós* szellemisége teremtette-e meg?

A motívum töredékek szürrealisztikus "képpé halmozásának" van egy másik veszélye is, amely ezúttal *ef.Zámbó István* lapjain érhető tetten a legpregnansabban, mert minőségi a példa: a motívum töredékekből összeálló kép igazi kohéziós erő, jelentés nélkül szellemileg is töredékesség, esetlegessé válik, az egykor csúfondárosan csipkelődő humor rossz bohóctréfába fordul.

Ha vizuális élményre vágunk, úgy tűnik, a mostani bemutatón meg kell elégednünk néhány kaligráfikus jel, vonal dekoratív szépségével, mint például *Hortobágyi Endre*, *Katona Zoltán*, *Neuberger István* (bár ez utóbbi művész alkotásainak van egy "bűnük", nevezetesen, hogy a címük – *Felhőjátékok* – felismerhető tematikára utal) pác-, illetve tus-rajzain, de még idesorolnám *Nagy István Passziász* című, pasztellel és temperával készült sorozatát, és *Swierkiewicz Róbert* kiállított munkáit is, amelyeken a figurák válnak kaligráfiává. A dekoratív művek egy további példája *Pataki Ferenc Három magyar költő* című három lapja, de ez már átvezet a klasszikus illusztrációkhoz, bár *Pataki* esetében a versrészletek a kaligráfiák illusztrációi, egyben gondolati kapaszkodói is.

A klasszikus illusztráció helyett inkább irodalmi ihletésű műveket kell írnom, bár érdemtelenül kis számban vannak jelen ilyen jellegű munkák a kiállításon. Érdemtelenül, mondom, a magyar grafika nagy évtizedeire gondolva, amikor oly sok, kongeniális illusztráció született, kitűnőbbnél kitűnőbbek, intuitív módon, irodalmi inspirációkra. A kevesek közül *Engel Tevan István* két rajzát szeretném kiemelni és *Sulyok Gabriella* emezekkel látszólag teljesen ellentétes felfogású, nonfiguratív, mégis organikus vonal-burjánzásait, amelyek a fehér papíron pul-

záló formákat hoznak létre, távoli, mégis éltető asszociációs kapcsolatban állva a címadó gondolat töredékekkel.

A burjánzó vonal a kiállítás egyik leginkább kultivált képalkotó eszköze. A legtöbb művésznek azonban a vonalháló olyan esapdává válik, amelyben önmaguk akadnak fel, a részleteken, a felületeken gondosan munkálkodva, de a kifejezés reménye nélkül. Vannak azonban szerencsés kivételek, mint például *Harmati Zsófia Fűrajza*, vagy *Károlyi András* tus-rajza, érdekes, hogy ez utóbbival formailag mennyire rokon a korábban merőben más utakat járó *Sáros András Miklós* két színes ceruza-rajza. Ha jobban szemügyre vesszük azonban Sáros két kiállított munkáját, észre kell vennünk, hogy szellemében mennyire konzekvens korábbi, tárgy-szerű látásmódjához. Ennek tudatosításában nagy segítségünkre vannak természetesen a címek, amelyek orientáló jellegűek. És vannak megint mások, akik a vonalhálót megszállott kitartással és már-már szemfényvesztő művességgel térkonstrukciókká ragozzák, leheletfinom szövedékükkel esapdába ejtve a tekintetüket, mint ahogy azt *Olajos György* teszi *Aszály* című nagyméretű ceruzarajzán.

Röviden és külön szeretnék szólni a kiállításon szereplő néhány "par excellence" festő munkáiról is. Festői rajzot a művész mibenlététől függetlenül sokan csináltak, lezuroztak, árnyékoltak, színezték, egyszóval "festői" hatásokra törekedtek. Éppen ezért ebben a csoportosításban nem írok műfaji meghatározást, mert itt aztán igazán széles a skála; a vázlatrajzoktól kezdve a vegyes technikával készült képeken, a pasztellen keresztül az akvarellig.

Talán véletlen, talán törvényszerű, hogy az igazán expresszív erejű figurális munkák festők alkotásai voltak. Itt elsősorban *Véssey Gábor* és *Vilhelm Károly* lapjaira gondolok, de más vonatkozásban külön említést érdemel, a bennük megmutatkozó kifejező és bravúros rajztudás okán a grafikusként-festőként egyaránt számon tartott *Almássy Aladár* két műve, valamint *Földi Péter* olyannyira egyéni és szuggesztív három tus-rajza.

A nagyterem bejárata melletti egyik falon öt pasztell látható. A rendező kitűnő ötlete volt, hogy *Lóránt János Földek*-sorozata mellé akasztotta a vele színben és formailag is harmonizáló másik két képet, *Varga Patricia Minerva* alkotásait. Ezzel valóságos kis lírai szigetet hozva létre a kiállításon. Lóránt Jánostól e finom és roppant érzékeny pasztelleken kívül még egy mű-sorozatot láthatunk a múzeum földszintjén rendezett kamara-kiállításon. Bízvas mondhatjuk, hogy a különös technikával, tapasztott sárgafölddel és pasztellel készített, öt műből álló *Emberféle* című sorozat méltán nyerte el a két évvel ezelőti biennálé nagydíját (az idén ezt a díjat Földi Péter kapta). Valóban briliáns művészi ötlet, kár, hogy a művészi szándékon kívül a felhasznált anyag efemer voltával is emlékeztet a Szentírás intelmére: „Porból lettél, porrá leszel!”

„*Isa pur es homuu vogymuc*”

József Attila

A szolnoki hídon

Az érc oroszán üstökét csóválva
riadtan reng a halál-színpadon.
A Halál lesi, tárt karokkal várja,
hogy Úr legyen a sápadt arcokon.

Tenyérnyi hely s a vigyorgó, kapzsi Vég
orcájába sápad belé arcod.
Alattad a Rémm, felül büntető Ég
– gyáva Ember! – Neked üzen harcot.

A Hold is kacag a nagy gyávaságon
és a Tisza lassan bugyborékol.
S csak ott tör ki a szó a néma ajkon,
hol már biztos-távol vagy a hídtól.

1920

Andor Csaba

Radó György emlékezete

A halála előtti percekben Einsteinnel kapcsolatos észrevételeit vetette papírra, néhány hónappal korábban *Az ember tragédiája* fordítóihoz fűződő viszonyáról számolt be a *Palócföld** lapjain, azt megelőzően *A magyar irodalom külföldi fogadtatása* című művét rendezte sajtó alá. Életútjáról a vele egykorúak tudnának hitelesen beszámolni. Azok, akik talán – hozzá hasonlóan – most írják utolsó emlékeiket. Az egyfel fiatalabb nemzedék sietősebb tempója kevesebb időt engedélyez, így a megemlékezés a két nemzedékkel fiatalabbakra hárul. Azokra, akik Radó György monumentális életművéből szinte csak címszavakat ismerhettek meg, s legfeljebb egy szűk ösvényen tudták a mester munkásságát követni.

Amikor 1987-ben az *Országos Pedagógiai Intézet* könyvtárosa meglobogtatta előttem a Madách Imre életrajzi krónika című könyv megrendelőlapját, akkor még nem tudtam, hogy életem egy fontos kapcsolata veszi kezdetét. Csak abban voltam biztos, hogy ez a könyv (többek között) nekem íródott. Szorgalmasan tanulmányozni kezdtem tehát a menetrendet: miként tehetném meg a legrövidebb idő alatt a Budapest-Salgótarján-Budapest útvonalat. Egy könyv megszerzésére sem azelőtt, sem azóta nem volt bennem akkora igyekezet, de nem is találkoztam olyan könyvvel, amely ennyire megérte volna a fáradságot. Úgy rémlik, odafelé és visszafelé is Hatvannál át kellett szállnom, s talán még egy órát sem tölthettem Tarjánban. De arra egészen tisztán emlékszem, hogy mire visszaérkeztem Hatvanba, a könyv mellett már egy lap megtelt jegyzetekkel, s mire Pestre értem, addigra alapvetően megváltozott a véleményem: nem egyszerűen a Madách-kutatásról, de magáról az irodalomtudományról is. Ha utólag belegondolok, jó húsz évvel korábban éppen Einstein munkája gyakorolt rám hasonló hatást.

Miként 1966-ban Einsteinnek, úgy 1987-ben Radó Györgynek szerettem volna feltenni né-

* *Palócföld XXVIII. (189-198), (285-293)*

hány kérdést. Ezúttal sikerült kifognom a halálon: Radó György még élt. A kis asztalon boros és konyakos üvegeket láttam (talán ez volt az első és utolsó alkalom, hogy illendőségből ő is fogyasztott valamit), oldalt kicsiny, de annak rendje és módja szerint feldíszített karácsonyfa állt. Nagyjából ilyen környezetre számítottam, amikor első telefonbeszélgetésünk alkalmával elmondta, hogy nem sokkal korábban halt meg a felesége. Később időről időre meglátogattam őt, de csak két év múltán találtam némiképp riasztónak, hogy még mindig ugyanazok az üvegek, ugyanazok a poharak, s ugyanaz a karácsonyfa van a középső szobában.

Az *Ezeregy éjszaka meséinek* hétkötetes kiadása, amelyre beszélgetéseink során újra és újra a tekintetem esett, realitást kölesőzött látogatásaimnak: ő is tudott volna ezeregy éjen át folyamatosan mesélni az emlékeiről. Öregségére egy hanyatló kultúrában találta magát, ahol az individualizmus eluralkodott, s őrá – igen szűk környezetét leszámítva – végképp nem figyelt szinte senki. Ennél sokkal súlyosabb bajnak tartotta azonban, hogy maguk a témák nem keltettek kellő érdeklődést, amelyekről írt.

Valóban: van valami képmutató abban, ahogyan a magyar irodalom nemzetközi ismertségéről és elismertségéről, pontosabban szólva az ismertség és elismertség hiányáról évtizedek óta szólunk. A lehangoló igazság ugyanis az, hogy szinte senkit sem érdekel, kit, hányszor, milyen sikerrel fordítottak magyarról idegen nyelvre. Radó György életének keserű tapasztalata az volt, hogy pusztán üres szólamokról van szó, amikor egyesek e témáról írnak. Ha mi magunk sem vagyunk kíváncsiak arra, hogy ki, mikor, mit fordított le a magyar irodalomról idegen nyelvre, akkor milyen jogon kérjük ezt számon másokon?

Márpedig nem vagyunk kíváncsiak rá! Ha kíváncsiak lettünk volna, úgy a sok-sok éve elkészült *A magyar irodalom fogadtatása külföldön* c. kötet kiadóra talál, így azonban a munka, az utolsó nagyobb lélegzetű mű, amelynek megjelenésében Radó György még reménykedett, változatlanul megjelenés előtt áll. (Most már szerencsére minden jel szerint valóban meg fog jelenni.)

Személyiségéből, gondolkodásmódjából, tapasztalaiból nemzedékem már csak morzsákat gyűjthetett össze. „Független irodalmár” volt, a függetlenségnek abban az igazi értelmében, ahogyan Konfuciusz (Kung Fu-cse) beszélt a függetlenekről: „Nincs állásom, ezért ráerek fontos dolgokkal foglalkozni”. Nos, ez a nagyszerű tervek sokaságával élethossziglan foglalkozó ember, erre az egyre valóban mindig ráért.

Nyitottsága sok szempontból kortársai fölé helyezte őt. A nála húsz-harminc évvel fiatalabb irodalmárok 19. századi módszereit feladva, 75. életévén túl ismerkedett meg a számítógéppel, s attól kezdve mindent szövegszerkesztővel írt. Ez csupán egy apró, de jellemző adalék életének utolsó éveiből, s szellemének lenyűgöző frissességéből. Pedig amikor megkapta a szövegszerkesztő gépet, arra kért, segítsen majd alkalomadtán a betanulásnál. De nem szorult segítségre: mire két héttel később meglátogattam őt, már javában dolgozott a gépen, s attól kezdve Szigligetre is magával vitte.

Szerteágazó nyelvismerete, s a magyar irodalom fordításai iránti érdeklődése kínálta a nagy témát: Madách Imrét. S emellett talán egy életrajzi vonatkozás: színésznőt vett feleségül, így

egészen természetes, hogy a színpadi produciók különösen vonzották őt. Többé már nem tehetjük fel neki a kérdést: végülis mi inspirálta a *Madách Imre életrajzi krónika* megírására? Korábbi cikkeit figyelembe véve minden bizonnyal az a körülmény, hogy látnia kellett: legnagyobb alkotóink legalapvetőbb adatai is tévesen szerepelnek a lexikonban csakúgy, mint a tankönyvekben.

Mint elmondta, nem is azt tartotta a legaggasztóbbnak, hogy vaskos tévedéseket hagyományozunk át az utókorra, mint inkább azt, hogy egyes Madách-kutatók "magasabb" szempontra hivatkozva kiállnak e tévedések szentesítése mellett. Ennek riasztó példajaként említette Madách születését. Minden rendelkezésére álló forrás szerint január 20-a a helyes dátum, de mert a keresztelés másnap, 21-én történt, ez utóbbi dátum terjedt el, s még szakmai körökben sem sikerült tudatosítani a helyes dátumot.

Illetve volt, aki tudomást vett róla a maga módján. Egy már elhunyt kutató például úgy reagált erre, hogy kár volna az évszázados hagyományt megtörni; ha már oly sok nemzedék hitt abban, hogy Madách 21-én született, hagyjuk meg az utókort is ebben a tévhitben; a hagyománynak, a rítusnak ezúttal rendeljük alá a tudományt. Ma már ez is bátor és korrekt álláspontnak mondható azzal a gyakorlattal szemben, amely nem vesz tudomást semmiről, nem vall sem tudományos sem másfajta értékeket, egyszerűen csak csak időről időre téves adatot közöl minden kommentár nélkül Madách születésnapjával kapcsolatban.

Ez csak egyetlen életrajzi részlet volt, amelynek furesaságára Radó György felfigyelt, s ahol a közhiedelemmel szemben tárgyilagosságra törekedett.

A Madách Imre életrajzi krónika megjelenése után fontolgatta a *József Attila életrajzi krónika* megírását is, ám a közbejött politikai változások évekre elterelték a figyelmét a nagy vállalkozásról, s mire ismét az irodalom felé fordult, addigra már csak 1905-től 1922-ig tudta a témát feldolgozni.

1989-től megsokasodtak történelmi visszaemlékezései, politika cikkei; beszélgetéseinkben egyre gyakrabban kerültek szóba ilyen témák. Mindig érdeklődéssel hallgattam (mert hozzászólni nemigen tudtam): mi újság a huszadik században? Emlékszem, egy ízben azzal fogadott, hogy-rájött: mi is volt '56-ban. Polgárháború. Kétkedve néztem rá, volt is ellenvetésem, de végülis meggyőződtem. Azóta magam is terjesztem Radó György nyelvhasználatát.

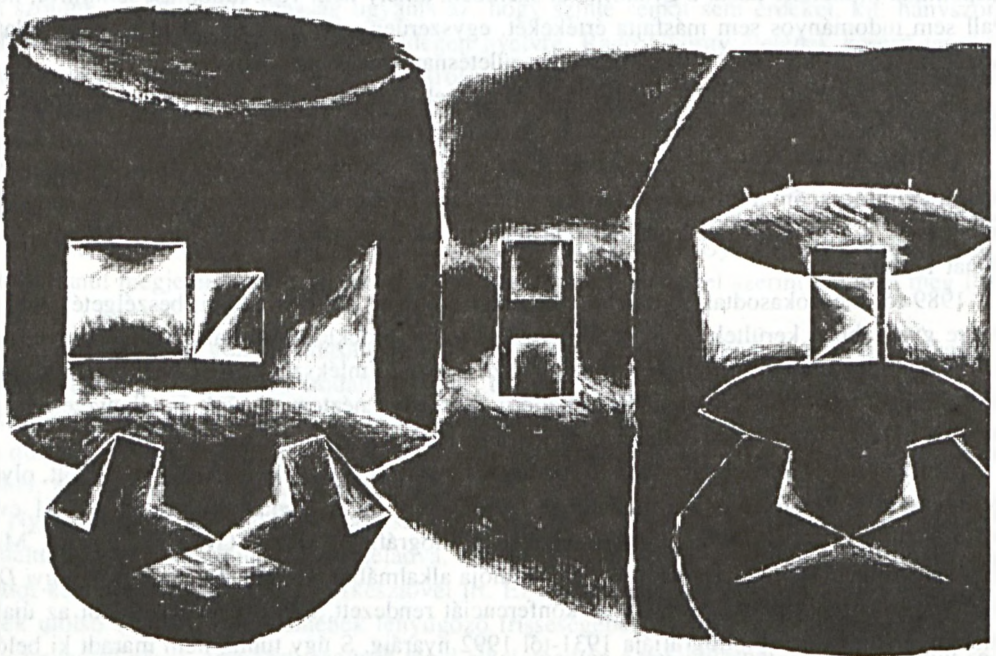
Amilyen nehéz volt eligazodni a szobáiban a tengernyi könyv, kéz- és gépirat között, olyan példás rend volt a fejében s a munkáiban. Vajon hány olyan irodalmárunk van, aki 61 évre visszamenően összeállította publikációinak a bibliográfiáját? Radó György megtette. Mire 1992 novemberében, születésének 80. évfordulója alkalmából Szombathelyen a *Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola* nemzetközi konferenciát rendezett, addigra meg is jelent az újabb munka, életművének bibliográfiája 1931-től 1992 nyaráig. S úgy tűnik, nem maradt ki belőle semmi.

Ma, amikor sokan arra sem szívesen emlékeznek, amit öt-tíz vagy éppen harminc-negyven évvel ezelőtt írtak, ő bátran felvett saját bibliográfiájába olyan tételeket is, amelyeket pedig nyugodtan letagadhatott volna. Ugyan kinek jutna eszébe a harmincas évek olasz sajtójában

Radó György cikkeit keresni. Ő azonban mégsem feledkezett meg arról, hogy életének, életművének az is része volt, amit akkoriban írt. Mint ahogyan a Marinettitől kapott dedikált könyvtől sem vált volna meg szívesen.

Felesége halála óta ő maga is a halálra készült, miközben lankadatlanul dolgozott a szövészerkesztővel; romló látását a kincsinnye zöld monitor egyre inkább próbára tette. Az elmúlt évben már alig volt olyan nap, amikor ne foglalkoztatta volna őt a halál, de olyan se nagyon akadt, amikor ne lett volna valami új ötlete, megörökítésre érdemes gondolata.

Az utókor már csak egy módon róhatja le kegyeletét. Ha zajos, gyorsan feledésbe merülő megemlékezések, s más kultikus cselekedetek és pótcsekelvények mellett, annak rendje s módja szerint megjelenteti azokat az írásait, amelyekre ő maga már nem talált kiadót. Sírján a megemlékezésnek a nyári napok forróságában amúgy is gyorsan hervadó virágkoszorúi mellett egy könyvet illenék előbb-utób elhelyeznünk: meg nem jelent műveinek kötetét.

Szórtsey Gábor munkája

Radó György József Attila életrajzi krónikája elé

Madách Imre életrajzi krónika (Salgótarján, 1987) megjelenése után Radó György egy még nagyobb vállalkozás tervével foglalkozott: József Attila életrajzi krónikáját szerette volna megírni.

Hetvenötödik életévén túl be kellett azonban látnia, hogy ez a munka már meghaladja erejét. A teljes krónika terjedelme ugyanis összemérhető volna a kritikai kiadás eddig megjelent négy kötetével, vagyis messze meghaladná a korábbi életrajzi krónika terjedelmét. Ráadásul mozgásában egyre inkább korlátozva volt, így a munka elvégzéséhez szükséges könyvtárbejárást, levéltári kutatást stb. már nem tudta vállalni.

Ezek a korlátok érezhetően kedvét szegték, s a kezdeti lendület után a munka évekre abamaradt. Személyes beszélgetéseink során minden alkalmat megragadtam arra, hogy laikusként a beláthatatlanul szerteágazó munkának legalább a megkezdésére buzdítsam őt. 1992 tavaszán aztán elhatározta, hogy nyáron Szigligeten megírja az életrajzi krónika 1905-től 1922-ig tartó szakaszát.

A felhasznált irodalom azonban még ezen a szűk korszakon belül sem lehetett teljes. Néhány alapvető monográfia ugyanis Radó György könyvtárából hiányzott. A sietségben csupán egyetlen nagyobb lélegzetű, a munka szempontjából alapvető műnek, a *Fiatál életek indulójának* a fénymásolására maradt idő. Az életrajzi krónikába tehát nem kerültek be például olyan adatok, amelyek a *József Attila kéziratai és levelezése* című katalógusban szerepelnek, s nem lett felhasználva a versek 1984-es kritikai kiadása sem. Vagyis az életrajzi krónikának itt közzétett része is a későbbiekben még kiegészítésre szorul. Sőt, remélhetőleg(!) sokszoros kiegészítésre. Nem is lehet másként, ha csak arra gondolunk, hogy a kézirati katalógus megjelenése óta hány újabb kézirat vált ismertté. Az is bizonyos, hogy néhány helyen pontosításra is szükség lesz a jövőben. E sorok írója nem sokkal a munka elkészülte után felhívta a szerző figyelmét arra, hogy *A szolnoki hídon* című vers nem születhetett az 1920. IX. 30-i Budapest-Szeged út hatása nyomán, mivel a két város vasúti pályaudvarai a Tisza egyazon oldalára esnek, s még egy esetleges kerülőút is gyakorlatilag elképzelhetetlen. Radó György elfogadta az érvelést (a vonatkozó rész most szögletes zárójelek között szerepel), bár *A szolnoki hídon* keletkezésére nézve akkor egyikünk sem talált magyarázatot.

Néhány nappal Radó György halála után a szolnoki híd túloldalán, a kenderesi kastélyban időztem, ahol egy hölgy – talán Kisújszállás fizikai közelsége miatt – teázgatás közben sajátos helynévtévesztéssel mondta a *Kései siratót*: Utoljára Kisújszállásra mentem... A versben persze Szabadszállásról van szó, mindazonáltal pillanatnyilag mégiscsak a Kései sirató adja a legjobb kulcsot *A szolnoki hídon* keletkezéséhez. A vers szerint „*Utoljára Szabadszállásra mentem*”, s ha ezt az állítást (Örkény István s más kortársak instrukciói nyomán) szó szerint vesszük, akkor ez azt jelenti, hogy József Attila közvetlenül édesanyja halála előtt másutt is járhatott vidéken, legvalószínűbben ugyanazért, amiért Szabadszállásra utazott: élelemért. Azt is föltehetjük, hogy az utazás körülményei is hasonlóak lehettek; ha a 89 km-re fekvő Szabadszállásra nem tudott a költő jegyet váltani, úgy a 100 km-nél távolabb fekvő ismeretlen helyszínt is (maga a szolnoki vasútállomás majdnem pontosan 100 km-re van Pesttől) legvalószínűbben a vonat tetején (jegy nélkül) utazva közelíthette meg. A vers hetedik sora. *"Alattad a Ré, felül büntető Ég"* megerősíti, hogy valóban így történhetett az emlékezetes utazás.

Természetesen a vers igazi megértésétől ezzel még nagyon messze vagyunk, de mert eddig még nem történt érdemi kísérlet e korai mű keletkezési körülményeinek megfejtésére, talán egy, a későbbiekben aprólékosan ellenőrizendő feltevést nem érdektelen dolog megfogalmazni.

A vers nem hagy kétséget afelől, hogy nem a híd vagy a táj szépsége volt az, ami a költő élményei megfogalmazására készítette, hanem – anélkül, hogy tartalomelemzésnek vetnénk alá a statisztikai elemzéshez amúgy is túlságosan rövid 12 sort – inkább a halállal való váratlan és megrázó szembesülés. A kilencedik sor – *"A Hold is kacag a nagy gyávaságon,* – úgy értelmezhető, hogy az élmény idején a körülbelül 15 és fél éves József Attila komolyan megijedhetett. Mi adhatott okot a különös ijedelemre? Ezzel kapcsolatban két feltevés fogalmazható meg. Az egyik: a híd felépítése miatt József Attila váratlanul veszélyesen közel került avaszszerkezethez. A másik, részben az előző magyarázatául szolgáló lehetőség: a vonattető amplitudója az alátámasztással nem rendelkező hídon nagyságrendekkel megnőtt, s ha a költő a Kései siratóban említett módon helyezkedett el – *"A vonatetön hasaltam keresztben,* –, akkor az oldalirányú kilengések miatt könnyen az egyik oldalra csúszhatott, s így kerülhetett közel a híd valamelyik szerkezeti eleméhez. Erre a lehetőségre utal az első két sor: *"Az ércoroszlán üstökét csóvátva/ riadtan reng a halál-szinpádon,* A füst mozgását ugyan sok véletlenszerű körülmény magyarázhatja, ám a rengést, s az azzal együtt járó oldalirányú mozgást leginkább maga a hídszerkezet. Az 5-6. sor szerint: *"Tenyérnyi hely s a vigyorgó, kapzsi Vég/ orcájába sápad belé arcod,*”; ez is arra utal, hogy József Attila feje s a vasszerkezet között kritikusan kicsi volt a távolság. A már idézett hetedik sor vége – *"felül büntető Ég,* – azt sejteti, hogy a veszély felülről leselkedhetett az utazóra. József Attila valószínű élményét, a vers születésének igazi okát azonban akkor érthetjük meg, ha elfogadjuk, hogy a tenyérnyi hely valóban tenyérnyi volt. Mit jelent ez? Egészen pontosan azt jelenti, hogy a halálos fenyegetéssel szembesülő József Attilának arra már végképp nem maradt ideje, hogy felmérje: túléli-e az elkövekező néhány tizedmásodpercet. Vagyis nemcsak váratlanul vett észre valami életveszélyes fenyegetést a hídon, de azt sem lehetett megnyugtatóan felmérni, hogy a fenye-

getés elől a rendelkezésre álló szűk helyen ki lehet-e térni. Úgy próbálhatott tehát a vonat felületéhez símulni, hogy nem tudhatta: erőfeszítése túléléshez vezet-e vagy halálhoz.

Az itt vázolt feltételezést a szolnoki híd korabeli felépítésének, a korabeli vasúti kocsiknak, vagonoknak a tanulmányozásán túl a helyzet teljes rekonstruálásával – a kutatónak a vasúti szerelvény tetején való utazásával – lehetne legalább a lehetőségekhez mérten megnyugtatóan tisztázni. A vers életrajzi háttérének megértéséhez azonban még egy fontos körülményt kellene ismernünk: melyik tiszántúli településre, kihez utazhatott József Attila?

Az előbbiekből következően nem csupán életrajz és életmű, de azok korrekkt leírásai, magyarázatai között is szoros és kölcsönös a kapcsolat. Az életrajzi krónikának messzemenően támaszkodnia kell az életmű mégoly lényegtelennek látszó motívumaira is, és fordítva: a kritikai kiadásnak is érdemes felhasználnia az életrajzi krónika eredményeit. Esetünkben az utóbbi mindössze azt jelenti, hogy a vers keletkezéséül szolgáló élményt 1919 végére tehetjük (a mama halála előtti időszakra), a vers keletkezésénél pedig megerősíthetjük az 1920-as évszámot, amely a nem autográf gépiraton áll. Ennél azonban még tovább is mehetünk: a vers 1920 elején keletkezhetett. Az édesanyja halálát költőileg (s nem utolsó sorban: lélektanilag) ekkor még feldolgozni képtelen fiatalember inkább egy másik megrázó élményét írta le, néhány héttel a történetek után.

E rövid példa a korrekció túl a feladat szépségére kívánta felhívni a figyelmet, s arra, hogy ismereteink rendszerezése, rendezése, s az ismertnek hitt információk újbóli átgondolása – legyen szó Madáchról, József Attiláról vagy valaki másról – nehéz, de nem reménytelen vállalkozás.

Andor Csaba

Radó György

József Attila életrajzi krónika* (1905-1922)

Bevezetés

A József Attilával foglalkozó irodalom beláthatatlan. Olyan filológusoktól kezdve, akik hosszú éveket szenteltek beható kutatásoknak és elemzéseknek – egészen olyan személyekig, akik egy-egy kurta adattal járultak hozzá az összképhez: se szeri, se száma a róla megjelent írásoknak.

Jómagam életünk közös huszonöt éve alatt egyszer sem találkoztam vele, és azóta is csak háromszor kerültem kapcsolatba költészetével: először 1949-ben, amikor a Kulturális Kapcsolatok Intézetének előadójaként azt a megbízást kaptam, hogy „egy baráti országban” készülő antológia részére készítek válogatást a verseiből, s amikor ezt elvégeztem, nagyot készültek ütni a fejemre, amiért a „Dönts a töké” kimaradt a válogatásból; én az ütést így védtem ki: „Majd ha olyan nyelvre készülnek fordítani, amelyben a 'töke' szó éppúgy ketős értelmű, mint a magyarban, ami e vers lényege, akkor majd beválogatom”; másodszor az én Egyetlenem csodálatos hangján hallottam mondani a „Kései sirató”-t; harmadszor pedig az általam szerkesztett Babel című nemzetközi folyóiratban közöltem az azóta elhunyt Fritz Paepcke német filológus elemzését „A Dunánál” című versről, amelyet én világirodalmi értékű alkotásnak tartok, s hogy miért, azt Paepcke cikkéhez fűzött kommentáromban adatszzerűen bizonyítottam.

Mindez azonban kevés alap ahhoz, hogy joggal beállhassak a József Attilát kutatók népes seregébe.

* Első közlés. József Attila életrajzi kronológiájának, a magyar irodalomtörténet számára alapvető fontosságú – ám torzóban maradt – filológiai szakmunka megjelentetéséért köszönettel adózunk mindazoknak, akik ezt lehetővé tették. (A szerk.)

Hát miért szánom rá magam mégis?

Ezideig a Madách-kutatásban „tettem le a garast”. A Tragédia összes fordításairól szóló tanulmányommal, amelyet hat folytatásban közölt a Filológiai Közlöny, több fordítás kezdeményezésével, színésznő feleségem társaságában bel- és külföldön tartott felolvasásokkal, külföldi előadások megtekintésével, több tucatnyi hírlapi cikkel és két könyvvel: az életrajzi krónikával (1987) és az ifjúságnak szánt regényes életrajzzal (1990). Az előbbivel – így ítélte meg a szakmai kritika, idehaza műfajt alapítottam. A műfajt a Szovjetunióban ismertem meg; a becsületes filológusok védekezése ez a mindent elárasztó „ideológia” ellenében. Hiszen nálunk Arany Jánossal is előfordult, hogy egy megjelent írására egy főokos azt írta: „Arany ezt úgy gondolta..”, miszerint ő, az anekdóta szerint odaírta „Gondolta a fene”. Hát ez ellen a fene ellen alapították meg az életrajzi krónikának – a steril adatok kronológiájának – műfaját, és ezt az elvet követtem, amikor Madáchról írtam.

Sokat foglalkoztam Petőfivel is: a „Szabadság, szerelem!” versnek 48 nyelven 100-nál jóval több fordítását adtam ki, jubileumi években tucatjával jelentek meg cikkeim arról, hogyan ismerte meg őt a külföld, és tárgyismereteimmel egészítettem ki az állítólag Szibériában előkerült csontok botrányszagú történetét. Az azonban, aki Petőfivel foglalkozik, minduntalan belebotlik egy sok vihart kavaró címbe: 1949-ben cikk, majd kötet jelent meg „Lobogóknak Petőfi” címmel, s minthogy az egyik kommunista főideológus, a pártlap szerkesztője, Horváth Márton írta, kétségtelen volt, hogy a kommunisták mintegy maguknak akarják Petőfit kisajátítani. Ez nem volt egyedülálló jelenség: Petőfire hivatkoztak addig is és hivatkoznak azóta is a legkülönbélebb politikai irányzatok, kiragadva egy-egy sorát, versét. És nemcsak belföldön: szerte a világban az eszméjéért hősi halált halt szabadságköltőért rajongtak a szabadság különféle értelmezéseit magukénak valló irányzatok, különösen Oroszországban volt feltűnő, hogy a forradalmi demokratáknak éppúgy a „lobogója” volt Petőfi, mint az osztrákellenessé váló cári kormánynak.

És „lobogó” József Attila is. A legelvakultabb kommunisták és a szovjet tankok beavatkozásának hívei éppúgy, mint a Moszkva gyámkodása ellen tiltakozók vagy a soknemzetiségű Kárpát-medence népeinek összebékülésére áhítóok mind megtalálják műveiben a mellettük szóló sorokat, sorsában az őket igazoló fordulatokat.

Ezért szántam rá magamat József Attila életrajzi krónikájának megírására: hogy a lehetőleg hiánytalan steril adatok sorravételével sorompót állítsak minden önkényes ki felejtés vagy belemagyarázás elé.

Formájában ez a könyv követi Madách életrajzi krónikáját, tartalmában azonban kénytelen-kelletlen különbözik amattól. Madáchnál ugyanis a kevés életrajzi műből, a régen és újabban feltárt levelekből és néhány legújabbban csak „az I sten háta mögött” publikált dokumentumból tömören kirajzolódott a költő igazi arcúata, az adatokat értékelő, az ellentmondásokat feloldó kommentárra alig volt szükség. A József Attiláról megjelent tengernyi írásban viszont olyan nagy tömegű és annyira összekeveredik a való tény, a fantázia szüleménye és a tendenciózus magyarázás, hogy mindennek a beiktatása nemcsak terjedelmében, hanem áttekinthetőségében is csak ártana az életrajzi krónikának, szinte használhatatlanná tenné. Ezért ezúttal csak a kronológiaiag többé-kevésbé meghatározható, megjelent adatok közlésére szorítkozom.

1905. IV. 11. – kedd, Budapest

JÓZSEF ATTILA születése. Apja: JÓZSEF ÁRON szappanfőző. Anyja PÖCZE BOR-BÁLA háztartásbeli. A születés helye: Budapest, IX.ker. Gát utca 3.- Születési anyakönyvi kivonat: 1905-1937. 46. Az apa leszármazása, jellemzése, élettörténete: FÉI 10.; családfája: uo. 11.; fényképei: 1905-1937. 51., FÉI (3). Az anya leszármazása, élettörténete: FÉI 25-33. családfája: uo. 24/25. fényképe: 1905-1937. 49.; jellemzése, betegsége: JAÉ 12-13., 33-35., 48. 50-53. 71-73., 100., 115-116., 128-130. A szülők házasságának története: FÉI 33-34. Leszármazottaik családfája: uo. 35. JÓZSEF ATTILA szülőháza: (FÉI 4).

1905. IV. 16. – vasárnap, Budapest

JÓZSEF ATTILA születésének anyakönyvezése. Bejelentő: JÓZSEF ÁRON. Anyakönyvvezető-helyettes: KOSZTOLÁNYI ALAJOS. – Születési anyakönyvi kivonatának másolata fényképen: 1905-1907. 46.

1905. VI. 18. - vasárnap, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Szvetenay utca 18. alatt lakik, valószínűleg GERSTL SÁNDOR szappanosüzemének telepén. FÉI 46.

1905. VI. 18 után, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Gát utca 8. alatt lakik. - uo.

1907, Budapest

JÓZSEF ATTILA családja lakósztrájkban vesz részt. - uo.

1908. VII. 1. - szerda, Budapest

JÓZSEF ATTILA apja, JÓZSEF ÁRON a IX. kerület Gát utca 21. I. emelet 19. alatti lakásukról távozva, elhagyja családját - uo.

1908 nyár, Szabadszállás

JÓZSEF ATTILA családjával a nyarat anyja rokonainál tölti - uo. 120. A PÖCZE-családról hogyan hat a szabadszállási táj JÓZSEF ATTILÁRA - uo. 27-33., 120-122.

1908. X-XII., Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Márton utca 1. alatt, BOCHNICSEK néninél lakik. - uo. 47. Uo. 49. szerint 1907. X-XII. hónapokban, de ez az évszám nyilván téves, mert ide és innen tovább csak az apa távozása után költöztek.

1908. XI., Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Haller utca 15. alatt GÁSPÁR JÁNOS kőművesnél lakik - uo. 48., 49. Uo. 49. szerint 1907 decemberében, de ez az évszám nyilván téves (lásd az előző adatot); az utcanévek közti különbség is látszólagos, mert a Haller utcát később nevezték át Hámán Kató utcának.

1909. I-II., Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Szvetenay utcában tömegszálláson lakik. - Uo. 48., 49. Uo. 49. szerint 1908. februárban, de ez az évszám nyilván téves (lásd az előző két adatot); az utcanevék közti különbség is látszólagos, mert a Szvetenay utcát később nevezték át Lenhossék utcának

1909. II.-VI., Budapest

JÓZSEF ATTILA a családjával a IX. kerület Ferenc tér 5. alatt MÉSZÁROSNÉ javasaszszonynál lakik. - uo. 48., 49. Uo. 49. szerint 1908. II.-IX.-ben, de ez az évszám nyilván téves (lásd az előző három adatot).

1909. VII. 11. után, Budapest

JÓZSEF ATTILA és nővérei levelet kapnak apjuktól, JÓZSEF ÁRONTÓL Craiovából (Románia), arról, hogy a felesége elkergette, szeretné, ha a gyermekei nála lennének, gondoskodna róluk. Bejelenti, hogy Amerikába készül - uo. 19-20. Facsimile (részlet): 1905-1937. 54.

1909 nyár, Szabadszállás

JÓZSEF ATTILA családjával a nyarat anyja rokonainál tölti - FÉI 120.

1909 ősz, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával egy tömegszálláson, majd sorozatos kilakoltatások után a IX. kerület különböző házaiban, végül egy Páva utcai kocsmában lakik. - uo. 49., 49-50. Uo. 49-50. szerint 1908.X-XII. a Páva utcai kocsmában, de az évszám nyilván téves (lásd az előző négy adatot)

1905-1909, Budapest

JÓZSEF ATTILA családi viszonyainak és életkörülményeinek tárgyszerű és szépirodalmi jellegű ismertetése - JAÉ 1-53., FÉI 9-61. Egy-egy részletadat forrásának megjelölése a FÉI 9-61. lábjegyzeteiben

1910. II., Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Márton utca 5. alatt lakik - uo. 61.

1910. II. vége - III. eleje, Budapest

JÓZSEF ÁRONNÉ elhatározza, hogy JÓZSEF ATTILÁT és JÓZSEF ETÁT gyermekmenhelybe adja; megmutatja őket a menhely hivatalnokainak - uo.

1910. III. 16. - szerda, Budapest

JÓZSEF ATTILÁT a IX. kerület Gyáli úti gyermekmenhelyre viszik, ott megfürdetik - uo. 62.

1910. III. 18. - péntek, Budapest - Gyula

JÓZSEF ATTILÁT vonaton viszik Gyulára, ott felveszik a gyulai Gyermekvédő Intézetbe. - uo.

1910. III. 21. - hétfő, Gyula - Szarvas - Öcsöd

JÓZSEF ATTILÁT kihelyezik Öcsöd községbe: nővérevel, JÓZSEF ETÁval vonaton Szarvasig, onnan Gombai Ferencné nevelőanyával szekéren Öcsödre, az Arany János utca 5. sz. házukba. - uo. 65., JAEK 39-41. A gyermekmenhelyek, az ott gondozottak és a kihelyezettek körülményeinek ismertetése: FÉI 61-65.

1910. III. 21. után, Öcsöd

JÓZSEF ATTILÁT nevelőapja, GOMBAI FERENC disznópásztornak állítja - uo. 68.

1911 nyár, Öcsöd

JÓZSEF ÁRONNÉ meglátogatja a nevelőszülőkhöz kihelyezett JÓZSEF ATTILÁT és JÓZSEF ETÁT- uo. 72-73., JAEK 29.

1911. IX. 16. - szombat, Öcsöd

JÓZSEF ATTILÁT felveszik az öcsödi elemi iskola I. osztályába - FÉI 74.

1911. XII. 24. körül, Öcsöd

JÓZSEF ATTILA elemi iskolai osztályzata általában: 2-es, magaviseletből 3-as - uo. 74.

1912. Húsvét körül, Öcsöd

JÓZSEF ATTILA elemi iskolai osztályzata általában: 3-as

1912. VI. 14. körül, Öcsöd

JÓZSEF ATTILA leteszi az első elemi osztályból az évvégi vizgát - uo. 74. Összehasonlító táblázat karácsonyi, húsvéti és tanévvégi osztályzatairól - uo.

1912. VI. 17. - hétfő, Öcsöd

JÓZSEF ATTILA megkapja a VIGH IMRE rektor és PÁCZAI MIHÁLY tanító által aláírt bizonyítványát: általános osztályzata: 3-as - A bizonyítvány fényképe: FÉI (9), 1905-1937 58.

1910. III. és 1912. VI. közt, Öcsöd

JÓZSEF ATTILA öcsödi életkörülményeiről, nevelőszüleinek, GOMBAI FERENCnek és GOMBAI FERENCNÉnek iránta tanúsított magatartásáról: megaláztatásairól, viselkedéséről részben egymásnak ellentmondó, csak kegyetlen megveretéséről egybehangzó adatok - JAÉ 54-59., JAEK 27-29. FÉI 66-75.

1912. VI. 19. - szerda, Öcsöd - Budapest

JÓZSEF ÁRONNÉ vonaton hazahozza JÓZSEF ATTILÁT és JÓZSEF ETÁT. Megérkezésük után idegenül, szótlanul állnak a ház udvarán. - FÉI 79.

1912 ősz, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Páva utca 11. alatt lakik - uo.

1912. IX. 3.- kedd, Budapest

JÓZSEF ATTILA első napja a IX. kerület Ipar utcai fővárosi népiskola II. osztályában. uo. 80.

1913. I. 8. előtt, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Haller utca 15-be költözik - uo. 80-81.

1913. I. 8. - szerda, Budapest

JÓZSEF ATTILÁT átiratják a IX. kerület Tóth Kálmán utca és Mester utca sarkán lévő, Mester utca 67. alatti fővárosi iskolába - uo. 80-81.

1913. VI.

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Gát u. 8. alatt lakik - uo. A ház fényképe: FÉI (15)

1913. kb. VI., Budapest

JÓZSEF ATTILA bizonyítványt kap az elemi iskola II. osztályából, általában 3-as osztályzatokkal, magaviseletből 1-es - uo. 81.

1913. IX., Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Haller utca 15-ben lakik - uo. 90. JÓZSEF ATTILA első napja a IX. kerület Mester utca 67. alatti fővárosi iskola III. elemi osztályában - uo. 81.

1913 vége felé?, Budapest

JÓZSEF ATTILA súlyos tüdőgyulladást kap, lázalmában vizionál. Beszállítják a IX. kerület Gyáli úti Szent László kórházba, JÓZSEF ÁRONNÉ, maga is beteg, dideregve, hetente kétszer látogatja - JAÉ 113., FÉI 95. JÓZSEF JOLÁNNak ezt az adatát SZABOLCSI MIKLÓS valószínűnek, de nem bizonyosnak tartja.

1914. I. és VI. között, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Gyep utca 40., majd a IX. kerület Gubacsi úton, majd a IX. kerület Ranolder utca 10. alatt, a kapu melletti üzlethelyiségben lakik - uo. 80. JÓZSEF ATTILA öngyilkossági kísérlete: sértődöttségében, mert JÓZSEF JOLÁNTól két pofont kapott, lúgkövet akar inni, de téved, és mást iszik, nem történik baja - JAÉ 92-97., JAÖM-IV 192., FÉI 99. SZALBOLCSI MIKLÓS valószínűsíti JÓZSEF JOLÁN elbeszélése és JÓZSEF ATTILA 1935-ben megjelent Öngyilkosság? című, önéletrajzi jellegű esszéje alapján.

1914. kb. VI., Budapest

JÓZSEF ATTILA bizonyítványt kap az elemi iskola III. osztályából általában 2-es osztályzatokkal, magaviseletből 1-es - uo. 81.

1912 ősz - 1914. VIII., Budapest

JÓZSEF ATTILA és családja nyomorúságos életkörülményeiről, adatszerűen csak hozzávetőlegesen nyomon követhető és nyilván sorozatos kilakoltatások okozta sűrű lakásváltozta-

tásaikról, a városrész életének, lakásviszonyainak jellemzéséről - JAÉ 33-91, FÉI 79-89. JÓZSEF ATTILA életmódjáról, körülményeinek reá gyakorolt hatásáról, rettegéseiről, a kietlenség érzéséről, a külső világtól való félelméről - uo. 82-103. JÓZSEF ATTILA és családja a IX. kerület Tüzoltó utcában lakik - JAEK 32.

1914. VIII. előtt, Budapest

JÓZSEF ATTILÁT engedetlenség miatt JÓZSEF ÁRONNÉ sodrófával agyba-föbe veri - JAÉ 106., FÉI 103.

1914. VIII. 22. után, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával nővére JÓZSEF JOLÁN férjének, PÁSZTI ELEMÉRnek IX. kerület Üllői út 63. alatti lakásába költözik, életkörülményeik tűrhetőbbé válnak - uo. 80., 89., 104. PÁSZTI ELEMÉR egyetemi gazdasági tisztviselő szeretettel viseltetik JÓZSEF ATTILA iránt - uo. 109.

1914. IX., Budapest

JÓZSEF ATTILÁT felveszik a IX. kerület Ipar utcai fővárosi népiskola IV. elemi osztályába - uo. 81.

1914. X. 1. - csütörtök, Budapest

JÓZSEF ATTILA első napja a háború miatt részben beszállásolásra lefoglalt, elkésve kezdő, akadozó tanmenetű iskolában. Igazgatója NÁDAS KÁLMÁN, osztálytanítója ERDŐS EDE, énekre VIRÁNYI JENŐ, rajzra GERMÁN MARGIT tanítja - uo. 105.

1914. X. 1. után, Budapest

JÓZSEF ATTILA tanulótársaival részt vesz a Magyar Tanítók Otthona kultúrszínpadának "Ferenc József azt üzenté..." című ifjúsági előadásán - uo.

1915. V. 31. előtt, Budapest

JÓZSEF ATTILA bizonyítványt kap az elemi iskola IV. osztályából 1-es és 2-es, olvasásból kitűnő osztályzattal, magaviseletből dicséretes - uo. 81., 115.

1915. VIII. 1. - vasárnap, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Bokréta u. 10. alá költözik - uo. 106. JÓZSEF JOLÁN szerint dohos pincelakás. A család ismét nyomorba süllyed - uo. 106-107.

1915 nyár, Szabadszállás

JÓZSEF ATTILA családjával anyja rokonaihoz utazik - uo. 119.

1915. IX. 6. - hétfő, Budapest

JÓZSEF ATTILA első napja a IX. kerület Ipar utcai fővárosi népiskola V. elemi osztályában, osztályfőnöke LESTYÁN LAJOS - uo. 81., 115.

1916. kb. II. után, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a IX. kerület Gyep utcába költözik - uo. 106 - 107.

Ez feltehetően jobb lakás, mint a Bokréta utcai (vö. 1916. nyár)

1916. III. 3. - péntek, Budapest

JÓZSEF ATTILA a budapesti 97-es postahivatalban takarékbetétkönyvet nyit 1 koronával - uo. 130.

1916. III. 22. - szerda, Budapest

JÓZSEF ATTILA betesz 1 koronát takarékbetétkönyvére - uo.

1916. VI. 15. - csütörtök, Budapest

JÓZSEF ATTILA bizonyítványt kap az elemi iskola V. osztályából kitünő, szorgalmas és dicséretes minősítésekkel - uo. 81., 115.

1916. nyár, Budapest

JÓZSEF ATTILA családjával a Ferenc tér 11. III. emelet 43.-ba költözik - JÁÉ 97 - 98, FÉI 107. A lakásajtó fényképe FÉI (16)

SZABOLCSI MIKLÓS szerint az előző lakásuk magas lakbére miatt: uo. Az új lakás leírása: uo. 113. JÓZSEF ATTILA ottani ismeretségeiről: uo. 113-114.

1916. nyár, Szabadszállás

JÓZSEF ATTILA családjával anyja rokonaihoz utazik - uo. 119.

1912 - 1916, Budapest

A IX. kerületi Ipar utcai és Mester utcai elemi iskoláknak és bennük JÓZSEF ATTILA körülmenyeinek, magatartásának, tankönyveinek, előmenetelének és ezzel kapcsolatos iskolán kívüli, valamint családi életének elemzése - uo. 82-88.

1916-tól kezdve, Budapest

JÓZSEF ATTILA nővére, JÓZSEF JOLÁN kiemelkedik a család nyomorából, magasabb életszínvonalra kerül - uo. 107-108.

1916. X. 1. - vasárnap, Budapest

JÓZSEF ATTILA első napja a IX. kerület Üllői út 54. alatti polgári iskola I. osztályában - uo. 118-119.

Hogyan tanul JÓZSEF ATTILA. Igazgató: VÁGÓ ALADÁR, osztályfőnök: ANDREÁNSZKY JENÓNÉ: uo. 119. Az iskolaépület rossz állapotának leírása: uo. 116-118.

1915-1917, Budapest

A háborús gazdasági romlás viszonyai, melyek közt JÓZSEF ATTILA nyomorúságos pénzkereső foglalatosságokkal próbálkozik (csomaghordó, rikkancs, moziban vízét árul, kocsitoló, stb.) - uo. 122-131.

1917. II. 1. - csütörtök, Budapest

JÓZSEF ATTILA iskolábajárása szénszünet miatt megszakad - uo. 119.

1917. III. 12. - hétfő, Budapest

JÓZSEF ATTILA iskolábajárása folytatódik - uo.

Kb. 1917, Budapest

JÓZSEF ATTILA megpróbál verseket írni - uo. 133.

JÓZSEF ATTILA első szerelmi érzéseinek tárgya FUCHS RENÉE iskoláslány, akit társainak gúnyolódásától védelmez, és albérlő lakótársuk, TITTEL (KITTEL?) MARGIT színinövendék, aki irodalom olvasására buzdítja, akkor divatba jövő művekre, főként ADY ENDRE verseit falja. - uo. 132-135.

1917. VI. 26. - kedd, Budapest

JÓZSEF ATTILA bizonyítványt kap a polgári iskola I. osztályából: hét 1-est, négy 2-est, két 3-ast - uo. 119., 121.

1917. IX. 3. körül, Budapest

JÓZSEF ATTILA első napja a IX. kerület Üllői út 54. alatti polgári iskola II. osztályában - uo. 144.

1917. IX. 12. - szerda, Budapest

JÓZSEF ATTILA skarláttal a Szent László kórházba kerül - uo. 144.

1917. IX. 12. és X. 21. közt, Budapest

JÓZSEF ATTILÁT a kórházban JÓZSEF ÁRONNÉ hetente kétszer látogatja - uo.

1917. IX. 26. - szerda, Budapest

A Budapesti M. Kir. Állami Gyermekmenhely Országos Felügyelője kéri JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA (tévesen: Eszter) állami gyermekmenhelybe való elhelyezését - uo. 145.

Az intézkedést MAKAI ÖDÖN ügyvéd, rövidesen JÓZSEF JOLÁN férje és általa GIESSWEIN SÁNDOR prelátus sürgeti, az előbbi a sürgetést megismétli és azt állítja, hogy JÓZSEF ATTILA a Tavaszmező utcai gimnáziumnak volt a növendéke - uo. 145-146.

1917. X. 21. - vasárnap, Budapest

JÓZSEF ATTILA gyógyultan távozik a Szent László kórházból - uo. 144.

1917. XI. 23. - péntek, Budapest

JÓZSEF ATTILA távozik a IX. kerület Üllői út 54. alatti polgári iskolából - uo. 146.

1917. XI. 24. - szombat, Budapest

JÓZSEF ATTILA betesz 10 koronát takarékbetétkönyvére - uo. 131.

1917. XI. 25. - vasárnap, Budapest - Monor

JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA a gyermekmenhely monori telepére, az előbbi FRAU-ENHOFFER FERENChez kerül - uo. 146.

1917. XI. 28. - szerda, Monor

JÓZSEF ATTILA első napja a monori polgári iskolában - JAÉ 111., FÉI 146.

1917. XI. 28. és XII. 16. között, Monor - Budapest

JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA hazaszökik azzal a panasszal, hogy a monori menhelyi telepen éhezettették és súroltatták őket és JÓZSEF ATTILÁt polgári helyett az V. elemibe írat-
ták be - uo. 147.

1917. XII. 16. - vasárnap, Budapest

A gyermekmenhely budapesti igazgatója jelentést kér a monori telepfelügyelőtől JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA panasza ügyében - uo. 146.

1917. XII. 16. és 24. között, Budapest - Monor

JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA visszamegy a monori telepre - uo. 147.

1917. XII. 24. - hétfő, Monor

A monori telepfelügyelőnő jelenti a budapesti gyermekmenhelyi igazgatónak JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA elhelyezése jó, polgárba járnak - uo.

1918. I. 1. - kedd, Monor - Budapest

JÓZSEF ATTILA hazaszökik Monorról - JAÉ 111., FÉI 146-147.

JÓZSEF ATTILA kivesz 10 koronát takarékkönyvéről - uo. 131.

A hazaszökés napja JÓZSEF JOLÁN szerint 1918. II. 8. Az I. 1. dátum helyességét bizonyítja az a tény, hogy ezen a napon Budapesten vesz ki pénzt a takarékkönyvéről. A gyermekmenhelyi rossz állapotokról: FÉI 147-148.

1918. I. 1. után, Budapest

JÓZSEF ATTILA a IX. kerület Üllői út 54. alatti polgári iskola II/A osztályába jár, osztályfőnöke és mértan tanára: RITTINGER AURÉLNÉ; magyar és német tanára: MOLNÁR ELEMÉRNÉ; földrajztanára: PROBST MÁRIA; mértani rajzra HERKNER SZIDÓNIA, földrajzra FODOR MÁRK, énekre és szépíráásra BUJDA EDE, szabadtéri rajzra ORMAI EDE tanítja, az igazgató VÁGÓ ALADÁR. A tanítást szénzünet szakítja meg - uo. 148-149.

1918. II. 4. - hétfő, Budapest

A szénzünet véget ér, de JÓZSEF ATTILA igen sokszor hiányzik az iskolából, főként boltok előtti sorbanállások miatt - uo.

1918. kb. V. eleje, Budapest

JÓZSEF ATTILA a ház emeleti folyosóján futkározva eltöri a jobbkarját. Az Üllői úti klinikán gipszbe teszik - uo. 150.

1918. VI. 10. - hétfő, Budapest

JÓZSEF ATTILA vizsgázik a polgári iskola II. osztályából; öt 1-es, hat 2-es, egy 3-as és egy 4-es (rajzból) - uo. 121., 148-150.

1918. VII. 22. - hétfő - Budapest - Fiume

JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA a "Károly király-féle gyermeknyaraltatási akció" keretében GIESSWEIN SÁNDOR prelátus közbenjárására tengerparti üdülsben vesz részt; reggel 9-től a budapesti Tattersaalban gyülekeznek, a Keleti pályaudvarra vonulnak, s onnan d.u. 2.30-kor indul a vonatjuk, Kaposvárott mozgókonyhán ebédelnek. A fiumei lakosság el-lenséges érzülettel fogadja őket - JAEK 33-34., FÉI 151-152.

1918. VII. 23. - kedd, Fiume - Abbázia

JÓZSEF ATTILA az Ayra panzióban kap szállást, találkozik a gyermek BÓKA LÁSZLÓ-val, állítólag verseket ír - JAEK 33-34., FÉI 154-155.

Abbáziában, az Osztrák-Magyar Monarchia elegáns tengeri fürdőhelyén a háborús viszonyok közt szűkös az ellátás, és azt a horvát és olasz lakosság kelletlenül osztja meg a budapesti gyermekekkel, elhelyezésük is általában rossz, bosszantásoknak vannak kitéve - JAEK 33-34, FÉI 152-154.

1918. VIII. első fele körül, Abbázia

JÓZSEF ATTILA levelezőlapot küld JÓZSEF ÁRONNÉnak. Rövid közlés: JÓZSEF ETA jó színben van - JAVL 389. Szöveg: uo. 12. Kézirat: PIM, Facsimile: 1905-1937: 62. Szabvány levelezőlap csak rövid közlés részére.

1918. VIII. 29. - csütörtök, Abbázia - Budapest

JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA hazaérkezik - FÉI 153.

1918. VIII. 31. - szombat, Budapest

JÓZSEF ATTILA javítóvizsgát tesz rajzból - uo. 150.

1918. VIII. 31. után, Budapest

JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA anyjuk súlyosbodó méhrák betegsége miatt özv. GÁSPÁR PÁLNÉ gondozásába, a IX. kerület Haller utca 30-ba kerül, az veszi fel értük a tartásdíjat - uo. 156.

SZABOLCSI MIKLÓS szerint lehetséges, hogy továbbra is a Ferenc téri lakásukban maradtak - uo.

1918. IX. 17. - kedd, Budapest

JÓZSEF ATTILA első tanulási napja a IX. kerület Üllői út 54. alatti polgári iskola III. osztályában. Ezután idejének túlnyomó részét az utcán, rikkancskodással, sorbanállással tölti - uo. 157.

1918. X. eleje, Budapest

JÓZSEF ATTILA iskoláját a spanyoljárvány miatt bezárják - uo.

1918. X. 31. - csütörtök, Budapest

JÓZSEF ATTILA sok mezítlásos gyerekekkel együtt jelen van a Mária Terézia laktanya előtt összecsendülő tömegben és a laktanya raktárából az ablakon át kidobált bakancspárokat elkapja, majd továbbadja, neki magának egy sem jut - JAEK 201., FÉI 158.

Budapest nyomoráról, forradalmasodó közhangulatáról és a kommunisták szervezkedéséről - FÉI 159.

1918. XI. 11. - hétfő, Budapest

JÓZSEF ATTILA iskolájában a tanítás újra megkezdődik - uo.

1918. XI. 27. - 1919. II. vége, Budapest

JÓZSEF ATTILA iskoláját szénstünet miatt sűrűn bezárják, alig van tanítás, az első félévi bizonyítványt nem adják ki - uo.

1918. XII. 24. - kedd?, Budapest

A FÉI felveti annak lehetőségét, hogy az a KOZMUTZA nevű férfi, aki netán JÓZSEF ÁRONTól karácsonyi ajándékot hoz JÓZSEF ATTILA családjának, és akinek látogatását 1919 karácsonyára valószínűsítjük, ekkor jelenik meg náluk - uo. 203.

1919-et azért tartjuk valószínűnek, mert 1918 karácsonyán a magyar-román arcvonal még hadiállapotban volt, a román katonaság ezen a napon vonult be Kolozsvárra

1919. IV. 10. - csütörtök, Budapest

A IX. kerület Üllői út 54 alatti polgári iskolában, amelynek JÓZSEF ATTILA a III. osztályába jár, újra kezdődik a tanítás - uo. 160.

1919. IV. végén, Budapest

JÓZSEF ATTILA egy ismeretlen kommunistától ajándékba kapja VLAGYIMIR ILJICS LENINnek magyar fordításban akkor megjelent Állam és forradalom című könyvét - uo. 163.

1919. V. 1. - csütörtök, Budapest

JÓZSEF ATTILA barátaival a IX. kerület Ferenc-térről az Országházhoz gyalogol, meghallgatni KUN BÉLA beszédét, utána az osztrák-magyar labdarúgó mérkőzést nézik meg, este a Városligetben szórakoznak - uo. 165.

1919. III. 21. - 1919. VIII. 1., Budapest

JÓZSEF ATTILÁnak a proletárdiktatúra alatti életéről nem állnak rendelkezésünkre adatok - FÉI

Ezt SZABOLCSI MIKLÓS annak tulajdonítja, hogy a róla szóló életrajzok az 1919. augusztus 1. utáni ellenforradalmi időszakban készültek, amikor az illetén témákat félelemből kerültek (uo. 160.). Ez nyilvánvalóan így is van, viszont SZABOLCSI MIKLÓS forrásértékű műveit a kommunista pártállam idején adták ki - JAEK: 1957, FÉI: 1963; az előbbit megjelenése után nem is engedték terjeszteni -, ezért ezek a könyvek az adatok kevés morzsáját kiragadva, inkább a proletárdiktatúra történetét, az eseményeknél JÓZSEF ATTILÁra gyakorolt hatásukat, költészetében fellelhető emlékképeket elemzik (FÉI 160-168.). Feltételezi, hogy József Attila lelkesen részt vett olyan közmunkákban, mint a régi Lóversenytéren létesített 'közföld' megművelése és a Tatabányára tervezett, de szervezatlenség folytán kudarcba fullt közmunka (uo. 164.)

1919. IX., Budapest

JÓZSEF ATTILA beiratkozik a IX. kerület Üllői út 54. alatti polgári iskola IV. osztályába - uo. 171.

1919. XI. 1. - szombat, Budapest

Az iskolában, ahová JÓZSEF ATTILA beiratkozott, ettől a naptól kezdve szünetel a tanítás. Ő különben is alig látogatja a tanórákat - uo.

1919. ősz, Budapest

JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA nappalaikat MAKAI ÖDÖN Lovag utca 3. alatti lakásán töltik. - JAÉ 147., FÉI 189.

MAKAI ÖDÖN ügyvédnek JÓZSEF JOLÁN a titkárnője, majd felesége

1919. ősz, Budapest - Szabadszállás

JÓZSEF ATTILA mint pénzváltó, rikkancs és az Emke kávéházban kenyeresfiú keres pénzt; szinte hetente Szabadszállásra utazik, hogy anyja rokonaitól élelmet szerezzen halálosan beteg anyjának -uo.

JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA egy konflisban megkocsikáztatják a halálosan beteg JÓZSEF ÁRONNÉT az Üllői úton. Egy másik alkalommal ölükből viszik le egy Ferenc téri padra sütkérezni - uo.

1919. őszének nyomorúságos közállapotairól: drágulás, infláció, élelmiszerhiány, sorbanállás, munkanélküliség, tüzelőhiány - uo. 169-170.

1919. XII. 24. - szerda, Budapest

Egy KOZMUTZA nevű örmény vagy román származású férfi, feltehetően JÓZSEF ÁRON ismerőse, karácsonyi ajándékot hoz JÓZSEF ATTILA családjának - uo. 203. vö. 1918. II. 24.

1919. XII. vége felé, Budapest - Szabadszállás

JÓZSEF ATTILA anyja rokonaihoz utazik, főként JÓZSEF ARONNÉnak élelmet szerezni uo.,120. , 172.

1919. XII. 28. - Vasárnap, Szabadszállás-Budapest

JÓZSEF ATTILA a döcögő vagon tetején hasalva utazik haza, de JÓZSEF ÁRONNÉ aznap éjjel a IX. kerület Telepi utcai sükségkórházban meghal - uo. 172.

JÓZSEF ATTILA életének gyermekkori szakasza anyja halálával lezárul FÉI 172-180.

1920. I. 3. körül, Budapest

JÓZSEF ATTILA és JÓZSEF ETA elköltözik nővérük, JÓZSEF JOLÁN korábbi munkaadójának, 1919 márciusa óta férjének, a sorsukkal eddig is törődő MAKAI ÖDÖN ügyvédnek VI. kerület Lovag utca 3. I. emeletének négyszobás lakásába - FÉI 180.

MAKAI ÖDÖN irodalmi érdeklődésű családból származik. Anyjának, a Fischerről lakóhelye után Makaira magyarosított nevét viseli, fivére jónévű költő: MAKAI EMIL. A családról, MAKAI ÖDÖN tulajdonságairól és JÓZSEF JOLÁNhoz fűződő kapcsolatáról, valamint a közte és JÓZSEF ATTILA közti viszonyról: FÉI 180-197.

1920. I. 6. - kedd?, Budapest

JÓZSEF JOLÁN emlékezete szerint ezen a napon, Vízkereszt napján érkezik vissza Szabadszállásról JÓZSEF ATTILA (FÉI 197.). Ez az adat ellentmond annak, hogy anyja halálakor, 1919. XII. 28-án érkezett vissza Budapestre (FÉI 172.)

Az ellentmondás feloldására nem az a poétikus elképzelés készlet, melyet SZABOLCSI MIKLÓS így fogalmaz meg: "...Vagy talán már a Ferencvárosi pályaudvar annyira ismert vágányaira futott már be a vonat, amikor az 1919. december 27-ről 28-ra virradó éjszakán a Mama lehunyta szemét?" (FÉI 172.), hanem az, hogy JÓZSEF ATTILA, ha visszaérkezésekor anyja még él, biztosan meglátogatta volna a kórházban, s ennek még emlékeiben sincs semmi nyoma, viszont annak nagy a valószínűsége, hogy az anya kórházi halála után a régi lakásban nemigen lévén elintézni való, MAKAI ÖDÖN rögtön magához vette felesége két árván maradt testvérét, s e tényen az sem változtat, hogy JÓZSEF ATTILA netán valóban MAKAI ÖDÖN lakásán tudta meg anyja halálhírét és hogy tán nosztalgiából vagy ottfelejtett holmiért néhány napra visszatért a Ferenc-téri lakásba és csak január közepétől kezdve lakott megszakítás nélkül a VI. kerület Lovag utca 3. alatti lakásban. Hogy JÓZSEF ATTILA csak Vízkeresztkor érkezett volna vissza, ez feltehetően csak JÓZSEF JOLÁN kései visszaemlékezésében elmosódott időmeghatározás.

1920. I. 10. - szombat, Budapest

JÓZSEF ATTILA végleg kimarad a IX. kerület Üllői út 54. alatti polgári iskola IV. osztályából - uo. 171.

Lakhelyváltoztatása lehet az ok: már VI. kerületi lakos.

1920. I. 14. - szerda, Budapest

MAKAI ÖDÖN a Fővárosi Árvaszéknél folyamatba teszi, hogy JÓZSEF ATTILÁT nagy-

korúságáig az ő gyámsága alá helyezték. FÉI 197.

1920. kb. I. második fele, Budapest - Nyergesújfalu - Budapest

MAKAI ÖDÖN mint gyám és GIESSWEIN SÁNDOR prelátus a szaleziánus rendházba kispapnak küldi JÓZSEF ATTILÁT, minthogy azonban görögkeleti vallású, két hét múlva visz szakúldik - uo. 197-198.

1920. I. és VI. között, A Dunán

JÓZSEF ATTILA mint hajósinas végez nehéz testi munkákat a Vihar, a Török és a Tatár nevű vonatatógőzös hajókon: takarít, sürol, kazánt tisztít, vizet mereget a folyóból. Szombat-vasárnapként hazalátogat, de restelli ruházatát a társaság előtt - uo. 201-202., JAÉ 152-153.

Közállapotok, erőszakosságok, parlamenti válság - FÉI 199-200.

1920. VI. körül, Budapest

MAKAI ÖDÖN egy KOZMUTZA nevű örmény vagy román rábeszélésére elhatározza, hogy továbbtaníttatja JÓZSEF ATTILÁT - uo. 202.

1920. VII. eleje, Budapest

JÓZSEF ATTILÁT a család visszahozatja a hajóról, tanulni kezd a IV. polgári osztályvizsgára - uo.

1920. VII. 13. - kedd, Budapest

JÓZSEF ATTILA megkapja utolsó engedélyét a polgári IV. osztályú vizsga letételére - uo.

1920. VII. 17. - szombat, Budapest

JÓZSEF ATTILA leteszi a IV. polgári osztályból a magánvizsgát a VIII. kerületi Homok utcai polgári iskolában. Osztályzatai: nyolc 1-es, három 2-es, egy 3-as (rajzból) - uo. 121., 202., JAÉ 155., PLJM 10.

1920. IX. 1. előtt, Budapest

JÓZSEF ATTILA kérvényt ír, hogy engedélyt kapjon Makón, ahol internátusban kap elhelyezést, a gimnáziumi V. osztály különbözeti vizsgájának letételére - JAÉ 155-156. Szövegrészlet: uo.

1920. IX. 13. - hétfő, Budapest

MAKAI ÖDÖN szegénységi bizonyítványt kér JÓZSEF ATTILA részére tandíjmentesség céljából - FÉI 203.

1920. IX. 30. - csütörtök, Budapest - Szeged

JÓZSEF ATTILA makói Délmagyarországi Közművelődési Egyesület által fenntartott internátusba utazik, hogy beiratkozzék az ottani főgimnáziumba. Indulásakor fáj a feje - FÉI 215., JAVL 12.

JÓZSEF ATTILA útravalóul kap 300 koronát, feltehetően MAKAI ÖDÖNTől vagy JÓ-

ZSEF JOLÁNtól - JAVL 391.

[JÓZSEF ATTILA vonata áthalad a szolnoki vasúti hídon; feltehetően az ottani látvány hatá-
sára rögtön vagy később, visszaemlékezve írja meg A szolnoki hídon című versét - JAÖM-II 459.
Szöveg: uo. 250. Kézirat: PIM]

1920. X. 1. - péntek, Szeged - Hódmezővásárhely - Makó

JÓZSEF ATTILA, minthogy Szeged és Makó közt nincs még vasútvonal, Hódmezővásárhe-
lyen keresztül utazik. Útközben tart a fejfájása, és amint az internátusba megérkezik, elered az or-
ra vére - FÉI 215., JAVL 12.

1920. X. 2. - szombat, Makó

JÓZSEF ATTILLÁnak hidegrázása van, láza 40,2 C. Az internátusban fekszik. GEBE MI-
HÁLY igazgató ír kérvényt a makói főgimnázium főigazgatójához, hogy a polgári IV. osztályú bi-
zonyítványa alapján különbözeti vizsgával vegyék fel a gimnáziumi V. osztályba - FÉI 215-216.,
JAVL 12., 389. A kérvény szövege: uo. 389-390.

1920. X. 3-5. vasárnap-kedd, Makó

JÓZSEF ATTILA 40 C fokos lázzal fekszik az internátusban - JAVL 12.

1920. X. 6. - szerda, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNnak: állapotáról, helyzetéről - FÉI 215., JAVL
389. Szöveg: uo. 12.

1920. X. 17. - vasárnap, Makó

JÓZSEF ATTILA szüntelenül köhög. Kórházba szállítják. Az orvos szerint tüdőcsúcshurutja
van.-FÉI 216., JAVL 12.

1920. X. 7.- csütörtök, Makó

JÓZSEF ATTILA elszámolást ír a feltehetően útravalóul kapott 300 koronáról. JAVL 390.
Szöveg: uo. 391. Facsimile: 1905-1937: 74.

1920. X. 24. előtt, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNnak, betegségében jobbulást kíván - JAVL 390.
Szöveg: uo. 13.

MAKAI ÖDÖN sznobságból Lippe Lucie-nek nevezte feleségét. A nevet és a magázást JÓ-
ZSEF ATTILA gyakran átvette

JÓZSEF ATTILA sokat magol magyar és latin irodalmat, hazafias dolgozatot ír a vagonlakók-
ról. Külön foglalkozik vele latinból JIRKOVSKY SÁNDOR tanár - FÉI 211.

1920. X. 24. - vasárnap, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNnak. Napi időbeosztása, elszámolás a nyilván út-
ravalóul kapott 300 koronáról, kiadásairól. Iskolai feladatai. Hazafias dolgozatot kell írnia a va-

gonlakókról - FÉI 220., JAVL 390-391. Facsimile FÉI (21)

Vagonlakók azok, akik Erdélyből a román uralom elől menekültek és nem lévén itt lakásuk, még a vasúti kocsikban laknak.

1920. XI. 2. előtt, Makó

JÓZSEF ATTILA több tárgyból jelesre felel, tanárai például állítják - JAVL 15.

1920. XI. 2. - kedd, Makó

JÓZSEF ATTILA gimnáziumában szénszünet kezdődik, az internátusban szintén nem fűtenek - FÉI 221., JAVL 15.

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak: a téli szünet idejére JIRKOVSZKY SÁNDOR a szegedi lakására hívja, de ellátásáért 2000 koronát kér, neki pedig ennyije nincs, hozzátartozóitól nem kér. Szívesebben hazalátogatna - FÉI 221., JAVL 391. SZÖVEG: JAVL 15.

1920. XI. 5. - péntek, Makó

GEDEON ALAJOS gimnáziumi igazgató engedélyezi, hogy JÓZSEF ATTILÁT a különbözeti vizsga letétele után a gimnázium V. osztályába felvegyék - Az irat szövedge: JAVL 300

1920. XI. 10. után, Makó

JÓZSEF ATTILA megkapja JÓZSEF ETA XI.9.-én kelt levelét - JAVL 16.

1920. XI. 13 -szombat, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak: csomagját nem kapta meg, új tanár foglalkozik vele, kéri korcsolyája és sakkja megküldését. A tanulás nehéz, "de megy!" - JAVL 392. Szöveg: uo. 16.

A nyugalomba vonult régi tanár helyett az új: a menekült GALAMB ÖDÖN - FÉI 221., JAVL 392.

1920. XI. 20. - szombat, Makó

JÓZSEF ATTILA gimnáziumában véget ér a szénszünet - FÉI 221.

1920. XI. 30. - kedd, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF ETÁNAK, annak kérésére latinul; kéri, hogy az viszont magyarul vagy németül válaszoljon és küldje el a német szótárt. Utóirat JÓZSEF JOLÁNNak magyarul - JAVL 302., Szöveg: uo. 14. Facsimile: 1905-1937: 78. (Tévesen dátum-megjelölés).

JÓZSEF ETA nyilván nem érti a latin szöveget, feltehetően MAKAI ÖDÖN megfejtésére számítanak.

1920. XII. 4. - szombat, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak és ETÁNAK, emlékezés anyjukra, a közelgő karácsonyról, kéri a német szótárt és legépelt darabját - JAVL 392. Szöveg: uo. 17-18., FÉI 229. Facsimile-részlet: 1905-1937: 76.

Az említett darab elveszett.

1920. XII. 11. - szombat, Makó

JÓZSEF ATTILA gimnáziumában szénszünet kezdődik - FÉI 222.

JÓZSEF ATTILA 1920-as makói életkörülményei, tanárai, formálódása: öntudatos, tudására büszke - FÉI 220-222.

1921. I. 13. előtt, Makó

GEBE MIHÁLY internátusi igazgató korrepetítort állít JÓZSEF ATTILA mellé - PLJM 13.

1921. I. 31. - hétfő, Makó

JÓZSEF ATTILA leteszi a különbözeti vizsgát a gimnázium V. osztályába való felvételre - FÉI 222, KJA-I 677.

1921. II. 9. előtt, Makó

JÓZSEF ATTILA 50 koronát kap, nyilván postán JÓZSEF JOLÁNTól - JAVL 19.

1921. II. 9. - szerda, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak "Liebe Lucie" megszólítással, hibás né-metséggel. Köszöni az 50 koronát, reméli, hogy minden hónapban kap, kéri kis bélyegalbumát és a svájci katalógust - JAVL 392. Szöveg uo. 19.

1921. II. 20. előtt, Makó

JÓZSEF ATTILA több levelet kap JÓZSEF ETÁTól - JAVL 21

Nem tud válaszolni, mert nem kapta meg a címet - uo.

1921. II. 20. - vasárnap, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak. Megszólítás: "Kedves Lucie": sürgeti bélyegeinek megküldését, panaszkodik, hogy rajzból megbukhat, kér hazulról írásbeli engedélyt, hogy átmeheessen görögre. Ruhája csupa foltozás, újat kér. "Egész költő leszek". Az aláírás után valószínűleg BALOG JÓZSEFnek az ő nevében költő-voltával kérkedő versikéje. Mellé-keli Homály borult az erdőre (JAÖM-II 459. Szöveg: uo. 251.) kezdetű versét azzal, hogy tanára, KOVÁCS KÁROLY, dicsérettel fel fogja olvasni az önképzőkörben - JAVL 393. Szöveg: uo. 20-21. Részben facsimile: 1905-1937: 80. A versről: FÉI 239., PLJM 14.

1921. II. 27. - vasárnap, Makó

A terv szerint JÓZSEF ATTILA Homály borult az erdőre kezdetű versét az Eötvös-önképzőkörben felolvassa KOVÁCS KÁROLY tanárelnök - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 251.

JÓZSEF ATTILA tanárai ebben a tanévben még: EPERJESSY KÁROLY osztályfőnök

(latin), ALTMANN JAKAB (görögpótló), FÜLÖP BÉLA (német), FALÁBU JENŐ (matematika), ÁCS SÁNDOR (torna), NAGY SÁNDOR (karének), ORAVECZ LAJOS (természetrajz), ZAMUROVITY DUSÁN (görögkeleti hittan), HOFFMANN JÁNOS (rajz): FÉI 222-224.

1921. III. vége, Makó - Budapest

JÓZSEF ATTILA hazalátogat. Az Összetört szívem és A szív s a szem című versek keltezése szerint - JAÖM-II 460.

1921. III. 28. - vasárnap, Budapest

Vers: Összetört szívem - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 252.

1921. III. 29. - kedd, Budapest

Vers: A szív s a szem - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 253.

1921. II. 29. után, Budapest - Makó

JÓZSEF ATTILA visszautazik folytatni tanulmányait.

Következtetés: a Budapestről keltezett versek után

1921. IV. 10. - vasárnap, Makó

Vers: Hozzá! - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 254.

1921. IV. 11. - hétfő, Makó

Versek: Amióta... - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 255.

A halálról - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 256.

Csókolj, csókolj... - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 257.

1921. IV. 12. - kedd, Makó

Vers: Szeretném, ha vadalmafa lennék... - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 258.

Aláírása: Józsefy

1921. IV. 15. - péntek, Makó

Vers: Jelen, múlt, jövő - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 259.

Aláírása: Józsefy

1921. V. 22. - vasárnap, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak. Megszólítás: "Kedves Lucie!" végig magázza. Mértan órán adott sikeres feleléséről, osztálytársai irigységéről - FÉI 233. JAVL 393. Szöveg: uo. 22-23.,

JÓZSEF ATTILA kapcsolatai diáktársaival és makói ismerőseivel: FÉI 232-236. Ellentmondó kapcsolata MAKAI ÖDÖNNel, aki támogatja is, makói családja előtt szegyenli is: FÉI: 227-228. 1921 közéletéről és a közhangulatról: FÉI 236-238.

1921. VI. előtt, Makó

MÁRTON GYÖRGY természetrajz szakos felügyelő tanár észreveszi, hogy JÓZSEF ATTILA verseket ír, és felhívja rá GALAMB ÖDÖN tanár figyelmét; ez megveszi neki PETŐFI SÁNDOR, ARANY JÁNOS és ADY ENDRE verseit. FÉI 240.

Versek: Nem! Nem! Soha! - FÉI 240-241.

Esik eső magyar földre - FÉI 314.

A GALAMB ÖDÖN által "egész ügyes hazafias versek"-nek minősítettek közül e kettő fájó tiltakozás a magyargyűlöletből, adathamisításokból létrejött trianoni diktátum ellen. A teljességi igényű, filológiai pontossággal készült JAÖM-ből hiányzanak, holott az első a Szépség koldusa című kötetben megjelent. A kihagyás oka nyilván a kommunista diktatúra tilalma volt, hiszen a Nem! Nem! Soha! cím azonos a diktátum elleni össznépi tiltakozás hivatalossá tett jelszavával. A kritikai kiadásban e versnek megjegyzéssel lett volna helye. A kihagyást SZABOLCSI MIKLÓS azzal indokolja, hogy „alkalmi vers”. (FÉI 379.) "melyben - nagyon erőtellenül - szomszédnépek ellen irányuló sovíniszta hang is felhangzik" (uo.) A kritikai kiadásban pedig ez áll: "...a még kiforratlan gimnazista engedményeket tett iskolája, környezete nyomásának" (JAÖM-I 374.) A vád igaztalan: A Dunánál című, a közös dolgaink rendezését követelő vers szerzőjének, román, cseh és szlovák költők elkötelezett fordítójának, Anton Straka és Moise Balta baráti munkatársának pályáján a gyűlölködő politikusok szabta, népeket megalázó diktátum elleni tiltakozás nem holmi kisiklás, hanem eszmevilágának szerves része.

JÓZSEF ATTILA szerelmi fellebbanása a házuk nevéreől ERDEINEK nevezett SZILÁGYI KATÓ iránt - FÉI 242-243.

JÓZSEF ATTILA ekkoriban írhatta Elütötte már a delet, Nézi kedves ibolyáit, Aranyvirág című (JAÖM-IV 304. Szövegek: 171, 172-173.) kétes hitelű szerelmes verseit SZILÁGYI (ERDEI) KATÓhoz az Ábrándozás (FÉI 243., JAÖM-IV 304. Szöveg: uo. 171.) és Leánykérés (FÉI 242-243., JAÖM-IV 304., Szöveg: uo. 172.) PÉTER LÁSZLÓ feltételezése szerint (PLJM 14-15)

1921. VI. 21. - kedd, Makó

JÓZSEF ATTILA gimnáziumában a tanév utolsó napja - PLJM 16.

1921. VI. 29. - szerda, Makó

JÓZSEF ATTILA bizonyítványt kap a gimnázium V. osztályából. Jó rendű, négy jeles, öt jó és egy elégséges (rajzból) osztályzattal, csak egy jeles társa előzi meg, alapítványi és önképzőkori pénzjutalmat kap, az utóbbit valószínűleg a Homály borult az erdőre (vö. 1922. II. 20.) kezdetű versért - FÉI 239., GÖMÉ 32.

1921. VII. 30. előtt, Mezőhegyes

JÓZSEF ATTILA házitánító FARKAS BÉLA írnok fiánál - FÉI 246.

1921. VII. 30.- szombat, Mezőhegyes

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF ETÁnak. Házitanítóskodásáról - JAVL 393-394. Szöveg: uo. 23-24.

MAKAI ÖDÖNnek a levélben említett panasz, hogy levelei "fennhéjázóak" feltehetően úgy értendő, hogy "fellengzősek".

1921. IX. 5. - hétfő, Makó

JÓZSEF ATTILA első tanítási napja a Csanád vezér gimnázium VI. osztályában - FÉI 247.

1921. IX. 24. - szombat, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak. Sikerei: minden tanszert megkapott a gimnáziumtól, gazdag fiúnál lett házitanító, tetszik a csinos angol nevelőnőnek, tanárai tandíjmentességre ajánlják - JAVL 394.

Szöveg: uo. 24-25. Mellékelt versei:

Bolyongok - JAÖM-II 460. Szöveg: uo. 260.

Ülünk egymás mellett - JAÖM-II 461. Szöveg: uo. 261.

Egyedül - JAÖM-II 461. Szöveg: uo. 262.

Mámor - JAÖM-II 461. Szöveg: uo. 263.

Akkor - JAÖM-II 461. Szöveg: uo. 264.

Vers: Az örök elmúlás - JAÖM-II 461. Szöveg: uo. 266.

1921. X. 23. - szerda, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak. Három tanítványa van, lapot akart kiadni, de a tankerületi főigazgató nem engedélyezte JAVL 394. Szöveg: uo. 26.

1921. ősz - 1922. tavasz, Makó

Versek: Keresetek valakit - JAÖM-I 363. Szöveg: uo. 9.

300 spártai sírverse - JAÖM-IV 211. Szöveg uo. 43.

Végtelen óta... - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 280.

Tengerhez - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 281.

Sóhaj - JAÖM-II 462, Szöveg: uo. 282.

1921. XI. 26. - szombat, Makó

Vers: Vágymagam a Hold alatt - JAÖM-II 461. Szöveg: uo. 265.

Megváltozott címe: Bolyongás a kertben

1921. XII. előtt, Makó

JÓZSEF ATTILA csomagban télikabátot kap budapesti hozzátartozóitól - JAVL 26.

1921.XII. 2. - péntek, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet kap JÓZSEF JOLÁNTól.

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak. Köszöni a télikabátot. Már 50 verset írt. Budapestre készül, feltehetően karácsonyra - JAVL 394. Szöveg: uo. 27.

1921. XII. 24., Budapest

JÓZSEF ATTILA családjánál tölti a karácsonyt - JAVL 27., PLJM 19.

1921-1922, Makó

Vers: A női szív - JAÖM-IV 295. Szöveg: uo. 153.

1922. I. körül, Makó

Vers: A gyerekszemű élet-tavon - JAÖM-II 461. Szöveg: uo. 267.

Útrakészség - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 268-269.

Lovas a temetőben - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 275.

1922. II. 13. előtt, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet kap JÓZSEF ETÁTól - JAVL 27.

JÓZSEF ATTILA kérvényt nyújt be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz az internátusi ellátási díj megfizetése alóli mentesítésért - uo.

JÓZSEF ATTILA ígéretet kap az iskolai segítőegyesülettől egy pár cipőre - uo.

1922. II. 13. - hétfő, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF ETÁnak. Félévi bizonyítványáról, várt kedvezményeiről - JAVL 394. Szöveg: uo. 27-28. Hull a levél a fáról kezdetű verse - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 283.

1922. II. 18. - szombat, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír MAKAI ÖDÖNnek. Bizonyítványáról, várt kedvezményeiről - JAVL 394., Szöveg: uo. 28-29.

1922. IV., Makó

PÉTER LÁSZLÓ feltételezi, hogy JÓZSEF ATTILÁt pártfogója, a lelkes irodalompártoló ESPERSIT JÁNOS, akinek GALAMB ÖDÖN mutatta be, ismertette meg a hűsvétkor odalátogató JUHÁSZ GYULÁval - PLJM 21.

1922. tavasz, Makó

Vers: A betűk sivatagában - JAÖM-I 365. Szöveg: uo. 14.

1922. VI. 10. - szombat, Makó

Vers: Istentelen fohászkodás - JAÖM-I 364. Szöveg: uo. 12.

Megváltozott címe: Fohászkodó ének. Ajánlás GEBE MÁRTÁnak

1922. VI. 18. - vasárnap, Mezőhegyes

Vers: Tavasz ének - JAÖM-I 365. Szöveg: uo. 15.

Ajánlás GEBE MÁRTÁnak

Mezőhegyesen JÓZSEF ATTILA 1921. június után házitanítóskodott. A keltezésből arra következtethetünk, hogy azon a vasárnapon, még az osztályvizsga előtt kirándult Mezőhegyesre, feltehetően előző évi tanítványához és ott írta a verset - PLJM 16.

1922. VI. 23. - péntek, Makó

Vers: Csókkérés tavasszal - JAÖM-I 365. Szöveg: uo. 16.

1922. VI. 26. - hétfő, Makó

JÓZSEF ATTILA depressziós hangulatban végrendeletet ír (GÖMÉ 21-25., Szöveg: uo. 23., JAVL 395-396.) és 60 aszpirin bevételével öngyilkosságot kísérel meg; megmentik, az internátusból eltanácsolják (FÉI 288).

1922. VI. 29. - csütörtök, Makó

JÓZSEF ATTILA bizonyítványt kap a gimnázium VI. osztályából - FÉI 280. Csupa jeles, csak írás-külalakból kettes: GÖMÉ 32., PLJM 21.

1922. VII. - VIII., Kiszombor

JÓZSEF ATTILA házitanító MÉSZÁROS JÁNOS főjegyző és FARAGÓ MIHÁLY kisbíró gyermekeinél, valamint KISS ILONKÁNÁL, ez utóbbi családjánál (Zöldfa u. 404/a, ma: Zöldfa u. 8.) lakik, üres óráiban FARAGÓ MIHÁLY kukoricaföldjét őrzi a varjak dézsmálása ellen - FÉI 288-289., JAÖM-I 367.

Vers: Aratás előtt - JAÖM-I 366. Szöveg: uo. 19.

Aratásban - JAÖM-I 366. Szöveg: uo. 20.

Idill - JAÖM-I 368. Szöveg: uo. 24.

Megváltozott címe: Perc

Csendes estéli zsoltár - JAÖM-I 368. Szöveg: uo. 25.

Éhség - JAÖM-I 368. Szöveg: uo. 26.

Szeged alatt - JAÖM-I 368. Szöveg: uo. 29.

Munkáshalál - JAÖM-I 368. Szöveg: uo. 27.

Megváltozott címe: A gép elkapta

Holttest az utcán - JAÖM-I 368. Szöveg: uo. 28.

A Szent Jobb ünnepén - JAÖM-I 369. Szöveg: uo. 30.

Kukoricaföld - JAÖM-I 367. Szöveg: uo. 23.

Részeg a síneken - JAÖM-I 370. Szöveg: uo. 33.

1922. VII. 29. - szombat, Kiszombor

Vers: Névnapi dicséret - JAÖM-I 366-367. Szöveg: uo. 21.

GEBE MÁRTÁNAK, névnapjára. PÉTER LÁSZLÓ tévesen VII. 27-ben jelöli meg Márta-napot - PLJM 21.

1922. VIII. 17 előtt, Kiszombor

JÓZSEF ATTILA levelet kap JÓZSEF ETÁTÓL, testvéri kapcsolataikról - JAVL 30.

1922. VIII. 17. - csütörtök, Kiszombor

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF ETÁNAK, testvéri kapcsolataikról, tanulmányi eredményeiről, öngyilkossági kísérletéről, büszkén elküldi JUHÁSZ GYULA levelének másolatát, érdeklődik hogyléte után - JAVL 395-396., Szöveg: uo. 30-31.

1922. VIII. 18. - péntek, Kiszombor

JÓZSEF ATTILA levelet ír JUHÁSZ GYULÁnak, elküldi Szeged alatt és A Szent Jobb ünnepén című verseit - JAÖM-I 269., JAVL 32.

1922. VIII. 23. előtt, Makó - Kiszombor

Versek: A vergődő diák - JAÖM-I 365. Szöveg: uo. 13.

Napszonett - JAÖM-I 365-366. Szöveg: uo. 17.

Fiatal életek indulója - JAÖM-I 371. Szöveg: uo. 38.

Falak - JAÖM-I 372. Szöveg: uo. 40.

A bánat - JAÖM-I 372. Szöveg: uo. 41.

Koldus - JAÖM-I 373. Szöveg: uo. 46.

Tél - JAÖM-I 373. Szöveg: uo. 44.

Várlak - JAÖM-I 373. Szöveg: uo. 47.

Boros keserűség - JAÖM-I 370. Szöveg: uo. 34.

Üdvözlés - JAÖM-I 372-373. Szöveg: uo. 43.

Nyári délután a szobában - JAÖM-I 366. Szöveg: uo. 18.

A jámbor tehén - JAÖM-I 367. Szöveg: uo. 22.

Juhász Gyulához - JAÖM-I 369. Szöveg: uo. 31.

Nem tudunk élni - JAÖM-II 369. Szöveg: uo. 32.

Nézem a lámpát - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 51.

Várakozás - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 52.

Csend - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 53.

Erőének - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 54.

Bús magyar éneke - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 55.

Szerelmes keserű hazafiság - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 56.

A füst - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 58.

Szerelem ez? - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 59.

Gyöngysor - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 60.

Himnusz a borhoz - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 61.

Spleen - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 62.

Pap a templomban - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 63.

Parasztányóka - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 64.

Bús énekhívás - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 65.

Rövid óda a kelő naphoz - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 66.

Versek végére - JAÖM-I 375. Szöveg: uo. 67.

Más versek mellett, melyeknek korábbi keletkezéséről adatok vannak, ezek is a Szépség koldusa címmel 1922 decemberében megjelent kötet versei, s minthogy ennek kéziratát JÓZSEF ATTILA 1922. VIII. 23-án adta át KOROKNAY JÓZSEF szegedi nyomdatulajdonos-könyvkiadónak, kétségtelen, hogy ezeknek is e dátum előtt kellett keletkezniük

1922. VIII. 23. előtt, Kiszombor vagy Makó

JÓZSEF ATTILA megkapja JUHÁSZ GYULA levelét. Lelkes biztatás és ígélet, hogy a sajtóban méltatni, "felfedezni" fogja - JAVL 394-395. Szöveg: uo. 29.

1922. VIII. 23. - szerda, Kiszombor - Szeged

JÓZSEF ATTILA gyalog teszi meg az utat, felkeresi JUHÁSZ GYULÁt, majd ennek ajánló névjegyével a távollévő KOROKNAY JÓZSEF nyomdatulajdonos-könyvkiadó anyjának adja át Szépség koldusa címmel összeállított verseit - JAEK 64., FÉI 294.

1922. VIII. 24. - csütörtök, Szeged - Makó

JÓZSEF ATTILA hajnalban indul, mezítláb gyalogol, megáll KESZTNER ZOLTÁN vilanytelepi igazgatónál, ennek felesége ápolásba veszi napégette bőrét - FÉI 295.

1922. VII. és IX. közt, Makó

Versék: Prédikáció - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 270-271.

Ugye pajtás - JAÖM-I 371. Szöveg: uo. 35.

Prológus - JAÖM-I 371. Szöveg: uo. 36.

Megváltozott címe: Arany kalásztól

Keserű nekifoháskodás - JAÖM-I 371. Szöveg: uo. 37.

Lélekszirteken - JAÖM-I 371-372. Szöveg: uo. 39.

Prózavers - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 50.

Megváltozott címe: Egyszerű vers

Az utóbbi két verset JÓZSEF ATTILA felolvassa a gimnáziumi önképzőkörben - JAÖM-I 372.

1922. IX. 5. előtt, Makó

JÓZSEF ATTILA beiratkozik a gimnázium VII. osztályába (FÉI 308.)

1922. IX. 5. - kedd, Makó

JÓZSEF ATTILA gimnáziumában a tanév első tanítási napja - PLJM 17.

1922. IX. 5. után, Makó

A makói gimnázium önképzőkörének tanárelnöke, a JÓZSEF ATTILA iránt jóindulattal viseltető, őt támadástól megkímélni akaró TETTAMANTI BÉLA tanárelnök a Boros keserűség című vers megvitatását engedélyezi, de elszavalását nem - PLJM 24.

1922. ősz, Makó

JÓZSEF ATTILA pályájának döntő szakasza: verseiben a korábbi, inkább csak konvencionális téma után megjelenik az érzésből fakadó szerelem GEBE MÁRTA iránt, és a trianoni nemzetgyilkosság elleni korábbi általános tiltakozáson túl, a kismizett magyar tömegekért érzett keserűség (ez korábról, pl. A szolnoki hídon című versben inkább csak belemagarázás)

PÉTER LÁSZLÓ gazdag adatgyűjteményében több 1921 őszére vonatkozó adat tévesen az 1922-i ősz kronológiájába került - PLJM 17-19., pedig maga a szerző is megjegyzi, a GEBE MÁRTA iránti szerelemről szólva, hogy az talán "már az elmúlt évben, 1921 tavaszán írott szerelmes verseknek" lehetett a tárgya.

1922. IX. Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír a Nyugat szerkesztőségének: Névnapi dícséret, Kukoricaföld és Részeg a síneken című verseinek elbírálását és közlését kéri - JAVL 397. Szöveg: uo. 33.

1922. IX. 20. előtt, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír a Magyar Írás (Budapest) című folyóirat szerkesztőségének: könyvek megküldését és beküldött verseinek elbírálását kéri - JAVL 32-33.

1922. IX. 20. után, Makó

JÓZSEF ATTILA megkapja RAITH TIVADAR, a Magyar Írás szerkesztője 1922. IX. 20-án kelt levelét. Néhány könyv megküldéséről és a beküldött versek későbbi elbírálásáról - JAVL 396-397. Szöveg: uo. 32-33.

1922. X. 10. - kedd, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír JÓZSEF JOLÁNNak: köszöni a meghívást, de nincs pénze, hogy Budapestre utazzék; verseket küld - JAVL 397. Szöveg: uo. 33-34.

1922. X. 14. - Szombat, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír Szegedre RÉTI ÖDÖN, a Nyugatban publikáló írónak: hogy ő vajon miért nem kap választ odaküldött verseire; kéri TERESCSÉNYI GYÖRGY író címét; a Szegeden állítólag alakuló íróegyesületbe ő is belépne, ajánlással megküldi Aratás előtt című verse kéziratát - JAVL 397. Szöveg: uo. 34.

1922. XI. 4. előtt, Makó

JÓZSEF ATTILA nevelői állást vállal IRITZ MIKSA likörgyáros-bornagykereskedőnél - JAVL 35.

1922. XI. 4. - szombat, Makó

JÓZSEF ATTILA levelet ír MAKAI ÖDÖNnek: közli, hogy nevelői állást vállalt, verseiért is kap, bár csekély, tiszteletdíjat szegedi lapoktól, ezért köszönettel lemond a további anyagi támogatásról - JAVL 397. Szöveg: uo. 35.

1922. XI. 5. - vasárnap, Makó

Szegeden, KOROKNAY JÓZSEF nyomdatulajdonos-könyvkiadónál KECK JÓZSEF szerkesztésében megjelenik a fiatal szegedi költők művei közt JÓZSEF ATTILA verseit tartalmazó Lírai antológia - FÉI 393.

1922. XI., Makó

Vers: Vers Mártának - JAÖM-I 372. Szöveg: uo. 42.

Megváltozott címe: Őszi alkonyat

1922. XI. 12. előtt, Makó

Vers: Ó, zordon szépség - JAÖM-I 373. Szöveg: uo. 45.

1922. XI. 19. előtt, Makó

Vers: Az én ajándékom - JAÖM-I 373. Szöveg: uo. 48.

1922. XI. végén

Vers: Tanulmányfej - JAÖM-I 375. Szöveg: uo. 68.

Proletárok! - JAÖM 375. Szöveg: uo. 71.

1922. XII. 12. - kedd, Makó

A Stefánia Szövetségnek a közelgő Petőfi-centenárium alkalmából rendezett irodalmi estjén MÓRA FERENC és JUHÁSZ GYULA után JÓZSEF ATTILA is szerepel - PLJM 24-25.

1922. XII. 17. - vasárnap, Szeged

JÓZSEF ATTILA átveszi Szépség koldusa című könyve első példányait - FÉI 324. Egyet-egy dedikál JUHÁSZ GYULÁnak és MÓRA FERENCnek - PLJM 25.

A kötetéről - JAÖM-II 485-486., FÉI 370-392.

1922. XII. 19. - kedd, Makó

JÓZSEF ATTILA dedikálja Szépség koldusa című verseskötetét KESZTNER ZOLTÁnnak - PLJM 25.

1922. XII. 20. - szerda, Makó

JÓZSEF ATTILA a Szépség koldusa két példánya közül egyet GEBE MIHÁLYnak dedikál, de még nem adja át - JAEK 62.

1922. XII. 21. - csütörtök, Makó

JÓZSEF ATTILA dedikálja Szépség koldusa című verseskötetének egy-egy példányát GALAMB ÖDÖNnek és EPERJESSY KÁLMÁnnak - PLJM 25.

1922. XII. 24. - vasárnap, Makó

Karácsonyestén JÓZSEF ATTILA magányosan ódöng az internátus folyosóin; amikor GEBE MIHÁLY behívja az ő karácsonyfájukhoz, ott átadja a Szépség koldusa neki és GEBE MÁRTÁnnak az őneki dedikált példányát. - JAEK 62., PLJM 25.

1922. XII. 31. előtt, Makó

Vers: Pogányos hitvallás magyarul - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 272.

Baál - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 273.

Himnusz az Élethez - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 274.

Az örült hajótörött - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 276.

Hajnali vers kedvesemnek - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 277-278.

Lcánykérő ének - JAÖM-II 462. Szöveg: uo. 279.

Álmomban enyém vagy - JAÖM-I 373. Szöveg: uo. 49.

Ének magamhoz - JAÖM-I 374. Szöveg: uo. 57.

1922. XII. 26. és 31. között, Budapest

JÓZSEF ATTILA Makóról Budapestre látogat - PLJM 25., KJA-III. 2102.

Versék: Vers a szemedről - JAÖM-I 375. Szöveg: uo. 69.

Megváltozott címe: A szemed

Szerelmes kiszólás - JAÖM-I 376. Szöveg: uo. 70.

Rövidítések

FÉI Szabolcsi Miklós: Fialat életek indulója, 1963

JAÉ József Jolán. József Attila élete, 1947

JAEK József Attila emlékkönyv, 1957

1905-1937 (Szántó Judit) József Attila (képeskönyv), 1958

KJA I-II-III Kortársak József Attiláról, 1987

JAÖM-I-II-III-IV József Attila összes művei, 1955-től

JAVL Fehér Erzsébet: József Attila válogatott levelezése, 1976

GÖME Galamb Ödön: Makói évek, 1941

PLJM Péter László: József Attila Makón, Irodalomtörténet, 1957.

palócföld

KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Chief editor : József Pál

Address of editorial office :

H- 3101 Salgótarján, Pf.:270.

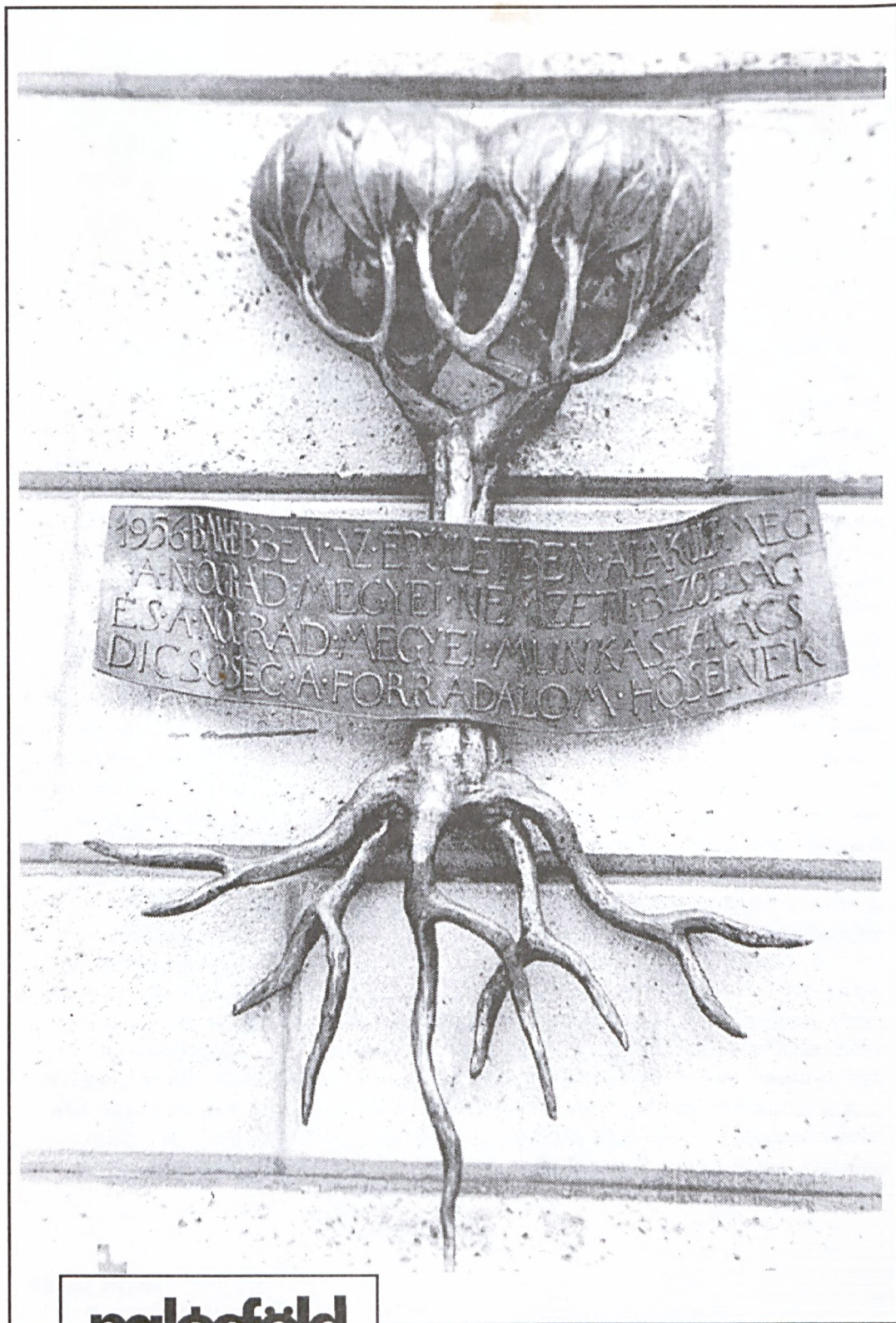
Tel.:(0036) 32-314-386, 32-311-022

A népakarat fája

Az egykori Nógrád megyei Tanács épületének utcai frontján 1994 őszén egy különös bronz-plasztikát helyeztek el. Muszáj közel lépni hozzá, muszáj beleolvasni a múltat, jelent összekötő bronz-fa üzenetébe.

A Népakarat fája Asszonyi Tamás szobrászművész alkotása annak a szürke márvány táblának a helyére került, amely az 1956 december 8-i sortűz monumentális vásártéri emlékmű ármékában már elvesztette jelentőségét, és a városi képviselő testület döntése szerint leszerelték a falról.

A Népakarat fája az 1956-os forradalom történetéből már nem az iszonyatos tragédiára, nem a gyászra emlékeztet, de azokra a hősökre, akik a szabadság, az új magyar demokrácia reményében egy modern, európai közigazgatás, népképviselőt megteremtéséért harcoltak, dolgoztak. S emberfeletti erőfeszítéseik értéke, hősiessége sohasem kapott elég figyelmet...A Nógrád Megyei Munkástanács, a Nemzeti Bizottság tagjai, amíg lehetett az egykori Megyei Tanács épületében tevékenykedtek, s innen irányították a forradalom eseményeit, a sztrájkok, tiltakozások megszervezését éppúgy, mint a közellátás biztosítását... Ezért került a ház homlokzati falára az új emlékjel. Hirdetni: dicsőség a forradalom hőseinek. Dicsőség akkor is, ha az emlékfa semmit-markoló, erős gyökerei azt hirdetik, hogy irgalmatlanul kitepték, tövestül kiszakították jó földjéből a népakarat gyönyörű csemetéjét. A gyökerek fájdalom szívszorító, de a fa dús lombzatának levelei mégis szinte ünneplő babérkoszorúvá szorulnakösszszé, s az örökkévalóságig élők, frissek maradnak, és emlékeztetnek: 1956 őszén sokmillió magyar ember szíve egyszerre dobbant a szabadságért, nemzeti függetlenségért, a felemelkedésért... Parasztok, polgárok, munkások, értelmiségiek egy reménnyel örültek a győzedelmes forradalomnak, s nagy érzelmi erejű nemzeti egység csodákra lett volna képes egy új Magyarországgért, ha nem töri szét egy világnagyságú gölem, egy állig felfegyverzett világbirodalom... Most így a kétágú bronz-fa dús lombzata két fájdalmasan egymáshoz szoruló szívet is szimbolizál; egyikek voltunk a reményben, egyik a haza felemelésének ügyében. Az ezredvég Magyarországá számára, Salgótarján polgárai számára a Népakarat fája azért jeles, fontos emlékmű, mert érett és szuggesztív szobrászati eszközeivel olyan reményt ad tovább 1956 emlékével a fiataloknak, amely egyszerűen nélkülözhetetlen. A nagyerejű nemzeti összefogás nyomán csodákra képes ez a nép. Mért ne hihetnénk, hogy a felemelően szép és győzedelmes szabadságküzdelem végre megtisztul az értelmetlenül ráakodott salaktól, iszaptól, minden szerencsétlen hordaléktól, és ragyogása pontosan olyan lesz, mint 1848 emlékezete. – Belátható: a szabadság, a demokrácia, a magyar függetlenség nélkül ma is értelmetlen jövőről álmodozni...

1956. ÉVI BEVÁZELTETBEN ALAKUL VEGY
ANÓRAD MEGYEI NEMZETI BIZOTTSÁG
ÉS ANÓRAD MEGYEI MUNKÁSTALÁCS
DICSŐSÉG A FORRADALOM HŐSEINEK